

T. C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLER ANA BİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

ZEYNUDDİN-İ İRÂKÎ'NİN HAYATI, ESERLERİ VE
HADİS İLMİNDEKİ YERİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Fehmi BASKALE

Danışman
Doç. Dr. Kadir PAKSOY

ŞANLIURFA 2015

T. C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Enstitünüz Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Hadis Bilim Dalı 115202007 numaralı Fehmi BASKALE'nin hazırladığı "Zeynuddîn-i Irakî'nin Hayatı, Eserleri ve Hadis İlmindeki Yeri" konulu tezli yüksek lisans tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 12/06/2015 tarihinde, saat 13.00'de yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABUL (başarılı) olduğuna oybirliği/oy çokluğu ile karar verilmiştir.

12/06/2015

(Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)
Doç. Dr. Kadir PAKSOY

Üye
Doç. Dr. Recep TUZCU

Üye
Prof. Dr. Murat AKGÜNDÜZ

Bu tezin Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında Yapıldığını ve Enstitümüz Kurallarına Göre Düzenlendiğini Onaylarım.

30.7/2015
Prof. Dr. Recep ÇİĞDEM
Enstitü Müdürü

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan alıntılar, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

T.C.

HARRAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Enstitünüz Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalına bağlı Hadis Bilim Dalı Yüksek Lisans (veya doktora) öğrencisiyim. Hazırlamış olduğum “Zeynuddîn-i İrâkî'nin Hayatı, Eserleri ve Hadis İlmindeki Yeri” konulu tezdeki bütün bilgilerin, akademik kurallara uygun olarak toplanıp sunulduğunu, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi beyan ederim.

Yükseköğretim kurulu bilimsel araştırma ve yayın etiği yönergesi ile Harran Üniversitesi bilimsel araştırma ve yayın yönergesinin 8. Maddesinde yer alan etik ihlallerden her hangi birisinin bu tezde yer almadığını, etik ihlal tespit etmek halinde, Enstitü yönetim kurulunca, bu tezimin ve diplomamın iptal edilmesini kabul ediyorum.

27/07/2015

Fehmi BAŞKALE

İmzası

YAZIŞMA ADRESİ:

İpekyol mahallesi 2331.sokak Harrani apartmanı No:2

Haliliye/Şanlıurfa

Tlf. : (0. 541) 537 1074

e-mail : fehmbaskale1983@hotmail.com

ÖNSÖZ

İslam kültür tarihi içerisindeki gelişmelerde, hadis âlimlerinin katkısı büyük olmuştur. Çünkü hadisler, âlimlerin büyük gayretleriyle günümüze kadar ulaşmış ve Kur'an'dan sonra ikinci kaynak olmuştur. Hadislerin doğru bir şekilde muhafaza edilip gelecek nesillere aktarılması için, bu hadisleri bize aktaran muhaddislerin hayatlarının incelenmesi büyük önem taşımaktadır. Bundan dolayıdır ki hadis imamları, hadisleri nakleden ravilerin ölüm tarihlerini, künyelerini, dede ve babasıyla beraber asıl isimlerini, hocaları ve talebelerini, yaşadıkları yerleri, adalet ve zapt açısından durumlarını göz önünde bulundurmışlardır. Çünkü hadis âlimlerinin hayatlarını ve eserlerini incelemek, yaşadıkları asrın ilim anlayışlarını ve ilimlerin geçirdiği merhaleleri bilmek bakımından önemlidir. Muhaddislerin hayatlarının araştırılıp eserlerinin incelenmesi hususu, İslam kültürünün zenginliğini göstermesi açısından da önem arz etmektedir.

Hayatı, eserleri ve hadis ilmine katkıları yönünden incelenmesi gereken önemli muhaddislerden biri de Zeynuddîn el-İrâkî'dir. O, ulaştığı ilmi seviye ve eserleri itibarıyla gerek kendi döneminde gerekse sonraki asırlarda rağbet gören, adından sıklıkla bahsedilen, hatta asrının müceddidi, şeyhi, imamı olarak nitelendirilen mümtaz şahsiyettir.

el-İrâkî'nin adı, terâcim ve tabâkat kitapları başta olmak üzere hadis ilimleri ve şerhlerinde sıklıkla bahsedilmektedir. Arap ülkelerinde ve Arapça kaynaklarda geniş yer bulan el-İrâkî hakkında ülkemizde –görebildiğimiz kadarıyla- geniş ve müstakil çalışmaya rastlamadık. Bu sebeple onun hayatını, eserlerini ve hadis ilmine katkılarını imkân nispetinde tanıtmaya ihtiyaç duyduk.

Tezimiz biyografik ve bibliyografik bir çalışma olduğu için başta el-İrâkî'nin eserleri olmak üzere onun hayatını, eserlerini ve ilmî şahsiyetini anlatan terâcim ve Tabakât kitaplarına müracaat ettik. Konuyla ilgili makale, tez, ansiklopedi vb. çalışmaları gözden geçirdik. Ayrıca *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İbn Tagriberdî'nin, *el-Menhelü's-sâfi ve'l-müstevfi ba'de'l-vâfi*, el-Kettânî'nin *Fihrisu'l-fehâris ve'l-esbâti ve Mu'cem ve'l-meşîha ve'l-muselselât*,

İbnu'l-Cezerî'nin *Ğayetü'n-nihâye fi tabakâtu'l-Kurâ'*, el-Makrizî'nin *es-Sülûk li ma'rifeti düveli'l-mülûk*, es-Suyûtî'nin *Zeylü Tabakâtu'l-huffâz li'z-Zehebî*, İsmail Paşa el-Bağdâdî'nin *Hediyyetü'l-ârifîn ve esmâu'l-muellifîn ve âsâru'l-musannifîn ve Sehâvî'nin ed-Dav'u'l-Lâmi'* adlı kaynaklardan da büyük ölçüde istifade ettik.

Çalışmamız, giriş ve iki bölüm ile sonuçtan oluşmaktadır. Giriş'te araştırma hakkında bilgiler verdik. Birinci bölümde; el-İrâkî'nin yaşadığı çevreye ve asra kısaca değinerek, onun ilmî şahsiyetini, hocalarını, talebelerini ve eserlerini kaydettik. İkinci bölümde onun hadisçiliğini ve hadis ilmine katkılarını inceledik. Sonuç kısmında ise ulaştığımız neticeleri kaydettik.

Özelde el-İrâkî'nin hayatını öğrenmek, genelde ise hadis tarihine katkıda bulunan şahsiyetleri tanıma ve tanıtmaya gayesiyle yaptığımız bu çalışmanın ilim ehline faydalı olacağını umuyoruz. Tezimizin hazırlanma aşamasında bizden yakın destek ve alakalarını esirgemeyen ve çalışmalarımız sırasında yapıcı tenkit ve önerileriyle yol gösteren danışman hocam Doç. Dr. Kadir PAKSOY'a teşekkürlerimi arz ederim. Çalışmak bizden, muvaffakiyet Allah'tandır.

Fehmi BASKALE

Mayıs-2015

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	II
İÇİNDEKİLER	IV
KISALTMALAR	VII
ÖZET.....	VIII
ABSTRACT.....	IX
GİRİŞ	1
ARAŞTIRMA HAKKINDA GENEL BİLGİLER	1
Araştırmanın Önemi	1
Araştırmanın Amacı.....	1
Araştırmanın Metodu.....	1

1. BÖLÜM

EL-İRÂKÎ'NİN YETİŞTİĞİ ÇEVRE, HAYATI, ESERLERİ VE İLMÎ ŞAHSİYETİ.....	3
1.1. el-İrâkî'nin Yetiştği Çevre.....	3
1.1.1. Siyasî Durum	3
1.1.2. Halifelik ve Dönemin Halifeleri	4
1.1.3. İdarî ve Siyasî Teşkilât	5
1.1.4. Askerî Teşkilât.....	5
1.1.5. İctimaî ve İktisadî Hayat.....	6
1.1.6. Dinî ve İlmî Hayat	7
1.2. el-İrâkî'nin Hayatı, Eserleri ve İlmî Şahsiyeti.....	9
1.2.1. Adı, Nesebi ve Lakabı	9
1.2.2. Mezhebi	10

1.2.3. Hayatı.....	11
1.2.4. Vefatı	13
1.2.5. Hocaları.....	14
1.2.6. Talebeleri	18
1.2.8. Aldığı Görevler	19
1.2.9. Dînî ve Fikrî Yapısı	20
1.3. İlmî Şahsiyeti.....	21
1.3.1. el-İrâkî'nin İlmî Yönü Hakkında Âlimlerin Övgüleri	21
1.3.2. İlim Yolculukları ve İhya Ettiği İlim Meclisleri.....	22
1.3.3. Zekâsı ve Dirâyet Yönü	23
1.3.4. Rivayet İlimlerindeki Gayreti	24
1.4. Tahsil ettiği İlimler ve Eserleri.....	25
1.4.1. Hadis İlmî	25
1.4.2. Fıkıh ve Fıkıh Usûlü İlmî.....	35
1.4.3. Tefsir ve Kıraat İlmî	37
1.4.4. Tarih İlmî	38
1.4.5. el-İrâkî'ye Nisbet Edilen Diğer Eserler	39
1.4.6. Tamamlamaya Fırsat Bulamadığı Anlaşılan Eserleri	42

2. BÖLÜM

ZEYNUDDİN EL-İRÂKÎ'NİN HADİŞÇİLİĞİ	44
2.1. Hadis İlmindeki Yeri.....	44
2.2. Hadis İlimlerindeki Metodu ve Bazı Görüşleri	46
2.2.1. Hadis Usûlüne Dair <i>Elfiyye</i> 'si.....	46
2.2.1.1. <i>Elfiyye</i> 'de Kullandığı Kaynaklar.....	46
2.2.1.2. <i>Elfiyye</i> 'deki Metodu ve Bazı Görüşleri.....	49
2.2.1.3. <i>Elfiyye</i> Üzerine Yaptığı Şerhleri ve Metodu	52
2.2.1.4. <i>Elfiyye</i> 'nin Etkisi.....	54
2.2.2. <i>en-Nüket</i> Adlı Eseri ve Kullandığı Metodu	54
2.2.2.1. <i>en-Nüket</i> 'te Kullandığı Kaynaklar	55
2.2.2.2. <i>en-Nüket</i> 'teki Metodu ve Bazı Görüşleri	56

2.2.3. el-İrâkî'nin Rical İlmindeki Yeri	57
2.2.3.1. Sahâbe Hakkında Yaptığı Çalışmalar	57
2.2.3.2. Mu'telif ve Muhtelif Raviler Konusundaki Çalışması ve Metodu	58
2.2.3.3. Büyük Yaştakilerin Küçük Yaştakilerden Rivayeti Konusundaki Çalışması	59
2.2.3.4. Zehebî'nin <i>Mizânu'l-i'tidâl</i> 'i Üzerine Zeyli	60
2.2.3.5. el-Alâî'nin Müdellis Raviler Hakkındaki Eseri Üzerine Yazdığı Zeyli	61
2.2.3.6. Mürsel Hadisler Konusundaki Görüşü	62
2.2.3.7. Sahîhayn ve Diğer Eserlerdeki Ravilere Dair Bazı Görüşleri.....	62
2.2.3.8. Mecruh Ravilere Dair Te'lif Ettiği Eserler	64
2.2.4. Hadis Tahrîcine Dair Faaliyetleri	65
2.2.4.1. <i>İhyâu Ulûmiddîn</i> 'deki Hadislerin Tahrîcine Dair Eserleri ve Metodu	65
2.2.4.1.1. <i>et-Tahrîcu'l-Kebîr</i> Adlı Eseri ve Tahriç Metodu	65
2.2.4.1.2. <i>et-Tahrîcü'l-Mutavassıt</i> 'ta Kullandığı Metodu	67
2.2.4.1.3. <i>et-Tahrîcü's-Sağîr (el-Muğni)</i> 'de Kullandığı Metodu	68
2.2.4.2. <i>İhyâ</i> 'daki Hadisleri Tahrîc Metodu	71
2.2.4.3. Raviler Hakkında Kullandığı Cerh-Ta'dil İfadeleri ve Metodu....	73
2.2.4.4. " <i>Minhâcü'l-vusûl ilâ ilmi'l-usûl</i> " Adlı Eserindeki Hadislerin Tahrîci ve Metodu	77
SONUÇ	78
KAYNAKÇA	79

KISALTMALAR

b.	: Bin, İbn
bs.	: Baskı, basım
Çev.	: Çeviren, Çeviri
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Hız.	: Hazreti
nşr.	: Neşreden
Nr.	: Numara
ö.	: Ölüm tarihi
r.a.	: Radiyallahu anh
s.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallallahu aleyhi ve sellem
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik eden
trc.	: Tercüme eden
t.y.	: Baskı tarihi yok
vb.	: Ve benzeri
by.	: Baskı yeri yok
Yay.	: Yayınevi, Yayınları, Yayıncılık

ÖZET
ZEYNUDDÎN-İ IRÂKÎ'NİN HAYATI, ESERLERİ VE
HADİS İLMİNDEKİ YERİ

Bu çalışma, VIII/XIV. asrın meşhur hadis alimlerden Zeynuddîn el-İrâkî'nin hayatı ve hadis ilmindeki yerini ele almaktır. Bu şahsın eserlerinin incelenerek tanıtılması amaçlanmaktadır.

Bu çalışma, Zeynuddîn el-İrâkî'nin hadis ıstılahlarına ve hadis usûlüne yeni izahlar getirerek katkı sağladığı tespit edilmiştir. Ayrıca, hadis usûlü konularını veciz ifadelerle bin beyit halinde tanzim ettiği belirlenmiştir. Eserlerinin asırlarca elyazma olarak çoğaltılıp okutulduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Zeynuddîn el-İrâkî, Hadis, Rivayet, Tahrîc, Zeyl, Elfiyye.

ABSTRACT
**THE LIFE, WORKS AND PLACE OF ZAYN AL-DIN AL-
IRAKQI IN THE SCIENCE OF HADITH**

This research examines the life of Zayn al-Din al-Iraqi, one of the most eminent hadith scholars of the VIII/XIV century, and his role in the science of hadith. It aims to give a description of his works and life.

This study has indicated that he contributed to the science of the methodology and terminology of hadith by new explanations. It has further underlined that he was able to write the subjects of this science in a thousand concise couplets. It has found out that his writings were copied by hand and were taught for centuries in the schools.

Key words: Zayn al-Din al-Iraqi, Hadith, Narration, Takhrij, Zayl, Alfiyya.

GİRİŞ

ARAŞTIRMA HAKKINDA GENEL BİLGİLER

Araştırmanın Önemi

Hadislerin doğru bir şekilde muhafaza edilip gelecek nesillere aktarılması için bu hadisleri bize aktaran muhaddislerin hayatlarının dikkatli bir şekilde incelenmesi gerekir. Bu nedenle hadis âlimlerinin hayatlarını ve eserlerini incelemek, yaşadıkları asrın ilim anlayışlarını ve hadis için yapılan çalışmalarını öğrenmek ve aynı zamanda bu muhaddislerin hayatlarını araştırıp eserlerini incelenmek, İslam kültürünün zenginliğini göstermesi açısından da önem arz etmektedir.

İslam dünyasında ilmin bel kemiği ve ilme yön vermiş olan, özellikle İbn Hacer gibi, imamlara hocalık yapmış olan Zeynuddîn el-İrâkî'nin, önemli bir rolü olduğu açık bir gerçektir.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmamızın temel amacı, hicri VIII. asırda Mısır, Mekke, Medine, Suriye, vb. şehirlerde yaşamış ve kendi döneminin muceddidi ve sonraki dönemlerde de seçkin bir yere sahip olan bu mümtaz muhaddis Zeynuddîn el-İrâkî'yi tanıtmak, onun hadis ilmindeki yerini belirlemek ve hadis ilmine hizmetlerini ortaya koymaktır. Buradan hareketle el-İrâkî'nin sahip olduğu ilmi şahsiyetini bir nebze de olsa aydınlatmak, buna paralel olarak da geçmişteki ilim, kültür ve medeniyet mirasını gelecek nesillere aktarmak ve bu çalışmayla ilim ehline daha derli toplu bilgi verme için bu konuyu ele aldık.

Araştırmanın Metodu

Tez konumuz bir biyografi çalışması olduğu için ilk olarak Zeynuddîn el-İrâkî hakkındaki bilgileri özellikle Terâcim ve Tabakât kitaplarından tespit etmeye çalıştık. Bunu yaparken genellikle ilk kaynaklara başvurduk. Daha sonra da el-İrâkî hakkında bilgi veren eserler, tezler ve makalelerden yararlandık. Dipnotlarda

müellif ve eser isimlerini mümkün olduğunca kısalttık. Sıkça geçen eserleri önceleri müellifi ile birlikte, sonraları ise müellif ismini zikretmeksizin verdik. İsimleri mümkün mertebe okunuşlarına uygun şekilde yazmaya çalıştık.

1. BÖLÜM

EL-İRÂKÎ'NİN YETİŞTİĞİ ÇEVRE, HAYATI, ESERLERİ VE İLMÎ ŞAHSİYETİ

1.1. el-İrâkî'nin Yetiştigi Çevre

Zeynuddîn el-İrâkî'yi (ö. 806/1404) iyi anlamak için onun yaşadığı asrı ve çevreyi iyi bilmek gerekir. el-İrâkî'nin yaşadığı asrı ve yetiştiği çevreyi anlamak için de, o dönemde hâkim olan devleti (otoriteyi) iyi bilmek gerekir. Tarihi kaynaklara baktığımızda el-İrâkî'nin yaşadığı devirde ve yaşadığı yerlerde Memlûkler hüküm sürmekteydi. Biz de o asrı iyi analiz etmek için Memlûk Devleti'nin siyasi, sosyal, eğitim, sanat ve dini yapısını anlatmayı uygun gördük.

1.1.1. Siyasî Durum

Memlûk Devleti Mısır, Suriye ve Hicaz'da hüküm süren müslüman Türk devletidir (1250-1517). Mısır'da Eyyûbî ordusundaki Türk asıllı azatlı emîrler tarafından kurulan, dönemin tarihçilerinin Türk Devleti olarak adlandırdığı Memlûkler (Kölemenler), Bahrî Memlûkleri ve Burcî Memlûkleri olmak üzere iki döneme ayrılır.

“Memâlîkü'l-Bahriyye” adlı özel birlikler çok geçmeden Eyyûbî ordusunun en önemli unsuru haline geldi. Necmeddîn Eyyûb'ün (ö. 568/1173) ölümünün hemen ardından Fransa Kralı IX. Louis liderliğindeki Haçlı ordusuna karşı kazanılan savaşlarda en büyük rolü bu birlikler oynadı. Ancak yeni Eyyûbî hükümdarı Turan Şah (ö. 576/1180) onların başarısını kıskandı ve liderlerini görevlerinden almaya başladı. Bahrî emîrlerinden Baybars el-Bundukdârî ve arkadaşları bir suikastla Turan Şah'ı öldürdüler. Onun ölümüyle Mısır'da Eyyûbîler yıkılmış ve yerine Memlûkler adıyla bilinen Türk Devleti kurulmuştur.

Timur'un Suriye'yi istilâsı ve şehirleri tahribi, ardından Memlûk gruplarının çıkardığı isyanlar yüzünden ülkede istikrar bozuldu. Onun bir isyan sonucu öldürülmesinin ardından Memlûk Devleti'nde ilk ve son defa halifelikle

sultanlık aynı şahısta birleştirildi. Fakat sultan ilân edilen Halife Müstasım Billâh(ö. 658/1258) sadece unvanını taşıdığı sultanlığını ancak altı ay sürdürebildi. Fiilî hükümdar Atabek el-Melikü'l-Müeyyed Şeyh el-Mahmûdî(ö. 875/1412) kumandanlara yaptığı, içlerinden birinin söz geçirebileceği teklifinin kabulüyle arkadaşları tarafından sultan ilân edildi.¹

1.1.2. Halifelik ve Dönemin Halifeleri

656/1258 yılında İlhanlılar tarafından Mustasım Billah'ın öldürülmesiyle son bulan Abbasi hilafeti, Memlûk Sultanı I. Baybars'ın (ö. 815/1277) Abbasi hanedanından Ebu'l-Kasım Ahmed'i (ö. 659/1261) Kahire'de halife ilan etmesiyle yeniden kurulmuştur (659/1261). Memlûk hâkimiyeti altında yeniden tesis edilen Abbasi hilafetinin farklı bir özelliği vardı. O da idari bütün yetkilerin Memlûk sultanlarının elinde bulunması, halifenin siyasi ve idari yetkilerinin sınırlandırılmasıydı. Sultan I. Baybars'tan itibaren Memlûk hükümdarları, halifelere karşı sürekli temkinli davranmışlardır. I. Baybars'ın Ebu'l-Kasım Ahmed'i halife tayin ederek ona Mustansır Billâh unvanını vermesiyle başlayan (659/1261) Memlûk himayesindeki Abbasi hilafeti bir yıl sonra fetrete uğramıştır. Bağdat çevresini dolaşmaya çıkan halife Mustansır Billâh, Moğolların tuzağına düşerek öldürülmüştür (660/1262). Bundan sonra I. Baybars, yine Abbasi hanedanından olan Ebu'l-Abbas Ahmed b. Ebi Ali el-Kubbî'yi halife seçmiş ve ona Hâkim Biemrillah unvanını vermiştir (660/1262). Daha sonra halifeliğe Süleyman I. Mustekfi Billâh (ö. 740/1340), I. Vasık Billâh Ebu İshak İbrahim (ö. 740/1340) geçmiştir. Burcu Memlûklerin yıkılışına kadar on bir halife görev yapmıştır. Ridaniye savaşıyla birlikte Memlûk hâkimiyetine son verilmiş ve dönemin halifesi Muhammed III. Mutevekkil Alellah (ö. 950/1543) İstanbul'a getirilmiştir (923/1517). İki yıl sonra halife, vazifesini Osmanlı sultanı Yavuz Selim Han'a devretmiştir (925/1519).²

¹ İsmail Yiğit, "Memlûkler", *DİA*, Cilt 29, s. 90.

² Ayrıntılı bilgi için bkz.: M. Şerafeddin Yaltkaya, *Baybars Tarihi*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yay., 2000, s. 55-62; İsmail Yiğit, "Memlûkler", *DİA*, Cilt 29, s. 90; Kadir Paksoy, *İbn Kesir'in Hayatı, Eserleri ve Hadis İlmindeki Yeri*, Şanlıurfa, İlahiyat Vakfı Yay., 2009, s. 12-13.

1.1.3. İdarî ve Siyasî Teşkilât

Memlûkler, merkeze bağılı vilâyet ve eyaletlere tâbi emirlik ve hükümdarlıklardan meydana gelen bir sultanlıktı. Devlet teşkilâtının başında mutlak hükümdar olan sultan bulunur. Halifenin otorite kaynağı kabul edilmesi tamamen şekli olup onun ülke yönetiminde herhangi bir yetkisi yoktu.

Eyyûbîler'den devralınan idarî, siyasî ve iktisadî görevler Memlûkler'de büyük ölçüde askerîleştirildi ve bu vazifeler emîrler tarafından yürütüldü. Dinî ve adli görevlerle divan görevleri ise halk kesimine mensup ilim adamlarına verilirdi.³

Küçük yaştaki sultanların zamanında devleti atabekler idare etti. Bu durumda onlara “Müdebbirü'l-memleke” unvanı verilirdi. Sultan nâibliği görevinin ihdasıyla önemini kaybetmiş olan vezirin yetkileri sadece malî işlere tahsis edilmişti. Ayrıca devlet işlerinin yürütüldüğü pek çok divan vardı. Merkez teşkilatındaki diğer önemli emîrlerin başında protokol işlerini yürüten ve askerler arasındaki davalara bakan Hâcibü'l-hüccâb, devlet sekreteri gibi çalışan Devâdâr-ı kebîr, sultan memlûklerinin başkumandanı Re'sü nevbeti'n-nüvvâb, divan toplantılarının gündemini belirleyen emîr-i meclis geliyordu.⁴

1.1.4. Askerî Teşkilât

Tarihî önemini Moğollar ve bölgedeki Haçlılar karşısındaki başarılarından alan Memlûkler, kuvvetli bir kara ordusuna ve güçlü denilebilecek bir donanmaya sahip bulunuyordu. Nizamî ordu, subay ve neferiyle köle pazarlarından satın alındıktan sonra asker olarak yetiştirilen Türk, Çerkez, Kürt, Rum ve Rus asıllı kölemen askerlerden meydana geliyordu.⁵ Tam anlamıyla bir askerî iktâ devleti özelliğini taşıyan Memlûkler'de iktâ arazileri yirmi dört parçaya ayrılmıştı. Memlûkler'de asıl olan süvari birliklerinden oluşan kara ordusuydu.

³ Samira Kortantamer, *Bahri Memlûklerde Üst Yönetim Mensupları ve Aralarındaki İlişkiler*, İzmir, Ege Üniversitesi Eğitim Fak. Yay., 1993, s. 25.

⁴ İsmail Yiğit, “Memlûkler”, *DİA*, Cilt 29, s. 93-94.

⁵ Andre Clot, *Kölelerin İmparatorluğu, Memlûklerin Mısır'ı*, (Trc.Turhan Ilgaz), İstanbul, Epsilon Yay., 2005.

Memlûkler kuruluş yıllarından itibaren barutu bilmelerine ve muhtemelen topu ilk kullanan devlet olmalarına rağmen yeni ateşli silâhlardan geniş çapta ancak XV. yüzyılın sonlarında faydalanmaya başladılar.

Özellikle XIII. yüzyılın sonlarında Haçlı saldırılarının deniz saldırılarına dönüşmesi sebebiyle savunma ve taarruz açısından güçlendirilen donanma Baybars döneminde Kıbrıs'ı fethederek en önemli zaferini kazanmıştı. Ancak Memlûk deniz kuvvetleri, son zamanlarda Kızıldeniz'de ve Hindistan sahillerinde okyanus için hazırlanmış güçlü Portekiz donanması karşısında bir varlık gösteremedi. Kansu Gavri,⁶ Osmanlılar'dan yardım alarak donanmayı güçlendirdiyse de bu yeterli olmadı.⁷

1.1.5. İctimaî ve İktisadî Hayat

Müslümanlar, Hristiyanlar ve Yahudilerden meydana gelen Memlûk toplumunda çoğunluğu oluşturan müslümanlar statü bakımından yönetici askerî sınıf ve halk kesimi olarak ikiye ayrılıyordu. Toprak imtiyazlı askerî sınıfın mülkiyetindeydi ve iktisadî hayata da onlar hâkimdi. Müslüman halk kesimi arasından sadece dinî ve adlî görevlerle divan görevlerine getirilen âlimler ve büyük tüccarlar toplumunda kendileri için iyi bir yer edinmişlerdi. Âlimler halk tabakası ile yönetici asker sınıfı arasında bir aracı rolü oynar, sosyal hayatta önemli bir fonksiyon icra ederlerdi. Büyük tacirler ise kendileri de doğrudan ticaretle uğraşan sultan ve emîrlere nezdinde itibar sahibiydi. Bu dönemde tasavvuf önderlerinin gerek sultanlar ve emîrlere gerekse halk üzerinde büyük etkileri vardı.

Çarşılara çıkan ve ilim tahsili için mescidlere devam edebilen kadınlar Memlûk toplumunda saygı görüyordu. Onların arasından meşhur âlim ve şairler yetişmişti. Yahudiler ve Hristiyanlar tam bir inanç özgürlüğüne sahipti. Sultanlar, Yahudi ve Hristiyan cemaatlerin başına onların istediği bir din adamını nazır olarak tayin ederdi. Eğitim ve öğretim kurumlarına sahip olan gayri müslimler

⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Yavuz Orhan, *Kansu Gavri'nin Türkçe Divanı*, Konya, Selçuk Üniversitesi Türkiye Araştırmaları Enstitüsü Yay., 2002.

⁷ İsmail Yiğit, "Memlûkler", *DİA*, Cilt 29, s. 94; Ayrıntılı bilgi için bkz. Altan Çetin, *Memlûk Devletinde Askerî Teşkilat*, İstanbul, Eren Yay., 2007.

vakıflar kurabiliyordu.⁸

1.1.6. Dinî ve İlmî Hayat

Memlûkler devri, İslâmî ilimlerdeki gelişme bakımından İslâm tarihinin en parlak dönemlerinden biridir. Doğu İslâm dünyasının Moğol, Endülüs'ün ise Haçlı istilâsına uğradığı bir sırada kurulan Memlûk Devleti ülkelerini terk etmek zorunda kalan pek çok âlimin sığındığı yer oldu.

Memlûkler devrinde kıraat, tefsir, hadis ve fıkıh alanlarında önemli âlimler yetişmiştir. İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429), Cerâidî (ö. 688/1289), Ca'berî (ö. 732/1332) ve Burhâneddîn el-Kerekî (ö. 853/1449) kıraat ilminin en meşhur temsilcileridir. Rivayet, dirayet ve ahkâm tefsirlerinin güzel örneklerinin yazıldığı bu dönemin en meşhur müfessirleri Endülüs menşeli Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî (ö. 671/1273) ve Ebû Hayyân el-Endelüsî (ö. 745/1344), tefsiriyle büyük şöhret kazanan Ebû Ma'bed İbn Kesîr (ö. 773/1373), Celâleyn tefsiri müellifleri Celâleddîn el-Mahallî (ö. 864/1459) ve Celâleddîn es-Süyûtî (ö. 911/1505), İbnü'l-Müneyyir (ö. 683/1281), Dîrînî (ö. 694/1295), elli tefsiri bir araya getirmeye çalışan İbnü'n-Nakib el-Makdisî (ö. 698/1298), İbnü'l-Bârizî (ö. 738/1338) ve Bikât'dir(ö. ?). es-Suyûtî müfessirlerin hal tercümelerine dair ilk eseri yazmış, bu geleneği talebesi Dâvûdî (ö. ?) devam ettirmiştir. Bu devirde Sahîh-i Buhârî ve Sahîh-i Müslim'in en muteber şerhleri yapılmış, hadis ricali hakkında en güvenilir eserlerden sayılan pek çok kitap telif edilmiştir. Dönemin meşhur muhaddislerinin başında en-Nevevî (ö. 676/1277), İbn Dakiku'l-îd (ö. 702/1302), Yûsuf b. Abdurrahman el-Mizzî (ö. 742/1341), Abdülmü'min ed-Dimyâtî (ö. 705/1306), Alâuddîn İbnü't-Türkmânî (ö. 750/1349), Moğultay b. Kılıç (ö. 762/1361), İbn Receb (ö. 795/1393), Hafız el-İrâkî (ö. 806/1404), el-Heysemî (ö. 809/1406), İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1448), ez-Zehebî (ö. 748/1347), Şemsuddîn es-Sehâvî (ö. 902/1496), Bedruddîn el-Aynî (ö. 855/1451), Ahmed b. Muhammed el-Kastallânî (ö. 923/1517) ve Zekeriyâ el-Ensârî (ö. 926/1520) gelmektedir.

⁸ Âşûr Saîd, *el-Asru'l-memâlikî fi Mısır ve's-Şam*, Kahire, t.y., Daru'n-Nehda, s. 308-311; İsmail Yiğit, "Memlûkler", *DİA*, Cilt 29, s. 96.

Bazıları birer mürid olan sultanların desteğiyle güçlenen tasavvuf hareketi sosyal hayata damgasını vurmuştur. Sultanın tayin ettiği Şeyhü'ş-şüyûh tarafından yönetilen çeşitli tarikatlara ait tekke, hankah, ribât ve zaviyelerin sayısı artmıştı. Ülkede en çok Bedeviyye, Desûkiyye, Şâzeliyye ve Rifâiyye tarikatları yaygındı. Bedeviyye tarikatının kurucusu Ahmed el-Bedevî (ö. 674/1276), Desûkiyye'nin kurucusu Desûki (ö. 676/1277), Şâzeliyye şeyhleri İbn Atâullah el-İskenderi(ö. 709/1309), Muhammed Vefa Şâzelî (ö. 765/1364) ve İbn Vefa (ö. 807/1404) dönemin en meşhur tasavvuf önderleri olmuştur.

Memlükler devrinde Arap nesir ve şiiri parlak bir safha yaşamıştır. Aynı zamanda edebî bir mektep gibi çalışan Dîvân-ı İnşâ sanatkârane nesirde Kâdî el-Fâzıl ekolünü devam ettiren İbn Abdüzzâhir (ö. 692/1293), nesir ve şiirleriyle önemli bir miras bırakan Şihâb Mahmûd b. Süleyman (ö. 725/1325) ve resmî yazışmalar sahasında değerli eserler kaleme alan üç meşhur ansiklopedist, Edip Ahmed b. Abdülvehhâb en-Nüveyrî (ö. 732/1332), İbn Fazlullah el-Ömerî (ö. 749/1349) ve Kalkaşendî'yi (ö. 821/1418) yetiştirmiştir.

Meşhur şahısları ve hadis ricalini tanıtan en muteber eserlerden pek çoğu bu dönemde kaleme alınmıştır. İbn Hallikân (ö. 680/1282), Kütübî (ö. ?), Safedî (ö. 764/1363), İbn Hacer el-Askalânî, ez-Zehebî ve Şemsüddîn es-Sehâvî bu sahanın en meşhurlarıdır. Mahallî tarih çalışmalarında el-Makrizî (ö. 845/1441) ve onun yolunu takip eden İbn Tağriberdî (ö. 874/1470), es-Sehâvî ve İbn İyâs (ö. 930/1574) eserlerinde Mısır'ın siyasî, içtimaî ve iktisadî durumunu geniş bir şekilde anlatmışlardır. Mekke tarihçileri Necmüddîn İbn Fehd (ö. 885/1480) ve oğlu İzzüddîn şehir tarihçiliği geleneğini sürdürmüşlerdir.

Memlükler döneminde matematik, felsefe, mantık ve eski kimya, riyâzî ve tabii ilimler alanında değerli âlimler yetişmiştir. Önemli bir husus da barut kelimesinin ilk defa muhtemelen botanikçi İbnü'l-Baytâr (ö. 646/1248) ve ardından XIII. yüzyılın ikinci yarısında Mısırlı âlim Hasan er-Rammâh (ö. ?) tarafından kullanılmış olmasıdır. Rammâh, günümüze ulaşan eserinde barutun yapılışını izah etmiştir. Memlükler ateşli silâhların ve özellikle topun kullanılmasında da öncü durumundadır; ancak bu sahada Osmanlılar'la boy

ölçüşmemişlerdir.⁹

1.2. el-İrâkî'nin Hayatı, Eserleri ve İlmî Şahsiyeti

1.2.1. Adı, Nesebi ve Lakabı

Adı ve nesebi, Abdurrahim b. el-Hüseyn b. Abdurrahman b. İbrahim b. Ebubekr b. İbrahim'dir.

Künyesi Ebu'l-Fadl'dır.

Nisbeleri el-İrâkî el-Mısrî, er-Râzinânî, el-Mihrânî, eş-Şafî el-Kürdî'dir.¹⁰

el-İrâkî denilmesinin sebebi: Babasının küçük yaşta Irak'tan Mısır'a göç etmesi ve soyunun Irak asıllı olması nedeniyledir.¹¹

el-Mısrî denilmesinin sebebi: Mısır'da doğup büyüdüğü içindir.¹²

⁹ İsmail Yiğit, "Memlükler", *DİA*, Cilt 29, s. 95-95; Paksoy, *İbn Kesir'in Hayatı, Eserleri ve Hadis İlmindeki Yeri*, s. 14-17.

¹⁰ Bağdatlı İsmâil Paşa, İsmail b. Muhammed b. Emin b. Mîr Selîm el-Bâbânî el-Bağdâdî, *Hediyetü'l-ârifîn esmâü'l-müellifîn ve âsâru'l-musannifîn min Keşfi'z-zunûn*, İstanbul, 1370/1951, Cilt 1, s. 562; İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ali, *İnbâu'l-ğumur bi ebnâi'l-umur*, (Thk. Hasan Habeşî), Mısır, el-Meclisu'l-Alâ li ş-şuûni'l-İslâmiyye, 1389/1969, Cilt 2, s. 275; Ebû Abdullah Muhammed b. Abdurrahman Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi' li ehli'l-karni't-tâsi'*, Beyrut, Menşûrâtü Dâru Mektebetü'l-Hayâ, Cilt 4, s. 171; Yûsuf Serkîs, *Mu'cemu matbûâti'l-Arabîyye ve'l-muarrabe*, Mısır, Matbuatu Serkîs, 1346/1928, Cilt 2, s. 1317; M. Yaşar Kandemir, "İrâkî", *DİA*, Cilt 19, s. 119.

¹¹ İbn Tağriberdî, Cemaluddîn Ebu'l-Mehasin Yusuf b. Tağriberdî el-Atabekî, *el-Menhelü's-sâfi ve'l-müstevfâ ba'de'l-vâfi*, Kahire, Daru'l-Kutub el-Mısrîyye, 1963, Cilt 7, s. 245-249; Takiyyuddîn Ahmet b. Ali el-Makrîzî, *es-Sülûk li ma'rifeti düveli'l-mulûk*, (Thk. Muhammed Abdulkadir Atâ), Lübnan/Beyrut Daru'l-Kutub el-ilmîyye, 1418/1997, Cilt 6, s. 108; Muhammed b. Ahmet b. Ali, Takiyyuddîn, Ebu't-Tayyib el-Mekkî el-Hasenî el-Fâsî, *Zeylü't-Takyîd fi ruvâti's-sunen ve'l-esânîd*, Beyrut, 1410/1990, Dâru'l-Kütüb el-ilmîyye, Cilt 2, s. 106; Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-Lami'*, Cilt 4, s. 171; es-Suyûtî, *Zeylü Tabakâtu'l-huffâz*, Cilt 1, s. 245; el-Kettânî, *Fihrisu'l-fehâris*, Cilt 2, s. 814; M. Yaşar Kandemir, "İrâkî", *DİA*, Cilt 19, s. 119; Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyetü'l-ârifîn*, Cilt 1, s. 562.

¹² el-Makrîzî, *es-Sülûk li ma'rifeti düveli'l-mulûk*, Cilt 14, s. 108; İbn Tağriberdî, *el-Menhelü's-*

eş-Şafîî denilmesinin sebebi: Şâfiî mezhebine mensubiyetinden dolayıdır.¹³

el-Kürdî denilmesinin sebebi: Kürt asıllı olduğu içindir.¹⁴

er-Râzinânî denilmesinin sebebi: Ailesinin Irak'ta ikamet ederken bulunduğu şehir olan Erbil yakınlarındaki Râznân Kasabası'na nisbeten,¹⁵ bir başka görüşe göre de babası yağcılık mesleğinde çalıştığı için er-Râzinânî denilmiştir.¹⁶

el-Mihrânî denilmesinin sebebi: Babasının Mısır'da Kahire kenarına bulunan ve Nil Nehri kıyısında yer alan Menşetü'l-Mihranî'ye yerleşmesi ve el-İrâkî'nin burada doğması sebebiyle de el-Mihrânî denilmiştir.¹⁷

Bu nisbelere ilaveten Şam ve Hicaz bölgesinde de ikamet ettiği Şam ve Hicaz'a da nisbet edilmiştir.¹⁸

Lakabına gelince, hakkında kullanılan en meşhur lakabı Zeynuddîn'dir. Bunun anlamı "Dinin ziyneti" demektir. Bundan başka az da olsa el-Eserî lakabıyla anılır. el-Eserî denilmesinin sebebi ise onun daha ziyade hadis ilmiyle iştigal etmesi ve çok eserle meşgul olmasındandır.¹⁹

1.2.2. Mezhebi

Hafız Zeynuddîn el-İrâkî, Şafîî mezhebine mensup olması sebebiyle eş-

sâfi, Cilt 7, s. 24; es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi'*, Cilt 4, s. 171; es-Suyûtî, *Zeylû Tabakâtu'l-huffâz*, Cilt 1, s. 245; el-Kettânî, *Fihrisu'l-fehâris*, Cilt 2, s. 814.

¹³ el-Kettânî, *Fihrisu'l-fehâris*, Cilt 2, s. 814; M. Yaşar Kandemir, "İrâkî", *DİA*, Cilt 19, s. 118.

¹⁴ Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyyetü'l-ârifin*, Cilt 1, s. 562; İbn Hacer, *İnbâü'l-ğumur*, Cilt 2, s. 275; es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi'*, Cilt 4, s. 171; Serkis, Yûsuf b. İlyân b. Mûsâ (1351/1932), *Mu'cemu matbûâti'l-arabiyye ve'l-muarrabe*, Mısır, Matbuatu Serkis, 1346/1928, Cilt 2, s. 1317; M. Yaşar Kandemir, "İrâkî", *DİA*, Cilt 19, s. 119.

¹⁵ es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi'*, Cilt 4, s. 171.

¹⁶ es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi'*, Cilt 4, s. 171; es-Suyûtî, *Zeylû Tabakâtu'l-huffâz*, Cilt 1, s. 245; M. Yaşar Kandemir, "İrâkî", *DİA*, Cilt 19, s. 118.

¹⁷ İbn Tağriberdî, *el-Menhelü's-sâfi*, Cilt 7, s. 245; es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi'*, Cilt 4, s. 171; M. Yaşar Kandemir, "İrâkî", *DİA*, Cilt 19, s. 118.

¹⁸ el-Kettânî, *Fihrisu'l-fehâris*, Cilt 2, s. 814; M. Yaşar Kandemir, "İrâkî", *DİA*, Cilt 19, s. 118.

¹⁹ el-Kettânî, *Fihrisu'l-fehâris*, Cilt 2, s. 814.

Şâfiî nisbesiyle anılır.²⁰ O, Şâfiî mezhebinden ise de mezhep taassubu içinde bulunmamış, katılık göstermemiş ve bu hususta eserlerinde mu'tedil olmuştur. İlim tahsil ederken hadis aldığı Alâuddîn et-Türkmânî (ö. 750/1349) gibi Hanefî âlimlerden istifade etmiş, mezhep taassubunda olmamıştır.²¹

1.2.3. Hayatı

Asrının imamı el-İrâkî, 725/1325 yılında Kahire yakınlarındaki Menşcetü'l-Mihranî denilen beldede doğdu.²² Henüz üç yaşında iken babasını kaybetti. Küçük yaşta iken Takiyyuddîn el-Kanâî'nin (ö. 744/ 1343) himayesinde yetişip eğitim gördü.

Güçlü hafızasıyla dikkat çeken el-İrâkî, sekiz yaşında Kur'ân'ı hıfzetmenin yanısıra çeşitli ilimlerde okutulan belli başlı metinleri ezberledi. Erken yaşlarda Ebû İshak eş-Şîrâzî'nin (ö. 476/1083) Şâfiî fihhına dair '*et-Tenbîh*' adlı kitabını ezberledi. Önceleri kıraat ve Arap dili öğrenimine ağırlık vererek Abdurrahman b. Ahmed b. Bağdadî'den (ö. 375/985) ve başka alimlerden Kırâat-ı Seb'a okudu. İlerleyen yıllarda fıkıh, fıkıh usûlü ve tefsir ilimlerini tahsil etti. İbnü'l-Cemââ'nın (ö. 767/1366) teşvikiyle hadis ilimlerine yöneldi. Hadis tahsiline ne zaman başladığı bilinmemekle beraber on iki yaşında iken hadis öğrenmekte olduğu, ilk hadis dersini Şihâbuddîn Ahmed b. Ebu'l-Ferec İbnü'l-Bâbâ'dan (ö. 799/1396) aldığı kaydedilir. Kahire'de Hanefî âlim Alâuddîn İbnü't-

²⁰ el-Kettânî, *Fihrisu'l-fehâris*, Cilt 2, s. 814.

²¹ Yusuf Teker, *Hadis Usûlü Edebiyatında Elfiyye'ler, el-İrâkî ve Elfiyye'si*, İstanbul, by., 2006, s. 41-42.

²² Abdulmecid eş-Şeyh Abdalbârî, *er-Rivâyâtü't-tefsiriyye fi Fethü'l-bârî*, Vakkü's-Selâmi'l-Hayrî, 1426/2006, Cilt 1, s. 45; Salahaddîn Ebû Saîd Halîl b. Keykeldî b. Abdullah ed-Dımeşkî Alâî, *et-Tenbihâtü'l-Mucmele ala'l-mevâdi' el-müşkile*, Medine, el-Câmiu'l-İslamiyye, 1408/1988, Cilt 1, s. 19; Mecduddîn Ebû Tâhir Muhammed b. Ya'kûb Feyruzabâdî, *Besâiru Zevi't-temyiz fi letâifi'l-kitâbi'l-Aziz*, Kahire, el-Meclisü'l-A'lâ li'ş-şuuni'l-İslamiyye, Cilt 1, s. 12; Muhammed b. Muhammed el-Cezerî, *Ğayetü'n-nihâye fi tabakâtu'l-kurrâ'*, Mektebetü İbn Teymiyye, 1351/1932, Cilt 1, s. 382; el-Makrîzî, *es-Sülûk li ma'rifeti düveli'l-mulûk*, Cilt 6, s. 108; İbn Tağriberdî, el-Menhelü's-sâfi, Cilt 7, s. 24; es-Suyûtî, *Zeylu Tabakâtu'l-huffâz*, Cilt 1, s. 245; Abdulhayy Abdulkebir el-Kettânî, *Fihrisu'l-fehâris*, Cilt 2, s. 814; M. Yaşar Kandemir, "İrâkî", *DİA*, cilt19, s.118; Serkis, *Mu'cemu matbûâti'l-arabiyye ve'l-muarrabe*, Cilt 2, s. 1317.

Türkmânî (ö. 750/1349) ve Abdürrahîm b. Abdullah b. Şâhidü'l-Ceyş'ten (ö.778/1376) *Sahîh-i Buhârî*'yi okudu.²³ Ayrıca pek çok hocadan hadis dinleyip hıfzetti. Dönemin meşhur hocalarından istifade ederek ilmini artırdı. Hadiste hafız mertebesine ulaştı.²⁴

Ailesi

el-İrâkî'nin babası, annesi ve kardeşleri hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamadık.

el-İrâkî, genç yaşta evlendi. Hanımı hakkında da herhangi bir malumata rastlamadık. Bu evliliğinden dört çocuğunun olduğu nakledilir. Bunları kısaca tanıtalım:

1. Ahmed b. Abdurrahim b. Hüseyin b Abdurrahman. Veliyyüddîn el-İrâkî (ö. 826/1422) : Veliyyüddîn el-İrâkî 762/1362 yılında doğdu. Babasından fıkıh ve hadis dersleri aldı. Ayrıca dönemin âlimlerinden ilim tahsil etti. Daha sonra babasından hadis imla meclislerini ihya etmesi için ricada bulundu ve onu ikna ederek imla meclislerine rağbeti sağladı. Kendisi de babası gibi dönemin tanınmış muhaddislerinden oldu. "*Tahrîru'l-fetâvâ ale't-tenbîh ve'l-Minhâcu'l-hâvî*" adlı eseri tasnif etti. 826/1422 yılında vefat etti.²⁵

2. Cüveyriyye (ö. ?): el-İrâkî'nin kızı olduğu bilgisinin ötesinde hakkında geniş bilgiye rastlamadık.²⁶

3. Zeyneb (ö. ?): Diğer bir kızıdır. Onun hakkında da herhangi bilgiye rastlamadık.²⁷

4. Hadîce (ö. ?): el-İrâkî'nin üçüncü kızıdır; en meşhur ve seçkin talebesi olan Nuruddîn el-Heysemî (ö. 807/1405) ile evlenmiştir. Heysemî, hocası el-İrâkî hayatta olduğu sürece şahsına ve hadis alanındaki otoritesine olan saygısından dolayı hadis rivayetinden kaçınmıştır. O da talebesi Heysemî'yi kendine yakın

²³ es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi' li ehli karni't-tâsi'*, Cilt 4, s. 173, es-Suyûtî, *Zeylî Tabakâtu'l-huffâz*, Cilt 1, s. 245; M. Yaşar Kandemir, "İrâkî", *DİA*, Cilt 19, s. 118.

²⁴ Fîruzabâdî, *Besâiru Zevi't-temyîz*, Cilt 1, s. 12.

²⁵ İbn Hacer el-Askalani, Ahmed b. Ali (852/1448), *et-Telhîsu'l-habîr fî tahrîci'r-Rafû el-Kebîr*, Dâru'l-Kütüb el-İlmiyye, 1419/1989, Cilt 1, s. 58; el-Kettânî, *Fihrisu'l-fehâris*, Cilt 2, s. 814.

²⁶ es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi'*, Cilt 4, s. 171.

²⁷ es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi'*, Cilt 4, s. 171.

tutmuş ve kızı Hatice ile evlendirmiştir. Bu evlilikten birkaç çocukları olmuştur.²⁸ Heysemî hakkında ileride talebelerini anlatırken tekrar bilgi vereceğiz. Ancak burada onun da sanki aile fertlerinden birisi gibi içli dışlı olması hasebiyle kısaca tanıtımda yarar görüyoruz:

Damadı: Ebu'l-Hasen Nûruddîn Alî b. Ebubekr b. Süleyman el-Heysemî (ö. 807/1405): 735/1335'te Mısır'da doğdu. Oradaki Ebu'l-Heysem beldesine nisbetle Heysemî nisbesiyle anıldı. Heysemî, çeşitli hocalardan faydalandığı sırada kendisinden on yaş büyük olan Zeynuddîn el-İrâkî'yi de tanıyıp ondan istifade etti. Zamanla hem ilimde rehberi ve hocası hem de hâmisî oldu. el-İrâkî de Heysemî'yi kendisine yakın tuttu. Hatta onu kızı Hadîce ile evlendirdi. Bu evlilikten birkaç çocukları oldu. *Mecmau'z-zevâid ve menbeu'l-fevâid* adlı meşhur eserin müellifi olan Heysemî, Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Müsned*'inde bulunup *Kütüb-i Sitte*'de yer almayan hadisleri bir araya getirme (zevaid) çalışmasını ve diğer *Müsned*'leri ilave etmeyi el-İrâkî'nin tavsiyesi ve yardımıyla gerçekleştirdi. 807/1405 senesinde Kahire'de vefat etti.²⁹

1.2.4. Vefatı

el-İrâkî, 81 yaşları civarında iken 2 Şaban 806 (20 Şubat 1423) Çarşamba gecesi Kahire'de vefat etti.³⁰ Cenazesine kalabalık bir topluluk katıldı. Cenaze namazını İmam ez-Zehebî (ö. 748/1347) kıldırdı. Babu'l-Berkıyye kabristanının dışındaki bir türbeye defnedildi.³¹

²⁸ M. Yaşar Kandemir, "Heysemî", *DİA*, İstanbul, 1995, Cilt 17, s. 292.

²⁹ M. Yaşar Kandemir, "Heysemî", *DİA*, İstanbul, 1995, Cilt 17, s. 292-293.

³⁰ el-Alâî, *et-Tenbihatü'l-mucmele ala'l-mevâdi' el-müşkile*, Cilt 1, s. 19; Fîruzabâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, Cilt 1, s. 12; İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye*, Cilt 1, s. 382; el-Makrîzî, *es-Sülûk li ma'rifeti düveli'l-mulûk*, Cilt 16, s. 108; İbn Tağrıberdî, *el-Menhelü's-sâfi*, Cilt 7, s. 245-249; es-Suyûtî, *Zeylü Tabakâtu'l-huffâz liz-Zehebî*, Cilt 1, s. 246; İbn Hacer, *İnbâü'l-ğumur*, Cilt 2, s. 277; İbn Abdulbârî, *er-Rivâyâtü't-tefsiriyye fi Fethü'l-bârî*, Cilt 1, s. 45; Süleyman b. Abdullah es-Süyekî, *es-Sîretü'n-nebevîyye inde'l-Heysemî fi kitâbihî mecmeu'z-zevâid ve menbeu'l-fevâid*, Medine, Mecmeu'l-Melik Fehd, tsz., Cilt 1, s. 6; el-Kettânî, *Fihrisu'l-fehâris*, Cilt 2, s. 814;

³¹ es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi'*, Cilt 4, s. 177.

el-İrâkî, son zamanlarında yirmi beyitlik bir şiir yazmıştı. O şiirin bir beytinde şöyle diyordu:

“Ben bugün yaşlılık zamanına ulaştım.
Yaşlılık, şiddetli sel gibi ömrü yıkıyor.”

el-İrâkî'nin vefatına üzülen talebesi İbn Hacer (ö. 852/1448) onun hakkında yazdığı mersiye'nin bir bölümünde şöyle der:

“Allah'ın rahmeti el-İrâkî'ye daim olsun.
O ittifakla bu yerlerin hafızı ve allâmesidir.
Onun hakkında doğru söylediğime kasem ederim.
Beldelerde el-İrâkî gibisi yoktur.”

Talebesi el-Makrizî (ö. 845/1441) ise şöyle demiştir: “O, dünya için bir meşale, Mısır için de bir iftihadır. İnsanların ona karşı bir ünsiyeti olup ondan çok istifade etmişlerdir.”³²

1.2.5. Hocaları

Zeynuddîn el-İrâkî, devrin meşhur muhaddisleri başta olmak üzere pek çok hocadan istifade etmiştir. Özellikle hadis meclislerine katılarak sema, arz, kitabet yoluyla hadis almıştır. Hadisleri ezberleyerek hocalarına arz etmiş ve icazet almıştır.

İlim tahsiline kıraat ilmiyle başlayan el-İrâkî, daha sonra hadis ilimlerine yönelmiştir. O, ilk önce kendi kendine ilim öğrenmeye çalışmış³³ daha sonra kendi devrine ışık tutan önemli hadis âlimlerinden dersler almıştır. Onun istifade ettiği meşhur hocalarından bir kısmını burada zikrederim:

1. Alâuddîn Ali b. Osman b. Mustafa et-Türkmânî el-Hanefî (ö. 750/1349): el-İrâkî *Sahih-i Buhârî*'yi ondan semâ yoluyla almıştır. Ayrıca daha başka eserler okumuştur.

2. Takiyyuddîn es-Sübkî, Ebu'l-Hasen Ali b. Abdulkâfî (ö.756/1355): el-İrâkî 54 yaşında Şam'a yolculuk yaptığında ondan hadis dersleri almıştır.

3. el-Alâî, Şeyh Selâhuddîn Halil b. Keykeldî (ö. 761/1359): el-İrâkî,

³² es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi'*, Cilt 4, s. 177.

³³ İbn Tağriberdî, *el-Menhelü's-sâfi*, Cilt 7, s. 247.

Şam'da ondan hadis dersleri almıştır. Hocası tarafından da zeki, anlayışlı ve hıfzı kuvvetli bir şahsiyet olarak hürmet görmüştür.³⁴

4. Şihâbuddîn Ahmed b. Ebu'l-Ferec İbn Bâbâ (ö. 799/1396). el-İrâkî'nin hadis hocalarındandır.

Daha sonra el-İrâkî'nin ilmî seyahatlerinde değişik şehirlere göre ilim aldığı hocalarından bazıları şunlardır:

Kahire'de:

1. İbn Seyyidünnâs, Ebu'l-Kasım Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Seyyidünnâs (ö. 734/1334).

2. Ali Ebu'l-Feth Muhammed b. Muhammed b. İbrahim el-Meydûmî (ö. 745/1344).

3. Sencer b. Abdullah el-Cavlî (ö. 745/ 1344).

4. Muhammed b. İsmail b. Abdulaziz (ö. 756/ 1355).

5. Ali b. Ali b. Abdurrahim Abdullah b. Yusuf el-Ensârî (ö.772/1370).

6. Ali b. Ahmed b. Abdulmuhsin b. Rif'at (ö. 783/1381).³⁵

Mısır'da:

1. Muhammed b. Ali b. Abdulaziz b. Muzaffer (ö. 739/1338).

2. İbn Kudâme el-Makdisî, Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Muhammed b. Abdulhâdî b. Abdulhamid (ö. 744/ 1343).

3. Ahmed b. Muhammed b. Hüseyin er-Rasdî (ö. 760/1358).

4. Muhammed b. Ahmed b. Ebi'r-Rabî' ed-Delâsî (ö. ?).³⁶

Mekke'de:

1. Ahmed b. Ali b. Yusuf (ö. 771/1370).

2. Ahmed b. Kasım b. Abdurrahman el-Harâzî el-Cezâirî (ö. 778/1377).

3. Ahmed b. Ali b. Yusuf el-Hanefî (ö. 785/1383).

4. Halil b. Abdurrahman b. Muhammed el-Mâlikî (ö. ?).³⁷

Medine'de:

³⁴ İbn Tağriberdî, *el-Menhelü's-sâfi*, Cilt 7, s. 247.

³⁵ İbn Tağriberdî, *el-Menhelü's-sâfi*, Cilt 7, s. 246.

³⁶ İbn Tağriberdî, *el-Menhelü's-sâfi*, Cilt 7, s. 246.

³⁷ İbn Tağriberdî, *el-Menhelü's-sâfi*, Cilt 7, s. 246.

1. Afîfuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed et-Taberî (ö.760/1358).³⁸

Dımaşk'da (Şam) :

1. Muhammed b. Muhammed b. Abdülganî el-Harrânî (ö. 741/1340).
2. Abdullah b. Muhammed b. İbrahim b. Süleyman el-Makdisî (ö. 743/1342).
3. Şemsuddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Musa b. İbrahim b. Yahya es-Sakrâvî (ö. 754/1352).³⁹
4. Şeyhu'l-İslâm Takiyyüddîn Ebu'l-Hasen Ali Abdulkâfi es-Sübkî (ö. 755/1354).
5. Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. el-Habbâz el-Ensârî (ö. 756/1355).
6. Ebû Bekr b. Abdulaziz b. Ahmed b. Ramazan (ö. 757/1356).
7. Muhammed b. İsmail b. Ömer b. el-Hamevî (ö. 757/1356).
8. Şihabuddîn Ebu'l-Abbas Ahmed b. Abdurrahman b. Muhammed b. Abdullah el-Mirdâvî (ö. 758/1356).
9. Yahya b. Abdullah b. Mervan el-Fârikî (ö. 763/1361).
10. Muhammed b. Muhammed b. Yakup b. Sabit el-Horasânî (ö. 773/1371).⁴⁰

Halep'te:

1. Süleyman b. İbrahim b. el-Matû' (ö. 744/1343).
2. İbrahim el-Halebî, Cemaleddîn b. İbrahim b. Şihab Mahmud b. Selman b. Fehd el-Halebî (ö.760/1358).⁴¹
3. Abdullah b. Muhammed b. İbrahim el-Makdisî (ö. ?).

Hama'da:

Irâkî, Hama'da bazı fakihlerden ders almıştır.⁴²

³⁸ İbn Tağriberdî, *el-Menhelü's-sâfi*, Cilt 7, s. 246.

³⁹ İbn Tağriberdî, *el-Menhelü's-sâfi*, Cilt 7, s. 246.

⁴⁰ İbn Tağriberdî, *el-Menhelü's-sâfi*, Cilt 7, s. 246.

⁴¹ İbn Tağriberdî, *el-Menhelü's-sâfi*, Cilt 7, s. 246.

⁴² İbn Tağriberdî, *el-Menhelü's-sâfi*, Cilt 7, s. 246.

1. Necmuddîn Abdurrahim b. İbrahim b. Hibetullâh el-Bârizî (728/1328).
4. Abdullah b. Davud b. Süleyman es-Sülemî (ö. ?)

Humus'ta:

5. Ömer b. Ahmed b. Ömer en-Nakî (ö. ?).⁴³

Trablus'ta:

1. Sadruddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Ebû Bekr b. İyâs el-Hâbüri (ö.769/1367).⁴⁴

Safed'de:

1. Ömer b. Hamza b. Yunus (ö. ?).
2. Ahmed b. Muhammed el Abbasî (ö. 788/1386).⁴⁵

Ba'lebek'te:

1. Ahmed b. Ali b. el-Hasan b. Amrûn (ö. 741/1340).
2. Ahmed b. Abdulkirim b. Ebûbekr (ö. ?).
3. Abdulkadir b. Ali es-Seb' b. Ali (ö. 761/ 1360).⁴⁶

Nablus'ta:

1. Muhammed b. Osman b. Abdurrahman b. Abdulmun'im b. Ni'me (ö. 749/1348).
2. İbrahim b. Abdullah b. Ahmed ez-Zeybâvî (ö. 772/1370).⁴⁷

Kudüs'te:

1. Kasım b. Süleyman el-Ezraî (ö. ?).
2. Tahir b. Ahmed el-Makdisî (ö. ?).
3. Hafız Selâhaddîn b. Halil b. Keykeldî el-Alâî (ö. 761/1359).⁴⁸

Gazze'de:

1. Süleyman ve Muhammed b. Salim b. Abdunnâsır (ö. ?).⁴⁹

İskenderiye'de:

⁴³ İbn Tağriberdî, *el-Menhelü's-sâfi*, Cilt 7, s. 246.

⁴⁴ İbn Tağriberdî, *el-Menhelü's-sâfi*, Cilt 7, s. 246.

⁴⁵ İbn Tağriberdî, *el-Menhelü's-sâfi*, Cilt 7, s. 246.

⁴⁶ İbn Tağriberdî, *el-Menhelü's-sâfi*, Cilt 7, s. 246.

⁴⁷ İbn Tağriberdî, *el-Menhelü's-sâfi*, Cilt 7, s. 247.

⁴⁸ İbn Tağriberdî, *el-Menhelü's-sâfi*, Cilt 7, s. 247.

⁴⁹ İbn Tağriberdî, *el-Menhelü's-sâfi*, Cilt 7, s. 247.

1. Muhammed b. Muhammed b. Ebu'l-Hüseyin b. Ebu'l-Leys (ö. ?).
2. Muhammed b. Ahmed b. Hibetullah el-Kuraşî, İbn Bûrî (ö. 745/1344).
3. Muhammed b. Muhammed b. Abdülkerim b. Atâ (ö. 774/1372).
4. Şerif Abdurrahman b. Ömer b. Muhammed el-Bursânî (ö. 787/1385).⁵⁰

Zeynuddîn el-İrâkî daha başka beldelere de rihleler yaparak ilim tahsil etmiştir. Kendi ifadesiyle, kırk şehirden ilim tahsil etmeyi hedeflemiş, ancak bu rakamı tamamlayamamış, neticede otuz altı beldede münhasır kalmıştır.⁵¹

1.2.6. Talebeleri

Dönemin seçkin muhaddislerinden olan Zeynuddîn el-İrâkî, hayatının sonuna kadar kitap telif etmiş, ders okutmuş ve talebe yetiştirmiştir. Onun ders halkasına katılan yüzlerce talebe olmuştur. Özellikle onun ihya ettiği imla meclislerine iştirak eden nice ilim talipleri vardır. İmla meclislerinde İlim taliplerine hadis dersleri vermeyi değişik beldelerde sürdürmüştür. Onun ders halkasına katılan nice talebeleri, dönemin seçkin hafız ve âlimleri olarak temayüz etmişlerdir. Hatta kendi yaşında ve kendisinden büyük yaştakiler bile onun hadis meclislerine rağbet göstermişlerdir.

Çok sayıda talebe yetiştiren el-İrâkî'nin bu talebeleri arasında en meşhur olanlarını burada kısaca zikrederim:

1. Veliyyüddîn el-İrâkî, Ahmed b. Abdurrahim b. Hüseyin b. Abdurrahman (ö. 826/1422). el-İrâkî'nin oğludur.
2. el-Burhan İbrahim el-İbnâsî (ö. 802/1399).
3. Kemâleddîn Muhammed b. Musa ed-Demîri (ö. 808/1405).
4. Abdurrahman b. Ali b. Halef el-Fâriskûrî (ö. 808/1406).
5. el-Heysemî, Nûruddîn Ebu'l-Hasen Alî b. Ebî Bekr b. Süleyman (ö. 809/1406).
6. Cemaleddîn Muhammed b. Zahîre el-Kuraşî (ö. 817/1414).
7. Ebû Abdullah Şemsuddîn Muhammed b. Abduddâim b. Musa el-

⁵⁰ İbn Tağriberdî, *el-Menhelü's-sâfi*, Cilt 7, s. 247.

⁵¹ İbn Tağriberdî, *el-Menhelü's-sâfi*, Cilt 7, s. 247.

Birmâvî el-Askalânî eş-Şâfî (ö. 831/1427).⁵²

8. Ebu't-Tayyib Takıyyüddîn Muhammed b. Ahmed b. Alî el-Hasenî el-Fâsî (ö.832/1428).

9. Şihabuddîn Ahmed b. Ebûbekir b. İsmail el-Bûsirî (ö. 840/1436).

10. Burhanuddîn İbrahim el-Halebî (ö. 841/1437).

11. Hafız İbn Hacer el-Askalânî (ö.852/1448): İbn Hacer el-Askalânî on yıl süreyle el-İrâkî'den ders almıştır. Bu sürede hocasının eserlerinin yanısıra Tirmizî'nin *Şemâil*'i, Dârekutnî'nin *Sünen*'i, Ebû Avâne'nin *Sahih*'i, Beyhakî'nin *es-Sünenü'l-kübrâ*'sı gibi pek çok eseri ondan okuyup icazet almıştır.⁵³

el-İrâkî'nin oğlu Veliyyüddîn el-İrâkî de babasından her fırsatta faydalanmıştır. Vefatı sırasında el-İrâkî'ye kendisinden sonra geride hangi hafızları bıraktığını soran bir kişiye, önce İbn Hacer'i sonra oğlu Veliyyüddîn el-İrâkî, üçüncü olarak da Nureddîn el-Heysemî'nin adını vermiştir. Bu da bu üç talebesine verdiği değeri göstermektedir.⁵⁴

1.2.8. Aldığı Görevler

el-İrâkî imamlık, hatiplik, müderrislik ve kadılık gibi görevlerde bulunmuştur:

1. Kahire'deki Kâmilîyye, Zâhiriyye medreseleri ve İbn Tolun Camii'nde hadis dersleri vermiştir.⁵⁵
2. O, Kahire'de Fâzılıyye Medresesi'nde de fıkıh dersleri vermiş ve aynı zamanda hem talebe yetiştirip hem de hatiplik yapmıştır.⁵⁶
3. Mısır, Suriye, Mekke ve Medine'de hadis dersleri vermiştir.⁵⁷

⁵² İbn Tağriberdî, *el-Menhelü's-sâfi*, Cilt 7, s. 248.

⁵³ İbn Tağriberdî, *el-Menhelü's-sâfi*, Cilt 7, s. 248.

⁵⁴ İbn Tağriberdî, *el-Menhelü's-sâfi*, Cilt 7, s. 248.

⁵⁵ el-Fâsî, *Zeyl et-takyîd fi ruvâti's-sunen ve'l-esânîd*, Cilt 2, s. 106; el-Makrîzî, *es-Sülûk li ma'rifeti düveli'l-mulûk*, Cilt 16, s. 108; İbn Tağriberdî, *el-Menhelü's-sâfi*, Cilt 7, s. 248.

⁵⁶ İbn Tağriberdî, *el-Menhelü's-sâfi*, Cilt 7, s. 248; es-Suyûtî, *Zeylû Tabakâtu'l-huffâz*, Cilt 1, s. 245.

⁵⁷ İbn Tağriberdî, *el-Menhelü's-sâfi*, Cilt 7, s. 248; es-Suyûtî, *Zeylû Tabakâtu'l-huffâz*, Cilt 1, s. 245.

4. Medine’de ise 788/1386 yılından itibaren üç yıl beş ay süreyle kadılık görevi yanında Mescid-i Nebevî’de imamlık ve hatiplik görevlerini yürütmüştür.⁵⁸
5. Mekke’de kadılık görevinde bulunmuştur.⁵⁹

1.2.9. Dînî ve Fikrî Yapısı

el-İrâkî, yaşadığı devirde önemli bir hadis âlimi olmasının yanında, yaşam tarzıyla da insanlara örnek olmuştur. Talebelerinden İbn Hacer el-Askalânî, el-İrâkî’nin belli başlı özelliklerini şöyle sıralamıştır: O orta boylu, esmer ve güzel yüzlü biriydi. O salih, hayır sahibi bir zattı.⁶⁰

el-İrâkî, mütedeyyin, cömert, mütevâzı, güvenilir, güzel sıfatları bünyesinde toplamış nur yüzlü biriydi. Vakur kişiliği, gerektiğinde az ve öz konuşan, fuzuli işlerle uğraşmayan, yardımsever özellikleri şahsında toplamıştı. Temizlik konusunda çok titizdi. Kimseye karşı böbürlenmez, herkese hayâ zaviyesinden yaklaşır, kimseyle arasında düşmanlık meydana gelmesine izin vermezdi. Halim, sabırlı, kolay sinirlenmeyen ancak mühim işlerde sinirlenen fakat siniri çabuk geçen ince ruhlu biriydi. Kin, haset, hile nedir bilmezdi. Hoşlanılmayacak bir davranış onda asla görülmezdi. Dini konularda kimsenin kınamasına aldırış etmez, konunun gereğini yerine getirirdi. Allah rızası için bir yola koyulduğunda kimse onu geri çeviremez, hak sözü söylemede kimseden çekinmez ve karşısındaki sultan bile olsa gerçekleri haykırırdı. Kolaylık ve yumuşaklıkla halledilecek meselelerde sert tavır takınmazdı. Yolculuk esnasında çokça Kur’ân okur, gece namazlarına devam eder, hicri ayların 14, 15, 16. günlerinde (Eyyâmu’l-bîd) oruç tutar, bu hususlarda selef-i salihinin yolundan ayrılmazdı. Sabah namazından sonra namaz kıldığı mekânda sessizce oturur, güneşin doğuşuna kadar bekler, güneş doğduktan sonra eğitim öğretim

⁵⁸ el-Fâsî, *Zeyl et-takyîd fî ruvâti’s-sunen ve’l-esânîd*, Cilt 2, s. 106; el-Makrîzî, *es-Sülûk li ma’rifeti düveli’l-mulûk*, Cilt 16, s. 108; İbn Hacer, *İnbâü’l-ğumur*, Cilt 2, s. 277; İbn Tağriberdî, *el-Menhelü’s-sâfi*, Cilt 7, s. 248; es-Sehâvî, *ed-Dav’u’l-lâmi*, Cilt 4, s. 174.

⁵⁹ es-Sehâvî, *ed-Dav’u’l-lâmi*, Cilt 4, s. 174; M. Yaşar Kandemir, “İrâkî”, *DİA*, Cilt 19, s. 118.

⁶⁰ es-Sehâvî, *ed-Dav’u’l-lâmi*, Cilt 4, s. 174; es-Suyûtî, *Zeylû Tabakâtu’l-huffâz*, Cilt 1, s. 246.

faaliyetlerine başladılar.⁶¹

1.3. İlmî Şahsiyeti

el-İrâkî daha küçük yaşlarda iken babası vefat etmiştir. Onun eğitimiyle Şeyh Takiyyuddîn el-Kanâî (ö. 744/ 1343) ilgilenmiştir. el-İzze b. Cemââ gibi devrin önde gelen ilim adamlarından ders almasını sağlamıştır. el-İrâkî'nin hocaları, o daha küçük yaşta iken onun kıvrak zekasını anlayıp onu hadis ilmine yönlendirmişlerdir. O daha sonra bu alanda seçkin bir kişi haline gelmiştir. Onun ilmi şahsiyetini aşağıdaki başlıklar halinde açıklayabiliriz:

1.3.1. el-İrâkî'nin İlmî Yönü Hakkında Âlimlerin Övgüleri

Aşağıda âlimlerin el-İrâkî hakkındaki görüşlerini vermeye çalışacağız:
Sonraki alimlerden bir çoğu: O'nu 8. asrın muceddi saymışlardır.⁶²

el-İzze b. Cemââ: el-İrâkî'yi kıraat ilminde kabiliyetli görünce, “Şüphesiz kıraat ilmi de güzel bir ilimdir. Ama bu ilmin yorgunluğu çok, faydası ise azdır. Şüphesiz senin zihnin parlaktır.” der ve onu hadis ilmine yönlendirir.⁶³

es-Subkî: Dönemin büyük alimlerinden es-Subkî, el-İrâkî'den çok istifade ettiğini söylemiştir.

Nuruddîn el-Heysemî: “Rüyamda Peygamberimiz Hz. Muhammed'i (s.a.v.) gördüm. Sağında Hz. İsa, solunda ise hocam Zeynüddîn el-İrâkî vardı.” demiştir.⁶⁴

Veliyyüddîn el-İrâkî: *Mu'cem*'inde; babasının hıfzının çok kuvvetli olduğunu ve ilim adına faydalı şeyleri çok araştırdığını söylemiştir.⁶⁵

es-Sehâvî: “el-İrâkî vefat ettiğinde minareden sala verildi. Onun vefatını

⁶¹ İbn Tağriberdî, *el-Menhelü's-sâfi*, Cilt 7, s. 249; es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi*, Cilt 4, s. 174-177; es-Suyûtî, *Zeylû Tabakâtu'l-huffâz*, Cilt 1, s. 246; Serkis, *Mu'cemu matbûati'l-arabiyye ve'l-muarrabe*, Cilt 2, s. 1317.

⁶² el-Kettânî, *Fihrisu'l-fehâris*, Cilt 2, s. 817.

⁶³ es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi*, Cilt 4, s. 172.

⁶⁴ es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi*, Cilt 4, s. 173; es-Suyûtî, *Zeylû Tabakâtu'l-huffâz*, Cilt 1, s. 246.

⁶⁵ es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi*, Cilt 4, s. 173.

duyan bir şahıs, büyük bir çığlık attı ve dayanamayıp vefat etti.”⁶⁶ demiştir.

es-Suyûtî: *Tedrib* adlı eserinde, el-İrâkî'nin imla meclislerini ihya ettiğini söylemiştir.⁶⁷

Şihâb Ahmed b. Şelebî: “*İthafu'r-ruvât bi muselseli'l-kudât*” adlı eserinde şöyle demiştir: “Üç Şeyh, hicri 8. asrın başında dikkatlerin üzerine çekildiği muhteşem şahsiyetlerdir. Bunlar; Bulkînî, İbn Mulakkın ve el-İrâkî'dir. Bulkînî, Şafî mezhebini bilmedeki genişliğiyle, İbn Mulakkın eserlerinin çokluğuyla, el-İrâkî ise hadis bilgisi ve hadis ilimlerinde geniş ihatasıyla meşhur olmuşlardır.”⁶⁸

1.3.2. İlim Yolculukları ve İhya Ettiği İlim Meclisleri

Zeynuddîn el-İrâkî, İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî'den itibaren uzunca bir süre ihmal edilmiş olan hadis imlâ meclislerini yeniden canlandırdı. 795/1393 yılında Medine'de başlayıp daha sonra Kahire'de ölümünden altı ay öncesine kadar on bir yıl boyunca 416 imlâ meclisinde talebelerine hadis dersleri verdi.⁶⁹ Nitekim onun meclislerinden istifade edenlerden birisi de meşhur İbn Hacer el-Askalanî'dir. O, el-İrâkî'nin hadis meclislerinden 400 tanesine katıldığını, el-İrâkî'nin hadisleri çok defa ezberinden okuduğunu ve kendilerine imla ettirdiğini kaydeder.⁷⁰ es-Suyûtî, *Tedrib* adlı eserinde; imla meclislerinin İbnü's-Salâh'ın vefatından sonra el-İrâkî tarafından yeniden ihya edilerek sürdürüldüğünü, nitekim onun döneminde hicri 796'dan 806 yılına kadar 410 imla meclisinin gerçekleştirildiğini söylemiştir.⁷¹

es-Sehâvî, *Fethu'l-Muğîs bi şerhi Elfiyyeti'l-hadîsi li'l-İrâkî* adlı eserinde şöyle demiştir: “İrâkî'den önce hadis meclisleri inkıtaya uğramıştı. Daha sonra

⁶⁶ es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi*, Cilt 4, s. 178.

⁶⁷ es-Suyûtî, Celaluddin Abdurrahman b. Ebubekr (911/1505), *Tedribu'r-ravî fi şerhi Takribü'n-Nevevî*, (Thk. Ebû Kuteybe), Beyrut, Daru Taybe, 1413/1993, Cilt 2, s. 582.

⁶⁸ el-Kettânî, *Fihrisu'l-fehâris*, Cilt 2, s. 817.

⁶⁹ es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi*, Cilt 4, s. 176; es-Suyûtî, *Zeylü Tabakâtu'l-huffâz*, Cilt 1, s. 245.

⁷⁰ es-Suyûtî, *Zeylü Tabakâtu'l-huffâz*, Cilt 1, s. 245; el-Kettânî, *Fihrisu'l-fehâris*, Cilt 2, s. 814; M. Yaşar Kandemir, “İrâkî”, *DİA*, Cilt 19, s. 119.

⁷¹ es-Suyûtî, *Tedribu'r-ravî*, Cilt 2, s. 582.

imla meclislerinin ihyası için Tacuddîn es-Subkî gayret gösterdi. Ardından Veliyyüddîn el-İrâkî, imla meclislerini yeniden ihya etmesi için babasından talepte bulundu. Böylece imla meclisleri yeniden rağbet buldu. Daha öncesinde imla meclislerini tertip edecek alimlerin pek olmaması ve insanların da ilgisinin azlığı sebebiyle sönmeye yüz tutmuştur. Allah, imla meclislerini el-İrâkî'ye sevdirdi. Böylece Mekke, Medine ve Kahire'nin belli mekânlarında imla meclisleri yeniden ihya etti."⁷²

es-Sehâvî, el-İrâkî'nin hicri 795 senesinden 806'ya kadar imlâ meclisleri akdederek hadis dersleri verdiğini, bu derslerde öncelikle değişik hadis meselelerine temas ettikten sonra en-Nevevî'nin *Erbaîn*, daha sonra da Rafîî'nin *Emâlî*'sini ve Hâkim'in *Müstedrek*'inin Kitabı's-salât bölümüne kadar olan kısmını 301 mecliste, 116. meclisin başından 416. meclisin sonuna kadar imlâ ettirdiğini kaydeder.⁷³

el-İrâkî, Kahire, Mısır, Mekke, Medine, Dımaşk, Halep, Hama, Humus, Trablus, Safed, Ba'lebek, Nablus, Kudüs (Beytü'l-Makdis), Gazze, İskenderiyye vb. şehirlerde ders okutmuştur.⁷⁴ O, ilim için Irak bölgesine de gitmek istemiştir. Fakat o dönemde yol güvenliği olmadığı için gidememiştir.⁷⁵

1.3.3. Zekâsı ve Dirâyet Yönü

Genç yaşlarda muhtelif ilimlere ait kitapları mutalaa ederek pek çok metin ezberleyen Hafız el-İrâkî, zekâ ve dirâyet yönünden fevkalade meziyetlere sahip bir âlimdir. O, ezberine aldığı şeyleri korumada itkan sahibi bir hafızdır. Nitekim üstün zekâsıyla ve yüksek kapasiteli ezber kabiliyetiyle çok güçlü bir hafızaya sahipti. el-İrâkî, sekiz yaşında Kur'ân'ı hıfzettiği gibi çeşitli ilimlerde okutulan belli başlı metinlerle birlikte yetiştiği dönemde fıkıh ve usûl-i fıkha dair okutulan önemli eserlerden Ebû İshak eş-Şîrâzî'nin Şafîî fikhına dair *et-Tenbîh* adlı kitabını

⁷² Sehâvî, *Fethu'l-Muğîs bişerhi'l-Elfiyyeti'l-hadîsi li'l-İrâkî*, (Thk. Ali Hüseyin Ali), 1424/2003, Mısır, Mektebetü's-Sünne, Cilt 3, s. 250; el-Kettânî, *Fihrisu'l-fehâris*, Cilt 2, s. 814.

⁷³ es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi*, Cilt 4, s. 174.

⁷⁴ İbn Tağriberdî, *el-Menhelü's-sâfi*, Cilt 7, s. 247.

⁷⁵ İbn Hacer, *İnbâü'l-ğumur*, Cilt 2, s. 275.

da ezberledi. Önceleri kıraat ve Arap dili öğrenimine ağırlık vererek Abdurrahman b. Ahmed b. Bağdâdî'den ve daha başkalarından Kırâat-ı Seb'a'yı okudu. Bu arada fıkıh, fıkıh usûlü ve tefsir sahalarda da kendini yetiştirdi. İzzüddîn İbn Cemââ'nın teşvikiyle hadis ilmine yöneldi. Hadis tahsiline ne zaman başladığı bilinmemekle beraber on iki yaşında iken hadis öğrenmekte olduğu, ilk hadis dersini Şihâbeddîn Ahmed b. Ebü'l-Ferec İbnü'l-Bâbâ'dan aldığı, bu alanda önemli bilgileri Kahire'de Hanefî âlimi Alâuddîn İbnü't-Türkmânî'den öğrendiği, ondan ve Abdürrahîm b. Abdullah b. Şâhidü'l-Ceyş'ten *Sahîh-i Buhâri*'yi okuduğu belirtilmektedir. el-İrâkî genç yaşta hadis hafızı olmuştur. Hıfz ve dirayet yönünden de onların takdirlerine mazhar olmuştur. Kıvrak zekâsıyla ve ezberlediğini unutmayan güçlü hafızasıyla temayüz eden el-İrâkî, muasırları başta olmak üzere birçok ilim erbabı tarafından üstün meziyetlere sahip ve dirayetli bir muhaddis olarak vasıflandırılmıştır. Hatta onun genç yaşlarda ezberlediği şeyleri hayatının son dönemine kadar muhafaza ettiğini ve hafızasının çok güçlü olduğunu ders okuttuğu talebeleri nakletmektedirler. Hafızasına oldukça güvenen Hafız el-İrâkî, eserlerini te'lif ettiği esnada ayrıca kaynaklarına bakma ihtiyacı hissetmeden birçok rivayeti hıfzından kaydetmiştir. Aynı şekilde imla meclislerinde mutalaa edilen rivayetleri ve kendisine arz edilen hadisleri de çok defa ezberinden takip etmiştir.⁷⁶

1.3.4. Rivayet İlimlerindeki Gayreti

el-İrâkî'nin ilmi kişiliği yönünden dikkat çeken vasıflarından birisi de, onun rivayet ilimlerindeki üstün gayreti ve sünneti ihya çabalarıdır. Çalışmalarını özellikle Kur'ân ve sünnet üzerine yoğunlaştıran müellifimiz, bu konuda takdir edilecek imlâ meclisleriyle şöhret bulmuştur. O, fıkıh, fıkıh usûlü, tefsir vb. ilimlerlerde alakadar olduğu gibi, özellikle hadis ilimlerine dair tasnif ettiği eserleriyle ve imla meclisleriyle seçkin bir konuma sahiptir.

Genç yaşta hadis hafızı olan el-İrâkî, rivayet ilimlerinde kendisini yetiştirerek dönemin önemli otoritelerinden birisi haline gelmiştir. O, rivayet ile

⁷⁶ es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi*, Cilt 4, s. 173; es-Suyûtî, *Zeylû Tabakâtu'l-huffâz*, Cilt 1, s. 245; M. Yaşar Kandemir, "İrâkî", *DİA*, Cilt 19, s. 119.

dirâyeti birlikte kullanmasını bilmiştir. Dirâyetli her âlim gibi o da hak ile hakikatin temsilcisi olmayı hedefleyerek, bid'at ve hurafelerin ayıklanması için imla meclislerinde dersler vermiştir. Nitekim o, bir taraftan halkın cehalet ve baĝnazlıkla bir kısım batıl şeylere sahip çıkmalarına karşı mücadele vermiş, diğer taraftan hadisler içine girmiş pek çok asılsız ve batıl rivayetlere açıklık getirmeye çalışmıştır. Sözle ve kalemle halkı aydınlatmış, bid'at ve hurafelerin yerine sahih sünnetin yerleşmesinde etkili olmuştur.

1.4. Tahsil ettiği İlimler ve Eserleri

Dinî ilimlerin karakteristik özelliği, birbirleriyle sıkı bir irtibat içinde bulunmalarıdır. Özellikle müellifimizin yetiştiği asırlarda her bir âlim, birçok sahada vukûf kazanmak suretiyle ilmiye sınıfından addedilmekteydi. Günümüzde de dinî ilimleri birbirinden soyutlayarak herbirini tamamen müstakil bir saha olarak nitelendirmek hayli güçtür. Dolayısıyla el-İrâkî ve emsali din âlimlerini sadece muhaddis ya da müfessir olarak nitelendirmek, bunların diğer ilimlere vâkıf olmadığı mânâsında anlaşılmalıdır.

el-İrâkî, rivayet ve dirayet ilimlerinde otorite haline gelmiş seçkin bir din âlimidir. Özellikle o, genç yaşta birçok ilimde kendisini yetiştirmiş ve önemli eserler tasnif etmiş bir müelliftir. Hadis, tefsir, fıkıh, rical, islâm tarihi vb. gibi ilimlerde büyük şöhrete ulaşan el-İrâkî, aynı zamanda önemli yorum ve tahlilleriyle ilim erbabının müracaat ettiği seçkin bir muhaddistir. O, rivayet ve dirayet ilimlerinde kazandığı ilmî birikim ve tecrübe ile kendi dönemine kadar yazılan birçok sahadaki eserleri yeniden mükemmel bir tarzda tasnif ve tanzim etmiştir. Hatta bu yönüyle diyebiliriz ki, onun birçok eseri, kendisinden önce te'lif edilmiş kitapları müstağni bırakacak özelliklere sahiptir.

Buraya kadar el-İrâkî'nin ilmî şahsiyetine ve pek çok ilimdeki üstünlüğüne genel bir bakış yaptık. Şimdi müellifimizin, birbiriyle çok irtibatlı olan dinî ilimlerdeki temayüz eden hususî yönlerini bazı ilim dallarına göre inceleyeceğiz.

1.4.1. Hadis İlimi

el-İrâkî hadis alanında kendi devrinde otorite kabul edilmiştir. İleriki sayfalarda el-İrâkî'nin hadisçiliği ve hadis ilmindeki yeri başlığı adı altında genişçe ele alınacaktır. O, kendi dönemde hadis dalında birçok eser yazmıştır. Bu

eserleri şöylece sıralayabiliriz:

1. *Elfiyye fî ulûmi'l-hadis (Elfiyyetu mustalahu'l-hadis)*:⁷⁷ el-İrâkî'nin hadis usûlüne dair en meşhur eseri *Elfiyye*'dir. *Elfiyye*'nin şerhleri de yaygındır.⁷⁸

O, İbnü's-Salâh'ın *Mukaddime*'sini 1002 beyitte özetlemiş ve eserine “*Tabsiratü'l-mübtedâ tezkiretü'l-müntehâ ve et-Tabsira ve't-tezkira fî usüli'l-hadis*” gibi isimler vermiştir. Benzerleri gibi *el-Elfiyye* diye şöhret bulan bu eseri el-İrâkî daha sonra *Fethu'l-Muğîs bi-şerhi Elfiyyeti'l-hadis* adıyla şerhetmiştir. Eser, ilk defa es-Sehâvî'nin aynı kitap üzerindeki bir şerhiyle birlikte yayımlanmıştır. *Elfiyye*'nin es-Sehâvî, Bikâî, Zekeriyâ el-Ensârî, Emîr Pâdişâh, Abdürraûf el-Münâvî ve Uchûrî gibi âlimler tarafından yapılan şerhleri de bulunmaktadır.⁷⁹ Hadis talebeleri arasında büyük rağbet gören *Elfiyye* başta müellifi olmak üzere birçok âlim tarafından şerhedilmiştir. Bunların başlıcaları şunlardır:

1. el-İrâkî, *Fethu'l-muğîs bi şerhi Elfiyyeti'l-hadis*.

2. Muhammed b. Abdurrahman es-Sehâvî, *Fethu'l-muğîs*: Kâtib Çelebi, üç cilt halinde telif edilen bu eserin *Elfiyye* şerhlerinin en mükemmeli olduğunu söylemiştir.

3. İbrahim b. Ömer el-Bikâî (809/1406): *en-Nüketü'l-vefiyye bimâ fî şerhi'l-Elfiyye*.

4. Zekeriyâ el-Ensârî (926/1520), *Fethu'l-bâki alâ Elfiyyeti'l-İrâkî*.

5. Emîr Pâdişâh (833/1430), *Şerhu Elfiyyeti'l-İrâkî*: Kâtib Çelebi bu eserin *Elfiyye*'nin bir özeti olduğunu söylemiştir.

6. Abdürraûf el-Münâvî (1031/1622), *Şerhu Elfiyyeti'l-İrâkî*.

Bunlardan başka Kâtib Çelebi ve el-Kettânî, *Elfiyye*'nin diğer şerhleriyle

⁷⁷ Hayruddîn Ziriklî, *el-A'lâm kâmusu terâcim li eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ mine'l-arab ve'l-musta'ribîn ve'l-mustaşrikîn*, Beyrut, Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 2002, Cilt 3, s. 344.

⁷⁸ Feyruzabâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, Cilt 1, s. 12; el-Fâsî, *Zeyl et-takyîd fî ruvâti's-sunen ve'l-esânîd*, Cilt 2, s. 106; es-Suyûtî, *Zeylû Tabakâtu'l-huffâz*, Cilt 1, s. 246; Serkis, *Mu'cemu matbûâti'l-Arabiyye ve'l-muarrabe*, Cilt 2, s. 1317.

⁷⁹ Abdalbaki Turan, “Elfiyye”, *DİA*, İstanbul, TDV Yay., 1995 Cilt 11, s. 28; M. Yaşar Kandemir, “İrâkî”, *DİA*, Cilt 19, s. 119.

haşiyelerinden de söz etmektedirler.⁸⁰ Hindistan'da Matbatu'l-Farukiyye'de taşbaskısı yapılmış olup, üzerine Ebû Said Muhammed b. Huseynî'nin haşiyeleri vardır. Ayrıca Ahmed Muhammed Şakir'in tahkiki ile 1988 yılında Beyrut'ta Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye tarafından neşredilmiştir.⁸¹

2. et-Takyîd ve'l-izâh limâ utlika ve uġlika min Mukaddimeti İbnü's-Salâh:⁸² Müellifin, hadîs usûlü alanında en değerli çalışma dediği İbnü's-Salâh'a ait *Mukaddime* üzerine yazdığı bir eserdir. el-İrâkî *Mukaddime*'nin tertibini aynen koruyarak gerekli gördüğü kısımları açıklamış, yer yer itirazlarını ortaya koymuş, ayrıca İbnü's-Salâh'a yöneltilen isabetsiz tenkitleri de belirtmiştir. Eser, Muhammed Râgıb et-Tabbâh ve Abdurrahman Muhammed Osman tarafından *Mukaddime* ile birlikte yayımlanmış, ayrıca Beyrut'ta basılmıştır (1412/1991). Bazı kaynaklarda el-İrâkî'nin *Nüketü İbni's-Salâh* adıyla anılan eserinin *et-Takyîd ve'l-idâh* olduğu anlaşılmaktadır.⁸³ İbn Hacer el-Askalânî, *en-Nüket âlâ kitâbi İbni's-Salâh*'da İbnü's-Salâh'ın bazı görüşlerini tenkit ederken el-İrâkî'nin bu eserindeki elli kadar görüşüne de eleştiriler yöneltmiştir.

Bu eserin iki baskısı mevcuttur:

1. Halep 1931, Matbaatu'l-İlmiyye.
2. Abdurrahman b. Muhammed'in tahkiki ile 1969'da Kahire'de Mektebetü'l-Kahire yayınevinde neşredilmiştir.⁸⁴

3. Fethu'l-muġîs bi şerhi Elfiyyeti mustalahi'l-hadis:⁸⁵ el-İrâkî'nin bizzat

⁸⁰ Serkis, *Mu'cemu matbûâtî'l-Arabiyye ve'l-muarrabe*, Cilt 2, s. 1317; Abdalbaki Turan, "Elfiye", *DİA*, Cilt 11, s. 28.

⁸¹ el-Kettânî, *Hadis Literatürü: er-Risâletü'l-mustatrafe*, (Trc. Yusuf Özbek), İz Yay., İstanbul, 1994, s. 431, Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemu'l-muellifin*, Beyrut, Mektebetü'l-Mesnâ, 1415/1985, Cilt 5, s. 204.

⁸² Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, Cilt 1, s. 562; el-Fâsî, *Zeyl et-takyîd fî ruvâti's-sunen ve'l-esânîd*, Cilt 2, s. 106.

⁸³ el-Kettânî, *Fihrisu'l-fehâris*, Cilt 2, s. 814.

⁸⁴ el-Kettânî, *Hadis literatürü: er-Risâletü'l-mustatrafe*, (Trc. Yusuf Özbek), s. 430; M. Yaşar Kandemir, "İrâkî", *DİA*, Cilt 19, s. 119.

⁸⁵ Çorum Hasan Paşa İl Halk Ktp. Nr. 2704-2, 3240, Diyarbakır İl Halk Ktp. Nr. 99-934-1198, Isparta Yalvaç İlçe Halk Ktp. Nr. 44, Manisa İl Halk Ktp. Nr. 291-245-302, Bursa İnebey

kendi *Elfıyye*'sine yazdığı şerhtir.⁸⁶ Ülkemizde yazma nüshaları da bulunan bu eser, birçok defa basılmıştır. O, önce *Elfıyye*'yi geniş bir şekilde şerhe başlamış daha sonra bundan vazgeçerek şerhini orta hacimde tamamlamıştır. Şerhin baş kısmında hadis ilmini, çok faydalı ve önemli, helal ve haramı öğreten, ahkâmı belirleyen bir ilim olarak tanımlamakta ve bu nedenle de usûl ilmini hadis talebesi için vazgeçilmez bir ilim olarak takdim etmektedir. İşte bu nedenle, önce *et-Takyîd ve'l-îdâh* isimli eseri kaleme aldığını, sonrada daha kolay öğrenilmesini, ezberlenmesini ve anlaşılmasını sağlamak için bin beyit halinde manzum hale çevirdiğini, ihtiyaca binaen de bu şerhi kaleme aldığını belirtmektedir. Müellif, şerhini gereksiz konulara girmeksizin, bu ilmin müşkillerini ve kapalı kısımlarını açıklayan, ne bıktırarak kadar uzun ne de faydasız olacak kadar kısa, orta hacimde, hadis talebesinin müstağni kalamayacağı, faydalı bilgileri bir arada bulabileceği kıymetler mecmuası olarak tanıtmaktadır. el-İrâkî, *Elfıyye*'sini şerh ederken yukarıda açıkladığı metod doğrultusunda, beyitlerin her birini tamamıyla açıklamaktan ziyade beyitlerde geçen ve açıklama gereği duyduğu kelime ve ıstılahlar üzerinde durmuştur. Örneğin, birinci beyitteki “el-eserî, ikinci beyitteki “el-Alâî”, üçüncü beyitteki “el-merâhim”, beşinci beyitteki “el-müsnid” kelimelerini açıklamıştır.

el-İrâkî, şerhinde başta İbnü's-Salâh (ö.643/1245) ve ondan sonra gelen Nevevî (ö.676/1277), İbn Dakik el-Îd (ö.702/1302), İbn Seyyidinnâs (ö.734/1333) gibi âlimler olmak üzere çeşitli muhaddislerin görüşlerinden nakillerde bulunmuştur. Müellifin bu kaynaklara sıkça başvurması, eserin ilk göze çarpan özelliklerindedir. Ayrıca bu kaynaklardan nakillerde bulunduktan sonra kendi görüşlerini قلت (ben derim ki), diyerek belirtmiştir. Örneğin, *Elfıyye*'nin 14. beytini açıklarken sahih hadisin tanımını İbn Dakîku'l-Îd'in *el-İktirâh* isimli eserinden naklettikten sonra kendi tanımını قلت (ben derim ki) diyerek vermiştir.

Yazma Eser Ktp. Nr. 234, Kayseri Raşit Efendi Ktp. Nr. 222, Samsun İl Halk Ktp. Nr. 952, Konya Karatay Yusufağa Ktp. Nr. 232-2.

⁸⁶ Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn*, cilt 1, s. 562; Serkis, *Mu'cemu matbûâti'l-arabiyye ve'l-muarrabe* Cilt 2, s. 1317; Zirikî, *el-A'lâm kâmûsu terâcim li eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ mine'l-arab ve'l-musta'ribîn ve'l-musta'rikîn*, Cilt 3, s. 344.

4. ***İhbâru'l-ahyâ bi ahbâri'l-İhyâ:***⁸⁷ el-İrâkî, Gazali'nin *İhyâu ulûmiddîn* adlı eserindeki hadisler üzerine bir tahriç çalışması yapmıştır. 4 büyük ciltte tahrîc etmiştir. 751 yılında eski musvedelerini toplamış ve bu çalışmaya *İhbâru'l-ahyâ bi ahbâri'l-İhyâ* adını vermiştir. Daha sonra bu eseri geniş görmüş, kalın bir ciltte özetleyerek (muhtasar hale getirerek) *el-Muğnî* ismini vermiştir. el-İrâkî, bu ismi vermekle *İhyâ*'nın hadislerini tahrîc etme hususunda yeterli neticeye ulaştığını ve diğer âlimlerin bu konu hakkında çalışma yapmalarına gerek kalmadığını ima etmiştir. Kaynaklarda 4 ciltten oluştuğu ve 751/1350 yılında tamamlandığı belirtilen bu eser, müellifin *İhyâu ulûmiddîn*'deki hadisleri tahrîc etmek üzere kaleme aldığı üç kitabın ilki ve en kapsamlı olanıdır.

Muhammed Murtaza ez-Zebîdî'nin (ö. 1205/1791), *İhyâ* üzerine yazdığı geniş ve muazzam şerhi *İthâfu's-sâdeti'l-müttakîn*'de bazı hadisleri tahriç ederken el-İrâkî'den yaptığı nakillerin *el-Muğnî an hamli'l-esfâr*'da bulunmaması, günümüze geldiği bilinmeyen bu geniş eseri Zebîdî'nin görüp ondan faydalandığı kanaatini uyandırmaktadır.⁸⁸

5. ***el-Keşfu'l-mübîn an tahrîci İhyâ-i ulûmi'd-dîn:***⁸⁹ *İhyâ*'daki hadislerin tahrîc edildiği serinin ikinci kitabı ve orta büyüklükte olanıdır. Müellif, günümüze gelmediği anlaşılan bu eseri yazdıkça talebelerine okutmuş, fakat tamamlayamamıştır. Zebîdî'nin bu eserden söz etmediği halde el-İrâkî'nin *İhyâ* hadisleri üzerine iki kitabı bulunduğunu belirtmesi muhtemelen bu eserin yarım kalması sebebiyledir.⁹⁰

6. ***el-Muğnî an hamli'l-esfâr fî'l-esfâr fî tahrîci mâ fî'l-İhyâ' mine'l-ahbâr:***⁹¹ Gazâlî'nin *İhyâu ulûmiddîn*'deki hadislerin tahrîci üzerine yazdığı üç

⁸⁷ Ziriklî, *el-A'lâm kâmûsu terâcim li eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ mine'l-arab ve'l-musta'ribîn ve'l-mustaşrikîn*, Cilt 3, s. 344.

⁸⁸ M. Yaşar Kandemir, "İrâkî", *DİA*, Cilt 19, s. 118.

⁸⁹ Ziriklî, *el-A'lâm kâmûsu terâcim li eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ mine'l-arab ve'l-musta'ribîn ve'l-mustaşrikîn*, Cilt 3, s. 344.

⁹⁰ M. Yaşar Kandemir, "İrâkî", *DİA*, Cilt 19, s. 119.

⁹¹ Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyetü'l-ârifîn*, Cilt 1, s. 562; es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi'*, Cilt 4, s. 174; Serkis, *Mu'cemu matbûâti'l-arabiyye ve'l-muarrabe*, Cilt 2, s. 1317, Ziriklî, *el-A'lâm kâmûsu terâcim li eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ mine'l-arab ve'l-musta'ribîn ve'l-mustaşrikîn*, Cilt 3,

eserin en küçüğü ve günümüze gelmiş olanıdır. Müellif burada tahrîcini yaptığı hadisin baş tarafından bir bölüm zikrederek onun hangi sahâbi tarafından rivayet edildiğini ve hangi hadis kitaplarında yer aldığını söylemekte, ardından hadisin sıhhat derecesini belirtmektedir. el-İrâkî, *İhbâru'l-ahyâ bi ahbâru'l-İhyâ* adlı eserini telif ettiği sırada elde edemediği bazı hadislerin senedlerine dokuz yıllık bir çalışmadan sonra ulaşmış ve bu bilgileri yeniden değerlendirerek mezkûr eserin yüzyıllar boyu büyük ilgi görmesini sağlamıştır. Mesela, İbn Hacer, *el-Muğnî*'yi birçok defa istinsah ettiğini belirtmektedir. el-İrâkî'nin, *İhyâ*'da geçen hadislerden isnadını bulamadığı için mevzû olduğunu belirttiği 271 rivayeti, Muhammed Emin es-Süveydî (1246/1831), *el-Mevzûât fi'l-İhyâ evi'l-i'tibâr fi Hamli'l-esfâr* adlı eserinde⁹² bir araya getirmiştir. *el-Muğnî*, *İhyâ* ile birlikte birçok defa basılmıştır (Kahire 1332/1913, 1352/1933).⁹³

7. *Takrîbu'l-esânîd ve terfîbu'l-mesânîd fi'l-ahkâm*:⁹⁴ el-İrâkî, Veliyyüddîn el-İrâkî'nin talebi üzerine hazırladığı ve 775/1373 yılında tamamladığı bu eserinde özellikle Ahmed b. Hanbel'in (241/855) *el-Müsned*'i ile İmam Mâlik'in (179/795) *el-Muvatta*'nda en sağlam senedlerle rivayet edilen hadislerden ahkâma dair olan bir kısmını derleyerek kitap ve bab adlarına göre sıralamış, eserin sonunda "*Ebvâbü'l-edeb*" başlığı altında ahlâk hadislerini de bir araya getirmiştir. Bir yıl sonra eseri oğlu Veliyyüddîn el-İrâkî'ye dokuz mecliste okutmuştur. Sonra da bu hadislerin bir kısmını şerh etmiştir. Yapılan bu şerh matbudur.⁹⁵ Babasının vefatı üzerine Veliyyüddîn el-İrâkî yarım kalan bu şerhi *Tarhu't-tesrib fi şerhi't-Takrîb* adıyla 818/1415 yılında tamamlamıştır. *Tarhu't-tesrib*, dört mücellid, sekiz cilt halinde yayımlanmıştır.⁹⁶ Ayrıca Veliyyüddîn el-İrâkî, bu eserdeki hadisleri *Tahrîcü Takrîbu'l-esânîd* adıyla tahrîc etmiş olup

s. 344.

⁹² nşr. Ali Rızâ b. Abdullah Demenhûr, Mısır, 1414/1993.

⁹³ Zirîklî, *el-A'lâm kâmûsu terâcim li eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ mine'l-arab ve'l-musta'ribîn ve'l-mustaşrikîn*, Cilt 3, s. 344; M. Yaşar Kandemir, "İrâkî", *DİA*, Cilt 19, s. 119.

⁹⁴ Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn*, Cilt 1, s. 562.

⁹⁵ Kahire 1310, nşr. Hasan Rebî'; Kahire 1353, nşr. komisyon, Beyrut 1404/1984.

⁹⁶ Kahire 1353, Beyrut, t.y..

eserin elyazma olarak ikinci cildi Dârü'l-Kütüb el-Mısriyye'de bulunmaktadır.⁹⁷

8. Zeyl âlâ Mîzâni'l-i'tidâl: Mecrûh olduğu halde Zehebî'nin *Mizanu'l-i'tidâl*'inde bulunmayan 787 râvi hakkında bilgi veren bu eser, birçok defa neşredilmiştir. Yazması, Methafu'l-İrâkî kütüphanesindedir. Subhî es-Samarrâi tarafından Beyrut'ta 1407/1987 yılında ve Abdulkayyûm Abdurabbinnebi tarafından Mekke'de 1406/1986 yılında, ayrıca Beyrut'ta 1407/1987 yılında neşredilmiştir.⁹⁸

9. Tahrîcu ehâdis-i Minhâcu'l-Beydâvî: Beydâvî'nin usûl-i fıkha dair *Minhacü'l-vusûl ilâ ilmi'l-usûl* adlı eserinde yer alan seksen dokuzu merfû, on sekizi sahabe sözü olmak üzere 107 rivayetin sağlamlık derecesinin kısaca belirtildiği eseri önce Subhî es-Sâmerrâi tahkik ederek yayımlamıştır: *Mecelletu'l-bahsi'l-ilmi ve'-turasi'l-İslamî*, Kral Abdulaziz Üniversitesi, 1399, no:2, s. 279-310.⁹⁹ Daha sonra da Muhammed Nasır el-Acemî *Tahrîcü'l-ehâdis ve'l-âsâr el-vâkıa fi Minhâcu'l-Beydâvî* adıyla neşretmiştir (Beyrut, 1409/1989).¹⁰⁰

10. Tekmiletü Şerhu't-Tirmizî li İbn Seyyidinnâs:¹⁰¹ İbn Seyyidinnâs'ın yarım bıraktığı Tirmizî şerhini tamamlamak için kaleme alınan bu eserden söz eden el-İsnevî (ö. 772/1370), zamanın hadis hafızı dediği talebesi el-İrâkî'nin onu aslına uygun bir şekilde ikmal ettiğini söyler. el-İrâkî'nin dokuz cilt daha ilâve ettiği halde tamamlayamadığı *Tekmile*'nin bazı bölümleri günümüze gelmiştir.¹⁰² Eserin sekizinci cildi Rabat Evkaf Kütüphanesi'ndedir. *Tekmile*'nin bir nüshasının

⁹⁷ M. Yaşar Kandemir, "İrâkî", *DİA*, Cilt 19, s. 119.

⁹⁸ el-Kettânî, *Hadis literatürü: er-Risâletu'l-mustatrafe*, (Trc. Yusuf Özbek), s. 318; Ziriklî, *el-A'lâm kâmusu terâcim li eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ mine'l-arab ve'l-musta'ribîn ve'l-mustaşrikîn*, Cilt 3, s. 344; M. Yaşar Kandemir, "İrâkî", *DİA*, Cilt 19, s. 119.

⁹⁹ el-Kettânî, *Hadis literatürü: er-Risâletu'l-mustatrafe*, (Trc. Yusuf Özbek), s. 390.

¹⁰⁰ es-Suyûtî, *Zeylî Tabakâtu'l-huffâz*, s. 245; el-Kettânî, *Fihrisu'l-fehâris*, Cilt 2, s. 814; Ziriklî, *el-A'lâm kâmusu terâcim li eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ mine'l-arab ve'l-musta'ribîn ve'l-mustaşrikîn*, Cilt 3, s. 344; M. Yaşar Kandemir, "İrâkî", *DİA*, Cilt 19, s. 119.

¹⁰¹ İbn Hacer, *İnbâü'l-ğumur*, Cilt 2, s. 276; es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi*, Cilt 4, s. 174; es-Suyûtî, *Zeylî Tabakâtu'l-huffâz*, Cilt 1, s. 245.

¹⁰² Escorial Library, nr. 1464, 172 varak; Dârü'l-kütübi'l-Mısriyye, Hadis, nr. 2504, 256 varak; el-Mektebetü'l-Mahmûdiyye Medine nr. 33, bunun İbn Hacer el-Askalânî'nin nüshası olduğu söylenmektedir.

kenarında, yine el-İrâkî'nin *Şerhu Süneni't-Tirmizî* adıyla birkaç ciltten meydana gelen bir çalışmasından söz edilmektedir. Bu bilgiyi tekrarlayan Yusuf Sezgin, eserin Millet Kütüphanesi'nde mevcut iki nüshasından¹⁰³ birinin müellif hattı olduğunu söylemektedir.¹⁰⁴

11. *Kitâbu'l-Erbaîn el-uşâriyye*: Müellifin, talebelerinin arzusu üzerine âlî isnadlı (on râvili) olup *Kütüb-i Sitte*'de yer almayan sahih, hasen ve garîb derecelerindeki kırk rivayeti bir araya getirdiği, talebelerine Medine'de Hz. Peygamber'in kabriyle minberi arasında imlâ ettiği hadislerden meydana gelen eser, Bedr b. Abdullah el-Bedr tarafından Ebu'l-Ferec Muhammed b. Abdurrahman el-Mukrî'nin *Kitâbü'l-Erbaîn fi'l-cihâd ve'l-mücâhidîn*'i ile birlikte neşredilmiştir.¹⁰⁵ İbn Hacer, hocasının hayatının son yılında kendilerine imlâ ettiği on râvili rivayetlerinden altmışını daha bir araya getirerek bu hadislerin sayısını 100'e çıkarmıştır.¹⁰⁶ Bu esere kısaca *Ehâdîsu'l-uşariyât* da denilir. Yazmaları: Köprülü 371/1 (1a-45b, 4 cilt, 869 H.); Gotha 613/1'de mevcuttur.¹⁰⁷

12. *el-Erbaûn ale't-tabakât*: Tabakât alanında yaptığı bir erbaûn çalışmasıdır.¹⁰⁸ Fakat bu eserin nerede olduğu bilinmemektedir.

13. *el-Erbaûn el-buldâniyye*: Beldelerin fazileti ile ilgili kırk rivayetin yer aldığı eseridir.¹⁰⁹ Fakat bu eserin nerede olduğu bilinmemektedir.

14. *el-Erbaûn el-müselsele*: el-İrâkî'nin erbaûn çalışmalarından biridir.¹¹⁰ Fakat bu eserin nerede olduğu bilinmemektedir.

15. *et-Tusâiyyât*: el-İrâkî'nin kendisine dokuz râvi ile ulaşan rivayetlerden kırkını bir araya getirdiği eserin elyazma nüshası Köprülü Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.¹¹¹ Müellifin dokuz râvili kırk hadis çalışmaları arasında,

¹⁰³ Feyzullah Efendi, nr. 363, 226 varak; nr. 364, Cilt 7, 275 varak.

¹⁰⁴ M. Yaşar Kandemir, "İrâkî", *DİA*, Cilt 19, s. 119.

¹⁰⁵ Beyrut 1413/1992, s. 101-235.

¹⁰⁶ M. Yaşar Kandemir, "İrâkî", *DİA*, Cilt 19, s. 120.

¹⁰⁷ el-Kettânî, *Hadis Literatürü: er-Risâletu'l-mustatrafe*, (Trc. Yusuf Özbek), s. 192, 205.

¹⁰⁸ el-Kettânî, *Hadis Literatürü: er-Risâletu'l-mustatrafe*, (Trc. Yusuf Özbek) s. 205.

¹⁰⁹ Teker, *Hadis Usûlü Edebiyatında Elfiyye'ler*, s.52.

¹¹⁰ el-Kettânî, *Hadis Literatürü: er-Risâletu'l-mustatrafe*, (Trc. Yusuf Özbek), s. 205.

¹¹¹ Köprülü 371/2 (46a-72a yk., 869 H.); Fâzıl Ahmet Paşa, Mecmua, nr. 371/2.

kendisinden en âlî rivayetleri elde ettiği yaşlı hocası Ebu'l-Feth el-Meydûmî'nin rivayetlerinden derlediği *Erbaûne tûsâiyye el-Meydûmî* ve *erbâûne tûsâiyye min rivayeti'l-Beyyanî* adlı iki eserinden daha söz edilmektedir.

16. *Emâlî fî mâ yeteallaku bi'l-istiskâ*: Nil nehrinin sularının çekilmesi ve Mısır'da büyük bir kuraklığın başlaması üzerine vefatından beş ay kadar önce son imlâ meclisinde yazdırdığı yağmur duasıyla ilgili hadislerden meydana gelmektedir. İstiskâ namazını kıldırdıktan sonra el-İrâkî'nin hutbesini dinleyen İbn Hacer, bu olayın ardından her şeyde bolluk ve bereket görüldüğünü söylemektedir.¹¹² Fakat bu eserin nerede olduğu bilinmemektedir.

17. *Emâlî alâ Emâli'r-Râfî*: el-İrâkî, bu eserinde Ebu'l-Kasım Abdulkerim b. Muhammed er-Râfî'nin (ö. 623/1226) *Emâlî*'sinde bulunan hadisleri tahrîc etmiştir.¹¹³ Fakat bu eserin nerede olduğu bilinmemektedir.

18. *el-Müstahrec ale'l-Müstedrek li'l-Hâkim*: İbn Hacer'in belirttiğine göre el-İrâkî, *el-Müstedrek*'ten "Kitâbü's-Salât"a kadar olan kısmı 300 kadar mecliste imlâ etmiştir. Bunlardan yedi mecliste imlâ ettiği hadisler Ebu Abdurrahman Muhammed Abdülmün'im b. Reşâd tarafından aynı adla yayımlanmıştır (Kahire 1410/1990).¹¹⁴

19. *Fetva fî enne mâ u'tûde yevme aşûra min ekli'd-decâc ve'l-hubûbi'l-mübâh*: Aşûre günü tavuk ve bazı yiyeceklerden yapılan yemeklerin mutat hale getirilmesinin caiz olup olmadığı konusunda yazılmıştır. Bir nüshası Dârü'l-kütübi'l-Mısriyye'de (Hidîviyye) bulunmaktadır.¹¹⁵

20. *el-Kelâm alâ hadîsi tevsîati yevmi aşûra*: Aşûre günüyle ilgili hadisleri incelediği risalesidir.¹¹⁶ Fakat bu eserin nerede olduğu bilinmemektedir.

21. *el-Mecâlisu's-seb'a*: Yedi oturumda yazdırdığı hadisleri ihtiva eden eserin bir nüshası İskenderiye'de bulunmaktadır (Mektebetü'l-belediyye, nr.

¹¹² İbn Hacer, *Mecmau'l-müesses*, Cilt 2, s. 188; M. Yaşar Kandemir, "İrâkî", *DİA*, Cilt 19, s. 121.

¹¹³ M. Yaşar Kandemir, "İrâkî", *DİA*, Cilt 19, s. 121.

¹¹⁴ el-Kettânî, *Fihrisu'l-fehâris*, Cilt 2, s. 814; M. Yaşar Kandemir, "İrâkî", *DİA*, Cilt 19, 121.

¹¹⁵ M. Yaşar Kandemir, "İrâkî", *DİA*, Cilt 19, s. 118.

¹¹⁶ M. Yaşar Kandemir, "İrâkî", *DİA*, Cilt 19, s. 121.

2436).¹¹⁷

22. *el-Kelâm ale'l-ehâdîs elletî tüküllime fihâ bi'l-vad'i ve hiye fî Müsnedi'l-Îmâm Ahmed:* Ahmed b. Hanbel'in Müsned'indeki 9 hadisin mevzû olduğuna dair telif ettiği bir risaledir. Talebesi İbn Hacer el-Askalânî, *el-Kavlü'l-müsedded fi'z-zebb an Müsned-i Ahmed* adlı eserinde bu hadisleri kaydetmiş ve bir kısmını savunmuştur.¹¹⁸ Fakat bu eserin nerede olduğu bilinmemektedir.

23. *er-Risâle fî Şihâbu'l-ahbâr:* el-İrâki bu kitapta, Kudâî'nin *Şihâbu'l-ahbâr*'ında yer almakla beraber Radıyyüddîn es-Sâgânî'nin *ed-Dürrü'l-mültekat fî tebyîni'l-ğalat ve nefyi'l-lağat* adlı eserinde mevzu (uydurma) olduğunu söylediği altmıştan fazla rivayetten on üçünün sahih veya hasen derecesinde bulunduğu belirtmektedir. Hamdî Abdülmecîd es-Silefî bu risaleyi *Müsnedü's-Şihâb*'ın sonunda yayımlamıştır.¹¹⁹ Fakat bu eserin nerede olduğu bilinmemektedir.

24. *el-Kelâm alâ hadîsi'l-vârid fî ekalli'l-hayz ve ekserih:* Hayız süresini ifade eden rivayetleri ve görüşleri kaydettiği bir risaledir.¹²⁰ Fakat bu eserin nerede olduğu bilinmemektedir.

25. *el-Muhtasar fi'l-ehâdîs el-müteallika bi'l-ahkâm:* Ahkâma dair bir kısım hadislerin yer aldığı eserdir. Bu eserin elyazma nüshası, Mısır'daki Dâru'l-Kütübü'z-Zâhiriyye'dedir.¹²¹

26. *el-Kurab fî mehabbeti'l-arab:* *Mahâccetü'l-kurab fî mehabbeti'l-Arab, Enfau'l-kurab fî beyâni fadli'l-arab, el-Kurab fî mehabbeti'l-arab ve mahâccetü'l-kurab fî mehabbeti (fadli, fedaili)'l-arab* adlarıyla da zikredilen eser, Arapları sevmekle ilgili rivayetlerin bir araya getirildiği yirmi babdan meydana gelen bir risaledir.¹²² Eser matbudur (Bombay: 1303/1885, Kahire: 1332/1913. Ayrıca İbrahim el-Kadîrî'nin tahkikiyle Kahire'de Matbaatu'l-Ûlâ'da 1381/1961'de ve Abdülaziz b. Abdullah b. İbrahim ez-Zirali Hamed'in tahkikiyle

¹¹⁷ M. Yaşar Kandemir, "İrâkî", *DİA*, Cilt 19, s. 118.

¹¹⁸ M. Yaşar Kandemir, "İrâkî", *DİA*, Cilt 19, s. 118.

¹¹⁹ M. Yaşar Kandemir, "İrâkî", *DİA*, Cilt 19, s. 120-121.

¹²⁰ M. Yaşar Kandemir, "İrâkî", *DİA*, Cilt 19, s. 121.

¹²¹ M. Yaşar Kandemir, "İrâkî", *DİA*, Cilt 19, s. 121.

¹²² Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn*, Cilt 1, s. 562; M. Yaşar Kandemir, "İrâkî", *DİA*, Cilt 19, s. 120.

Riyad’da 1420/2000 tarihinde basılmıştır).¹²³

27. *İstihbâbu’l-vudû’*: *Manzûme fi’l-vüdü’l-müstehab*¹²⁴ adıyla da anılan bu çalışma, abdestin müstehapları hakkındadır.¹²⁵ Fakat bu eserin nerede olduğu bilinmemektedir.

1.4.2. Fıkıh ve Fıkıh Usûlü İlmi

el-İrâkî, fıkıh ve usûl ilmiyle de ilgilenmiştir. Fıkıha dair birçok şeyi ezberlemiştir.¹²⁶ O, bu alanda el-İmâd Muhammed b. İshak el-Belbisî ve Cemal el-İsnevî’den de istifade etmiştir.

el-İsnevî, el-İrâkî’nin araştırmalarını tasdik ederek onun hıfzının çok sağlam olduğunu ve hata yapmadığını söylemiştir. Onun ilimdeki derin kavrayışını ve usûl hakkındaki görüşlerini övmüştür.¹²⁷

el-İrâkî’nin fıkıh ve fıkıh usûlü alanında yazdığı eserler şunlardır:

1. *et-Tahrîr fi usûli’l-fıkh*: Fıkıh usûlüne dair yazdığı bir eseridir.¹²⁸ Fakat bu eserin nerede olduğu bilinmemektedir.

2. *es-Suver elletî yünde bu fiha’l-vudû’ ve şerhuhâ*:¹²⁹ Fakat bu eserin nerede olduğu bilinmemektedir.

3. *Kurretü’l-ayn bi vefâi’l-deyn*:¹³⁰ Müellifin en son yazdığı ve defalarca rivayet ettiği söylenen eserlerinden biridir. Müs’id Abdülhamîd es-Sadânî tarafından yayına hazırlanıp neşredilmiştir (Bulak 1993). Kaynaklarda *Kurretü’l-ayn bi vefâi’l-vâlideyn* adıyla zikredilen eserin de bu kitap olması muhtemeldir.¹³¹

¹²³ M. Yaşar Kandemir, “İrâkî”, *DİA*, Cilt 19, s. 121.

¹²⁴ Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyetü’l-ârifîn*, Cilt 1, s. 562.

¹²⁵ M. Yaşar Kandemir, “İrâkî”, *DİA*, Cilt 19, s. 121.

¹²⁶ İbn Hacer, *İnbâü’l-ğumur*, Cilt 2, s. 275.

¹²⁷ es-Sehâvî, *ed-Dav’u’l-lâmi*, Cilt 4, s. 172.

¹²⁸ Ziriklî, *el-A’lâm kâmûsu terâcim li eşheri’r-ricâl ve’n-nisâ mine’l-arab ve’l-musta’ribîn ve’l-mustaşrikîn*, Cilt 3, s. 344.

¹²⁹ Teker, *Hadis Usûlü Edebiyatında Elfiyye’ler*, s. 58.

¹³⁰ Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyetü’l-ârifîn*, Cilt 1, s. 562.

¹³¹ M. Yaşar Kandemir, “İrâkî”, *DİA*, Cilt 19, s. 118.

4. Tekmiletü Şerhu'l-Mühezzeb li'n-Nevevî: Ebû İshak İbrahim b. Muhammed eş-Şirâzî'nin (ö. 476/1083) *el-Mühezzeb fi'l-furû'* isimli eserine Ebû Zekeriyya Muhyiddîn Yahya b. Şeref en-Nevevî (ö. 676/1277) bir şerh yazmış fakat tamamlayamamıştır. en-Nevevî'nin ribâ bahsine kadar yazdığı şerhi tamamlamak üzere el-İrâkî bu eseri yazmıştır.¹³² Fakat bu eserin nerede olduğu bilinmemektedir.

5. el-İstiâze bi'l-vâhid min ikâmeti cum'ateyn fi mekânin vâhid: Cuma namazı ile ilgili bir fıkıh risalesidir.¹³³ Fakat bu eserin nerede olduğu bilinmemektedir.

6. Nüketü'l-fetâvâ ale'l-muhtasarât: el-İrâkî'nin, yetişme çağında bir kısmının metinlerini ezberlediği, Ebû İshak eş-Şirâzî'nin (ö. 476/1083) *et-Tenbîh'i*, Abdulgaffar b. Abdulkerim el-Kazvinî'nin (ö. 665/1266) *el-Hâvi's-sağîr*, Beydâvî'nin (ö. 685/1286) *el-Minhâc* adlı Şâfiî fikhına dair eserleri hakkındaki bazı görüşlerini ihtivâ eden bir çalışmasıdır.¹³⁴ Fakat bu eserin nerede olduğu bilinmemektedir.

7. Nüketu Minhâcu'l-Beydâvî: Beydâvî'nin (ö. 685/1286) *Minhâc* adlı eseri üzerine yapılmış bir çalışmadır.¹³⁵ Fakat bu eserin nerede olduğu bilinmemektedir.

8. Nazmu Minhâcu'l-Beydâvî: Beydâvî'nin (ö. 685/1286) *Minhâc* adlı eseri üzerine yapılmış bir usûl çalışmadır.¹³⁶ *en-Necmu'l-vihâc fi nazmi'l-Minhâc*, *Nazmü Minhâci'l-vüsûl ilâ ilmi'l-usûl* diye de bilinen eserde müellif, *Minhâcu'l-vüsûl*'ü 1367 beyitte manzum hale getirmiştir. Veliyuddîn el-İrâkî'nin şerhettiği

¹³² es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi*, Cilt 4, s. 174.

¹³³ Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Abdullah eş-Şevkânî, *el-Bedru't-tâli' bi mehâsin men ba'di'l-karni's-sabi'*, Beyrut, Dâru'l-Ma'rife, Cilt 1, s. 355.

¹³⁴ M. Yaşar Kandemir, "İrâkî", *DİA*, Cilt 19, s. 121.

¹³⁵ Ziriklî, *el-A'lâm kâmusu terâcim li eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ mine'l-arab ve'l-musta'ribîn ve'l-mustaşrikîn*, Cilt 3, s. 344.

¹³⁶ el-Fâsî, *Zeyl et-takyîd fi ruvâti's-sunen ve'l-esânîd*, Cilt 2, s. 106; es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi*, Cilt 4, s. 174; es-Suyûtî, *Zeylû Tabakâtu'l-huffâz*, Cilt 1, s. 245; Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyetü'l-ârifîn*, Cilt 1, s. 562.

bu eserin günümüze gelip gelmediği bilinmemektedir.¹³⁷

1.4.3. Tefsir ve Kıraat İlmî

el-İrâkî birçok ilimde üstün meziyetlere sahip bir muhaddis idi. O diğer İslami ilimlerde olduğu gibi tefsir ve kıraat ilimleriyle de uğraşmıştır. Kendi asrının âlimlerinden tefsir ve kıraat dersleri almış¹³⁸ ve kıraat ilmiyle yaklaşık olarak 10 yıl uğraşmıştır.¹³⁹ Abdurrahman b. Ahmed b. el Bağdâdî'den kıraat-ı seb'a dersini almıştır.¹⁴⁰

el-İrakî diğer alanlarda olduğu gibi tefsir ve kıraat alanında da eserler telif etmiştir. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

1. *Elfiyyetü'l-İrâkî fî garîbi'l-Kur'an:*¹⁴¹ Kur'ân-ı Kerîm'deki garîb kelimeleri alfabetik sıraya göre alıp açıklayan bu manzum eser, Abdülazîz ed-Dîrînî'nin tefsîr usûlüne dair *et-Tefsîr fî ilmî't-tefsîr* adlı manzum eserinin kenarında *Tefsîru elfâzi'l-Kur'ân* adıyla yayımlanmıştır (Kahire 1310-1311).¹⁴²

2. *Manzûmetü tefsîri garîbu'l-Kur'an:*¹⁴³ el-İrâkî'nin, Kur'an'da insanların anlamakta zorluk çektikleri garîb lafızları açıkladığı eseridir. Fakat bu eserin nerede olduğu bilinmemektedir.

3. *el-Adedü'l-mu'teber fî'l-vecüh elletî beyne's-süver:* Kıraat ilmine dair bir eserdir. Sureler arasındaki kıraat vecihlerinden bahseder. Bir nüshası Hidiviyye Kütüphanesi'nde kayıtlıdır.¹⁴⁴

¹³⁷ M. Yaşar Kandemir, "İrâkî", *DİA*, Cilt 19, s. 118.

¹³⁸ İbn Hacer, *İnbâü'l-ğumur*, Cilt 2, s. 275; İbn Tağriberdî, *el-Menhelü's-sâfi*, Cilt 7, s. 247; es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi*, Cilt 4, s. 171.

¹³⁹ es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi*, Cilt 4, s. 172.

¹⁴⁰ Muhammed el-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye*, Cilt 1, s. 382; M. Yaşar Kandemir, "İrâkî", *DİA*, Cilt 19, s. 118.

¹⁴¹ es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi*, Cilt 4, s. 174. Ziriklî, *el-A'lâm kâmusu terâcim li eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ mine'l-arab ve'l-musta'ribîn ve'l-mustaşrikîn*, Cilt 3, s. 344.

¹⁴² es-Suyûtî, *Zeylû Tabakâtu'l-huffâz*, Cilt 1, s. 245; M. Yaşar Kandemir, "İrâkî", *DİA*, Cilt 19, 119.

¹⁴³ es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi*, Cilt 4, s. 174; es-Suyûtî, *Zeyl-Tabakâtu'l-huffâz*, Cilt 1, s. 245.

¹⁴⁴ M. Yaşar Kandemir, "İrâkî", *DİA*, Cilt 19, s. 118.

1.4.4. Tarih İlmi

el-İrâkî, diğer ilimlerde olduğu gibi tarih ilminde de önemli bir mevkiye sahiptir. Tarih ilmine dair eserleri şöyledir:

1. **Temyîzu'l-ashâb**: Eser, adından anlaşıldığı kadarıyla ashâbın hayatları ve onlara ait bilgilerle ilgilidir.¹⁴⁵ Fakat bu eserin nerede olduğu bilinmemektedir.

2. **Zeylû Târihu'l-İslâm li'z-Zehbi**:¹⁴⁶ Zehebî'nin (ö. 746/1345) 'Târihu'l-İslâm' isimli eseri üzerine yaptığı bir zeyl çalışmasıdır. Fakat bu eserin nerede olduğu bilinmemektedir.

3. **Nazmu'd-dürer es-seniyye fi's-sîreti'z-zekiyye**:¹⁴⁷ *ed-Dureru's-seniyye fi (nazmi)'s-siyeri'z-zekiyye* yahut *Nazmü'd-dureri's-seniyye es-siyeri'z-zekiyye* diye de anılan eser, Hz. Peygamber'in hayatını ve şemâilini bin beyitte anlattığı bir diğer elfiyyesidir. Eserin yazma nüshaları Süleymaniye Kütüphanesi'nde ayrıca İstanbul Üniversitesi, Köprülü ve Kayseri Râşid Efendi kütüphanelerinde bulunmaktadır. *ed-Durerü's-seniyye*'nin Rabat'ta yayımlandığı kaydedilmektedir. Şerhleri arasında Muhammed Abdürraûf el-Münâvî'nin *el-Ucâletü's-seniyye alâ Elfîyyeti's-sîreti'n-nebeviyye*'si Uchûrî'nin *Şerhu Nazmi'd-dureri's-seniyye fi's-siyeri'z-zekiyye* ve İbnü'l-Hâkim'in *el-Ğurerü'l-mudf'e*'si zikredilebilir.¹⁴⁸

4. **el-Bâis ale'l-halâs min havâdisi'l-kussâs**:¹⁴⁹ Eserde sahâbenin kıssacılığı uygun görmediği, kıssa anlatmak isteyenlere izin vermediği, kıssacıların hadis rivayetinde ehil kişiler olmadığı, halkın anlamakta zorluk çekeceği şeyleri hikâyeye edip onların zihinlerini karıştırdıkları belirtilerek bu hurafecilerin vaaz etmelerine izin verilmemesi istenmektedir. Eser, Muhammed es-Sabbâg tarafından yayımlanmıştır.¹⁵⁰ Fakat bu eserin nerede olduğu bilinmemektedir.

¹⁴⁵ M. Yaşar Kandemir, "İrâkî", *DİA*, Cilt 19, s. 121.

¹⁴⁶ M. Yaşar Kandemir, "İrâkî", *DİA*, Cilt 19, s. 121.

¹⁴⁷ Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn*, Cilt 1, s. 562. Ziriklî, *el-A'lâm kâmusu terâcim li eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ mine'l-arab ve'l-musta'ribîn ve'l-mustaşrikîn*, Cilt 3, s. 344.

¹⁴⁸ M. Yaşar Kandemir, "İrâkî", *DİA*, Cilt 19, s. 120.

¹⁴⁹ Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn*, Cilt 1, s. 562.

¹⁵⁰ M. Yaşar Kandemir, "İrâkî", *DİA*, Cilt 19, s. 120.

1.4.5. el-İrâkî'ye Nisbet Edilen Diğer Eserler

Yukarıdaki eserlerden başka ayrıca aşağıda zikredeceğimiz eserler de el-İrâkî'ye nisbet edilmektedir:

1. *el-Ehâdisu'l-muharrece fi's-Sahîhayn ellefî tüküllime fihâ bi'z-za'f ve'l-inkita'*: Sahîhayn'da yer alan ve zayıf veya munkatî' olduğu gerekçesiyle eleştirilen rivayetlere dair bir eseridir.¹⁵¹ Fakat bu eserin nerede olduğu bilinmemektedir.

2. *Emâlî ale'l-Erbaîn en-Neveviyye*: Nevevî'nin *Erbaîn* adlı eserinde yer alan hadisleri imlâ ettirdiği eseridir.¹⁵² Fakat bu eserin nerede olduğu bilinmemektedir.

3. *Emâlî fî mâ yeteallaku bi tûli'l-umur*: Uzun yaşam isteği ile ilgili rivayetleri imlâ ettirdiği eseridir.¹⁵³ Fakat bu eserin nerede olduğu bilinmemektedir.

4. *Fazlü Hurâ*: Hıra Mağarasının faziletinden bahseden bir çalışmadır.¹⁵⁴ Fakat bu eserin nerede olduğu bilinmemektedir.

5. *el-İnsâf*: Mürsel rivayetler konusunda olup hayatının son döneminde kaleme aldığı ve İbn Hacer'in de kendisinden okuduğu belirtilen eseridir.¹⁵⁵ Fakat bu eserin nerede olduğu bilinmemektedir.

6. *İşrûne semâniye min Rivâyeti'l-Beyyânî*: Beyyânî'nin (ö. 276/890) sekizli rivayetlerinden yirmisini derlediği eseridir.¹⁵⁶ Fakat bu eserin nerede olduğu bilinmemektedir.

7. *el-Kelâm alâ ehâdisi "el-mevtu keffâretün li külli müslim"*: "el-mevtu keffâretün li külli müslim" hadisini incelediği risâlesidir.¹⁵⁷ Fakat bu eserin nerede olduğu bilinmemektedir.

¹⁵¹ M. Yaşar Kandemir, "İrâkî", *DİA*, Cilt 19, s. 121.

¹⁵² M. Yaşar Kandemir, "İrâkî", *DİA*, Cilt 19, s. 121.

¹⁵³ M. Yaşar Kandemir, "İrâkî", *DİA*, Cilt 19, s. 121.

¹⁵⁴ M. Yaşar Kandemir, "İrâkî", *DİA*, Cilt 19, s. 121.

¹⁵⁵ M. Yaşar Kandemir, "İrâkî", *DİA*, Cilt 19, s. 121.

¹⁵⁶ M. Yaşar Kandemir, "İrâkî", *DİA*, Cilt 19, s. 121.

¹⁵⁷ M. Yaşar Kandemir, "İrâkî", *DİA*, Cilt 19, s. 121.

8. *Ecvibetü İbni'l-Arabî*: el-İrâkî'ye nisbet edilen bir risaledir.¹⁵⁸ Fakat bu eserin nerede olduğu bilinmemektedir.

9. *el-Kelâm alâ mes'ele'ti's-sucûd li terki'l-kunut*: Kunut yapmayı terkeden kişinin sehiv secdesi yapıp yapmayacağı konusunu ele aldığı bir risâledir.¹⁵⁹ Fakat bu eserin nerede olduğu bilinmemektedir.

10. *el-Kelâm alâ savmi sittin min Şevvâl*: Ramazan'ın akabinde Şevval ayından altı gün oruç tutmakla ilgili rivayetlerin incelendiği bir eserdir.¹⁶⁰ Fakat bu eserin nerede olduğu bilinmemektedir.

11. *Meseletü kassi's-şârib*: Bıyıkların kısaltılmasıyla ilgili bir risâledir.¹⁶¹ Fakat bu eserin nerede olduğu bilinmemektedir.

12. *Mes'ele'tu's-şûrb kâimen*: Ayakta su içmenin hükmünü inceleyen bir risâledir.¹⁶² Fakat bu eserin nerede olduğu bilinmemektedir.

13. *Meşyehatu İbnü'l-Kârî Abdurrahmân*: İbnü'l-Kârî Abdurrahman'ın hocalarını anlattığı eseridir.¹⁶³ Fakat bu eserin nerede olduğu bilinmemektedir.

14. *Meşyehatu Kâdî Nâsiruddîn b. et-Tûnisî*: Kâdî Nâsiruddîn b. et-Tûnisî'nin (ö. 763/ 1361) hocalarından bahsettiği eseridir. el-İrâkî, daha sonra bunun üzerine bir zeyl yazdığını belirtmiştir.¹⁶⁴ Fakat bu eserin nerede olduğu bilinmemektedir.

15. *Mu'cem müstemil alâ terâcimi cemâa min ehli'l-karni's-sâmin*: el-İrâkî meşyaha veya mu'cemu's-şuyûh türündeki bu eserinde, 8. hicrî asırda yaşamış hocalarını ve hocalarının hocalarını tanıtmaktadır. Fakat bu eserin nerede olduğu bilinmemektedir.

16. *el-Mevridü'l-henî fî'l-mevlidi'n-nebî*: Eser *el-Mevridü'l-henî fî'l-mevlidi's-senîy* adıyla da bilinmektedir.¹⁶⁵ Fakat bu eserin nerede olduğu

¹⁵⁸ M. Yaşar Kandemir, "İrâkî", *DİA*, Cilt 19, s. 121.

¹⁵⁹ M. Yaşar Kandemir, "İrâkî", *DİA*, Cilt 19, s. 121.

¹⁶⁰ M. Yaşar Kandemir, "İrâkî", *DİA*, Cilt 19, s. 121.

¹⁶¹ M. Yaşar Kandemir, "İrâkî", *DİA*, Cilt 19, s. 121.

¹⁶² M. Yaşar Kandemir, "İrâkî", *DİA*, Cilt 19, s. 121.

¹⁶³ M. Yaşar Kandemir, "İrâkî", *DİA*, Cilt 19, s. 121.

¹⁶⁴ es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi*, Cilt 4, s. 174.

¹⁶⁵ M. Yaşar Kandemir, "İrâkî", *DİA*, Cilt 19, s. 121.

bilinmemektedir.

17. Zeylu'z-zeyl li vefeyâtu'l-â'yân: Şemsuddîn Ahmed b. Muhammed İbn Hallikan el-Bermekî'nin (ö. 681/1282) *Vefeyâtu'l-a'yân fi enbâi ebnâi'z-zaman* isimli eseri üzerine yaptığı bir zeyl çalışmasıdır.¹⁶⁶ Fakat bu eserin nerede olduğu bilinmemektedir.

18. el- İstidrâk ale'l-muhimmât li'l-İsnevî: Nevevî'nin Şâfiî fihhına dair yazdığı *er-Ravza* adlı eserinin bir nüshasına Cemalüddîn Abdurrahim b. Hasan el-İsnevî'nin (ö. 772/ 1370) *Muhimmât ale'r-ravza fi'l-furû'* adlı bir eser yazmıştır. el-İrâkî'nin bu eser üzerindeki bazı görüşlerini ihtiva eden bir çalışmadır. Eser, *Tetimetü'l-Mühimmât* ya da *el-Mühimmât ale'l-Mühimmât* adıyla isimlendirilir.¹⁶⁷ Fakat bu eserin nerede olduğu bilinmemektedir.

19. Zeylü Meşyehati'l-Kâdî Ebi'l-Harem el-Kalânîsî: Kâdî Ebi'l-Harem el-Kalânîsî'nin (ö. 765/1363) *Meşyaha* adlı eserine yazdığı bir zeyldir.¹⁶⁸ Fakat bu eserin nerede olduğu bilinmemektedir.

20. Tafdîlü zemzem: *Tafdîlu zemzem alâ külli mâin kalîl zemzem.* Zemzemin faziletlerine dair yazılmış bir risaledir.¹⁶⁹ Fakat bu eserin nerede olduğu bilinmemektedir.

21. Tahrîcu Erbaîne hadis el-Buldâniyye min Sahîhi İbn Hibbân: İbn Hibban'ın *Sahîh*'inden tahrîc ettiği kırk hadis çalışmasıdır.¹⁷⁰ Fakat bu eserin nerede olduğu bilinmemektedir.

22. Tarihu tahrîmi'r-ribâ: *el-Cevâb an suâl yetedammenu târiha tahrîmi'r-ribâ* ismi de verilen eser, faizin haram kılınışının tarihini anlatmaktadır.¹⁷¹ Fakat bu eserin nerede olduğu bilinmemektedir.

23. Tercümetu'l-İsnevî: el-İrâkî'nin hocası İsnevî'nin hayatını ve

¹⁶⁶ Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn*, Cilt 1, s. 562.

¹⁶⁷ Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn*, Cilt 1, s. 562; es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi'*, Cilt 4, s. 174.

¹⁶⁸ es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi'*, Cilt 4, s. 174.

¹⁶⁹ M. Yaşar Kandemir, "İrâkî", *DİA*, Cilt 19, s. 121.

¹⁷⁰ M. Yaşar Kandemir, "İrâkî", *DİA*, Cilt 19, s. 121.

¹⁷¹ M. Yaşar Kandemir, "İrâkî", *DİA*, Cilt 19, s. 121.

eserlerini anlattığı bir kitaptır.¹⁷² Fakat bu kitabın nerede olduğu bilinmemektedir.

24. Turuku hadîsi "Men küntü mevlâhü fe Aliyyün mevlâhü":¹⁷³ Hz. Ali hakkında ifade edilen mezkur rivayetin tahlil edildiği bir çalışmadır. Fakat bu eserin nerede olduğu bilinmemektedir.

25. Tertîbu men lehû zîkr ev tahrîc ev ta'dîl fî beyâni'l-vehm ve'l-ihâm li İbni'l-Kattân: Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. el-Kattân (ö.628/1230) tarafından yazılan *Beyânü'l-vehm ve'l-ihâm fî'l-hadîs* isimli eser üzerine el-İrâkî'nin yaptığı bir çalışma olup alfabetiktir.¹⁷⁴ Fakat bu eserin nerede olduğu bilinmemektedir.

26. ez-Zeyl ale'l-İber: Zehebî'nin *el-İber fî haberi men ğaber*’ine 741-763/1340-1362 arası yılların olaylarını ilave ettiği bir zeyl çalışmasıdır.¹⁷⁵ Fakat bu eserin nerede olduğu bilinmemektedir.

1.4.6. Tamamlamaya Fırsat Bulamadığı Anlaşılan Eserleri

el-İrâkî'nin tamamlama imkanı bulamadığı bazı eserler vardır ki onları şöylece sıralayabiliriz:

1. Etrafü Sahîhi İbn Hibbân

2. Ricâlü Sahîhi İbn Hibbân

3. Ricâlü Süneni'd-Dârekutnî

Sonuncu eserde, *Sünen-i Dârekutnî* râvilerinden olup İbn Hacer'in *Tehzîbü't-Tehzîb*’inde bulunmayan râvilerin biyografilerinin bir araya getirilmesi amaçlanmıştır. Zirikî onun usûl-i fıkha dair *et-Tahrîr* adlı bir eserinden de bahsetmektedir.¹⁷⁶

İbn Hacer el-Askalâni, onun eserlerini ve özelliklerini veciz bir şekilde şöyle ifade etmiştir:

“*İhyâ-u ulûmiddîn*’i ona sor! Az söylemesine rağmen devası odur.

¹⁷² M. Yaşar Kandemir, “İrâkî”, *DİA*, Cilt 19, s. 121.

¹⁷³ M. Yaşar Kandemir, “İrâkî”, *DİA*, Cilt 19, s. 121.

¹⁷⁴ M. Yaşar Kandemir, “İrâkî”, *DİA*, Cilt 19, s. 121.

¹⁷⁵ M. Yaşar Kandemir, “İrâkî”, *DİA*, Cilt 19, s. 121.

¹⁷⁶ M. Yaşar Kandemir, “İrâkî”, *DİA*, Cilt 19, s. 121..

Rikâk hadislerini tahrîc ettiği eseriyle zikri yücelir ve artar.
Tirmizî şerhiyle kıdemi en yüksek mertebelere ulaşmıştır.
İbnu's Salah'ı nazmetmiş ve buna, namı ufukları aşan bir şerh yazmıştır.
Nazmu'l-usûl'e yazdığı *Minhâcu'l-vusûl* ile onunla yarışmıştır.
Nazmu's-sîre'si yükseklere ulaşmak isteyenleri hedefine ulaştırmıştır.”¹⁷⁷

¹⁷⁷ Teker, *Hadis Usûlü Edebiyatında Elfiyye'ler*, s. 58-59.

2. BÖLÜM

ZEYNUDDİN EL-İRÂKÎ'NİN HADİŞÇİLİĞİ

2.1. Hadis İlmindeki Yeri

el-İrâkî, küçük yaşta iken ilk olarak kıraat ilmiyle meşgul oldu. Ardından Şeyh Şehabettin Ahmet Benâbî el-Ferec İbn el-Bâbâ¹⁷⁸ ve el-İzze b. Cemââ gibi devrin ünlü âlimlerinden hadis dersi aldı.¹⁷⁹ el-İzze b. Cemââ, el-İrâkî'yi kıraat ilminde kabiliyetli görünce el-İrâkî'ye hitaben; “Şüphesiz kıraat ilmi de güzel bir ilimdir. Ama bu ilmin yorgunluğu çok, faydası ise azdır. Şüphesiz senin zihnin parlaktır.” der ve onu hadis ilmine yönlendirir.¹⁸⁰ el-İrâkî bundan sonra kendi asrının muhaddislerden hadis ilimlerinde dersler alır ve bu alanı çok sever.

el-İrâkî hadisleri daha çok sema (işitme) yoluyla öğrendi. Bu alanda ismi duyuldu. O sekizinci asırda hadis alanında öncü isimlerden biri oldu. Kendi döneminde doğunun ve batının en meşhur hadis hafızlarından birisi oldu.¹⁸¹ Dönemin otoriteleri, onu övgüyle yâd etmişlerdir. Bunlar arasında İbn Kesîr, Tâcuddîn es-Sübî, el-Alâî, İbn Cemââ vb. âlimleri sayabiliriz.¹⁸² Kendi çağında büyük bir şahsiyet olan es-Sübî, ondan çok istifade ettiğini söylemiştir.

Aşağıda alimlerin onun hadisçiliği hakkındaki görüşlerini şu şekilde sıralayabiliriz:

el-İsnevî, *el-Muhimmât* adlı eserinde el-İrâkî'den hadis nakleder ve onun

¹⁷⁸ İbn Tağriberdî, *el-Menhelü's-sâfi*, Cilt 7, s. 247.

¹⁷⁹ es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi*, Cilt 4, s. 172; Serkis, Cilt 2, s. 1317.

¹⁸⁰ es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi*, Cilt 4, s. 172.

¹⁸¹ Alâî, *et-Tenbihâtü'l-mucmele ala'l-mevâdi' el-müşkile*, Cilt 1, s. 19; İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye*, Cilt 1, s. 382; el-Makrîzî, *es-Sülûk li ma'rifeti düveli'l-mulûk*, Cilt 14, s. 108; İbn Hacer, *İnbâü'l-ğumur*, Cilt 2, s. 275; İbn Tağriberdî, *el-Menhelü's-sâfi*, Cilt 7, s. 245,247; es-Suyûtî, *Zeylû Tabakâtu'l-huffâz*, Cilt 1, s. 245.

¹⁸² es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi*, Cilt 4, s. 173.

asrın hafızı olduğunu söyler.¹⁸³ Onun hakkında şöyle der: “Hadis alanında ondan daha itkan sahibi birini görmedim.”¹⁸⁴

Dönemin hafızlarından Şeyh Takıyyuddîn Ebu'l-Hasan Ali b. Abdulkâfi es-Sübki ve Şeyh Selâhaddîn Halil b. Keykeldî el-Alâî, el-İzz İbn Cemâa, Ammâd b. Kesîr vb. el-İrâkî'yi hıfz ve tahkik yönünden asrın imamı olarak vasıflandırıp onu iyilikle ve övgüyle yâd etmişlerdir.¹⁸⁵

el-Heysemî, ona uyma noktasında çok istekliydi. el-İrâkî'yi tanımayanlar el-Heysemî'nin hıfzının el-İrâkî'den daha kuvvetli olduğunu zannederdi. Onu tanıyanlar ise bunun böyle olmadığını biliyorlardı.¹⁸⁶

İbn Hacer, “O hadisleri çok araştıran bir muhaddistir. Onun hıfzı kuvvetli ve kanun hükmündedir.¹⁸⁷ el-İrâkî kendi asrının seçkin ulema arasındadır.” demiştir.¹⁸⁸

Burhan el-Hâlebî, “Yolculuklar hariç onunla 10 yıl beraber oldum. Hadis ilminde ondan daha üstün birini görmedim.” demiştir.¹⁸⁹

Sehâvî, “el-İrâkî ve onun benzerleri hadisleri nakleden ve nakledilenler arasında övülen kimselerden sayılır.¹⁹⁰ Hadis ilminde ve sanatında el-İrâkî'nin köyünde medreseler yoktu. O başka bir şehre göç etti. Oradaki âlimler onun hadis ilmindeki eşsiz oluşuna şahid oldular ve onu yücelttiler.” demiştir.¹⁹¹

İbn Fehd, *'Tabakâtu'l-huffâz'* adlı eserinde şöyle nakleder: “el-İrâkî, hadis ilminin kendisine sevdirdiğini söyledi. el-İrâkî, hıfz ve itkanla beraber İslam

¹⁸³ es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi'*, Cilt 4, 173; es-Suyûtî, *Zeylû Tabakâtu'l-huffâz*, Cilt 1, s. 245; el-Kettânî, *Fihrisu'l-fehâris*, Cilt 2, s. 814.

¹⁸⁴ İbn Hacer, *İnbâü'l-ğumur*, Cilt 2, s. 276.

¹⁸⁵ el-Fâsî, *Zeyl et-takyîd fî ruvâti's-sunen ve'l-esânîd*, Cilt 2, s. 107; İbn Tağriberdî, *el-Menhelü's-sâfi*, Cilt 7, s. 248; es-Suyûtî, *Zeylû Tabakâtu'l-huffâz liz-Zehebî*, Cilt 1, s. 245; el-Kettânî, *Fihrisu'l-fehâris*, Cilt 2, s. 814.

¹⁸⁶ İbn Hacer, *İnbâü'l-ğumur*, Cilt 2, s. 277; el-Kettânî, *Fihrisu'l-fehâris*, Cilt 2, s. 814.

¹⁸⁷ es-Suyûtî, *Zeylû Tabakâtu'l-huffâz liz-Zehebî*, Cilt 1, s. 246; el-Kettânî, *Fihrisu'l-fehâris*, Cilt 2, s. 814.

¹⁸⁸ İbn Tağriberdî, *el-Menhelü's-sâfi*, Cilt 7, s. 245.

¹⁸⁹ es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi'*, Cilt 4, s. 175.

¹⁹⁰ el-Kettânî, *Fihrisu'l-fehâris*, Cilt 2, s. 814.

¹⁹¹ el-Kettânî, *Fihrisu'l-fehâris*, Cilt 2, s. 814.

şehirlerinde hadiste öncü biridir. Şüphesiz ve tartışma yok ki, onun asrında onun benzeri yoktur. O kendi asrında hadis alanında otoritedir.”¹⁹²

İbn Kesîr, el-İrâkî’den istifade ettiğini ve ondan bir şeyler okuduğunu belirtmiştir.

İbnü’l-Cezerî, ‘*Tabakâtü’l-kurra*’ adlı eserinde; “Zeynuddîn el-İrâkî Mısır diyarının hafızı, muhaddisi ve şeyhidir.” demiştir.¹⁹³

el-Fasî, *Zeylû’t-takyîd* adlı eserinde şöyle demiştir: “O hadis ilminde, fıkhıta, arapçada vb. ilimlerde hafız, itkan sahibi, arif biridir.”

el-İzze İbn Cemââ, “Kim ki onu delil göstermeden hadis söylerse sadece iddiada bulunmuş olur. Çünkü bende, el-İrâkî hakkında bilgiler vardır.” demiştir.¹⁹⁴

2.2. Hadis İlimlerindeki Metodu ve Bazı Görüşleri

2.2.1. Hadis Usûlüne Dair *Elfiyye*’si

el-İrâkî’nin bilinen ilk eseri *Elfiyye*’dir. *Elfiyye* 1003 beyit olup 65 bâbdan oluşur. Her bölümü sünnetin bir ilmi kabul edilir.

Bu kitabın birçok ismi vardır. Bu ismi hem kendisi hem de başkaları kullanmıştır. Bu eser ilmî çalışmalarda değişik isimlerle de anılmıştır

el-İrâkî *Elfiyye*’yi Usûlü’l-hadîs ve hadis üzerine bina etti. Usûlü’l-hadîs ve sünnetin değişik yönlerini ifade etmek için kullanılan ıstılahları inceleyerek usûlü’l-hadîsin sınırını çizdi.¹⁹⁵

2.2.1.1. *Elfiyye*’de Kullandığı Kaynaklar

el-İrâkî, hadis usulüne dair telif ettiği eseri, bu alanda en meşhur temel usûl kitabı olan İbnü’s-Salâh’ın *el-Mukaddime*’si (Ulûmu’l-hadîs) üzerine

¹⁹² el-Kettânî, *Fihrisu’l-fehâris*, Cilt 2, s. 814.

¹⁹³ es-Sehâvî, *ed-Dav’u’l-lâmi*, Cilt 4, s. 176.

¹⁹⁴ es-Sehâvî, *ed-Dav’u’l-lâmi*, Cilt 4, s. 173.

¹⁹⁵ Ahmed Ma’bed Abdülkerim, *el-Hâfizu’l-İrâkî ve eseruhû fi’s-sünne*, Riyâd, Mektebetü Edvâü Selefî, 1425/2004, s. 683.

yazmıştır. onun eserini muhtasar hale getirmiş, aynı zamanda manzum olarak (beyitler halinde) yazmıştır. Bin beyitten oluştuğu için *Elfiyye* denilmiştir.

İbnü's-Salâh'ın Mukaddimesi: Bu eser, *Elfiyye*'nin temel kaynağıdır. Bu eser el-İrâkî zamanında, hadis ilimlerinde en kapsamlı ve en meşhur eserdir. İbnü's-Salâh, usûl meselelerinde kendinden önceki eserlerde dağınık olan konuları 65 nev'ide toplamış ve usûl meselelerine, edebiyatta daha önce görülmeyen yeni bir tertip vermiştir. O önceki usûlcülerin ele aldığı konuları dağınıklıktan kurtarıp alakalarına göre bir araya toplamaya çalışmıştır. Fakat kendisi de tertipte tam bir ahenk sağlayamamıştır. Mesela senetle ilgili konuları işlerken birden metinle ilgili meselelere yer vermek gibi durumlara düşmüştür. Bu arada onun bu tertibi kendisinden sonraki ulemâ tarafından aynen takip edilmiştir. İbnü's-Salâh önceki müelliflerin temas etmediği konuları ilk kez belli bir sisteme kavuşturmuş, önceki ifadelerini kendi üslûbu içinde tezhip etmiştir. Ulûmu'l-hadîs yazıldığı günden biri hemen hemen yegâne hadis kaynağı olarak büyük rağbet görmüştür.¹⁹⁶ Yalnız İbnü's-Salâh yukarıda açıklandığı üzere bilgileri tam anlamıyla dağınıklıktan kurtaramamıştır. el-İrâkî de bu dağınıklığı ortadan kaldırmak için çok çalışmış ve *Elfiyye*'sini nazım şeklinde yazmıştır.¹⁹⁷

el-İrâkî eserin mukaddimesinde şöyle demiştir: “Ben, *Elfiyye*'de İbnü's-Salâh'ın bütün mukaddemesini özetledim.”¹⁹⁸ Bunun içindir ki, hadis tarihçileri, bu *Elfiyye*'yi İbnü's-Salâh'ın özeti olarak kabul etmişlerdir.¹⁹⁹

el-İrâkî İbnü's-Salâh'ın özetine ilave olarak eserine gerekli gördüğü bazı bilgileri eklemiştir. Nitekim o, “İbnü's-Salâh'ın eserinin üzerine bazı ilaveler yaptım.” demiştir.²⁰⁰ O, bu ilaveleri birkaç kaynaktan almıştır. el-İrâkî ya kitabın, ya müellifin ya da eser ve müellifin ismini beraber olarak zikretmiş fakat çoğunlukla kısa olsun diye sadece birisini zikretmiştir.

¹⁹⁶ İsmail Lütfi Çakan, *Hadis Edebiyatı*, İstanbul, İFAV yayınları, 8. bs. 2011, s. 223-24.

¹⁹⁷ Ahmed Ma'bed, *el-Hâfizu'l-İrâkî ve eseruhû fi's-sünne*, s.687.

¹⁹⁸ el-İrâkî, *et-Tabsira ve't-tezkira*, Riyâd, Mektebetu Daru'l-Minhâc, 1428/2007, s. 93.

¹⁹⁹ es-Sehâvî, *İnbâü'l-ğumur*, Cilt 2, s. 276.

²⁰⁰ el-İrâkî, *et-Tabsira ve't-tezkira*, s. 93.

Mesela, hasen hadis konusunda Ebu'l-Feth *İktirah*'tan naklen, "Hadisin hasen olması bir ıstılahtır. Her sahih, hasendir ama her hasen sahih değildir." demiştir.²⁰¹ Başka bir örnekte ise, el-İrâkî, maktu' hadis kısmında şöyle demiştir: "Sahâbeden gelen rivayet içtihadı konu olan bir görüş değil ise, onun hükmü *Mahsûl*'de ifade edildiği gibi merfu' kabul edilir." demiştir. Hâkim de böyle rivayetlerin merfu olduğuna hükmetmiştir.²⁰² Görüldüğü üzere el-İrâkî birinci örnekte müellifin ismini zikretmeden, önce esere isnad etmiştir. İkinci de ise sadece müellifini zikretmiştir.

Fahreddîn er-Razî, *Mahsûl*'de ifade ettiği gibi ya da İbn Mes'ud'un rivayetinde geçtiği üzere, Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Kim sihirbaz ya da kâhinin yanına giderse Hz Muhammed'e inenleri inkâr etmiş olur."²⁰³ Öyle anlaşılıyor ki; zikrettiği kaynaklardan birincisi, *Mahsûl*, Fahreddîn er-Râzî'nin eseridir. Hâkim ise; eseri *Ulûmu'l-Hadîs*'e işaret ediyor.²⁰⁴

el-İrâkî İbnü's-Salâh'ın kitabı üzerine yaptığı ziyadeleri *Elfiyye*'sinde hadisleri bazen izahsız (icmâlen) bazen de isim ve kaynak zikretmeden, "Şu şekilde nakledildi ya da bu şekilde hükmedildi" demek sûretiyle nakleder.²⁰⁵

el-İrâkî, yukarıda isimlerini zikrettiğimiz eserlerin dışında *Elfiyye*'ye kendi tecrübelerini ve müşahedelerini de eklemiştir.²⁰⁶

Bunların hepsi gösteriyor ki el-İrâkî *Elfiyye*'sini oluştururken çok gayret sarf etmiştir. Onun istifade ettiği eserlerden diğer bazıları ise şunlardır:

1. Mutekaddimîn döneminde yazılan eserler: Hatîb el-Bağdâdî'nin *el-Kifâye fî ma'rifet-i usûlü'r-rivâye* ve *Târihu Bağdâd*, Kadî İyâd'ın *el-İlmâ' ilâ ma'rifeti usulu'r-rivâye ve takyidu's-semâ*, İbn Sa'd'ın *et-Tabakâtü'l-kübrâ*,

²⁰¹ el-İrâkî, *et-Tabsira ve't-tezkira*, s. 100.

²⁰² el-İrâkî, *et-Tabsira ve't-tezkira*, s. 103.

²⁰³ Ebû Bekr b. Ebî Şeybe, *el-Musannef*, (Thk. Kemal Yusuf el-Hût), Riyâd, Mektebetü'r-Rüşd, 1409, Cilt 5, s. 42; Rivayetin değerlendirmesiyle ilgili bkz. Sehâvî, *Fethu'l-Muğîs*, s. 161.

²⁰⁴ Ahmed Ma'bed, *el-Hâfizu'l-İrâkî ve eseruhû fi's-sünne*, s.693.

²⁰⁵ el-İrâkî, *et-Tabsira ve't-tezkira*, s. 103.

²⁰⁶ Ahmed Ma'bed, *el-Hâfizu'l-İrâkî ve eseruhû fi's-sünne*, s.704.

İmam Şâfiî'nin *İhtilafu'l-hadîs, Sâhîhu'l-Buhârî, Sâhîhu'l-Müslim* vb.²⁰⁷

2. Muteahhirin döneminde yazılan eserler: Yahya b. Şeref en-Nevevî'nin *et-Takrîb ve't-teysîr*, el-Mizzî'nin *Tehzîbu'l-Kemâl*, Zehebî'nin *Mizânu'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl* vb.²⁰⁸

3. Hocalarının eserleri: el-Alâî'nin *el-Veşâ el-mül'em fî men revâ an ebîhî an ceddihî ani'n-Nebî sallallahu aleyhi ve sellem*²⁰⁹ vb. gibi kaynaklar vardır.

2.2.1.2. *Elfiyye*'deki Metodu ve Bazı Görüşleri

1. el-İrâkî hadis usûlüne dair eserini bin beyit halinde yazmıştır.

İrâkî bu eserini şerh ederken şöyle demiştir:

نظمت أرجوزة ألفتها وليبيان اصطلاحهم ألفتها

“Bu eseri bin beyit şeklinde nazım olarak yazdım ta ki onun ıstılahlarını beyan etmek üzere bu eseri telif ettim.”

Müellif burada ilk “elleftu” ifadesiyle bu kitabı bin beyit olarak tanzim ettiğini, ikinci “elleftu” ifadesiyle de bu eseri te'lif ettiğini kast etmiştir.²¹⁰

2. el-İrâkî *Elfiyye*'sinde nazmını kısa tutmak için hadis ıstılahlarına dair kendine özgü ifadeler kullanmıştır. Mesala o, mukaddimede; “Ben قال ve شيخ lafzını kullandığımda İbnüs-Salâh'ı, tesniye zamiri olduğunda ise Buhârî ve Müslim'i kast ediyorum.” demiştir.²¹¹ Ancak talebesi İbn Hacer, bu kavramlar birbirine karışır diye el-İrâkî'yi bu kullanımdan dolayı eleştirmiştir. Nitekim el-İrâkî, müfret kelimelerin sonunda uyum sağlansın diye şiir dilinde de elif-i ıtlak diye bilinen elifi kullanmıştır. Bu uygulamada elif-i ıtlak, tesniye elifiyle karışabilmektedir. Mesela قال olması gereken ibarenin beytin sonunda kafiyeye

²⁰⁷ Ahmed Ma'bed, *el-Hâfizu'l-İrâkî ve eseruhû fi's-sünne*, s. 699-701.

²⁰⁸ Ahmed Ma'bed, *el-Hâfizu'l-İrâkî ve eseruhû fi's-sünne*, s. 702-703.

²⁰⁹ Ahmed Ma'bed, *el-Hâfizu'l-İrâkî ve eseruhû fi's-sünne*, s. 703.

²¹⁰ Ahmed Ma'bed, *el-Hâfizu'l-İrâkî ve eseruhû fi's-sünne*, s. 705.

²¹¹ el-İrâkî, *et-Tabsira ve't-tezkira*, s. 93.

uyuması düşünülerek **قالا** diye yazılması gibi.²¹²

el-İrâkî bu uygulamayı iki yerde kullanmıştır:

Bu hususta İbn Kutluboğa (ö. 879/1474), “Tesniye elifi ile ıtlak elifi mana bakımından düşünülünce birbirinden ayrılması mümkündür. Dolayısıyla çok fazla bir karışıklık yoktur.” demiştir.²¹³

Elfiyye şârihlerinden el-Bekâî, “Karinelerle elifler bilinebilir, dedikten sonra **التظما** kullanımını tenkit etmiştir. Çünkü **التظما** ibaresindeki elif, ıtlak elifi veya tesniye elifi de olabilir.” demiştir.²¹⁴

İbn Kutluboğa ise “el-İrâkî **التظما** kelimesini bu şekliyle hiç kullanmamıştır. Sadece mukaddimesinde tesniyeye örnek olarak vermiştir. Fakat **قال** kelimesini kullanmıştır. **نحو التظما** ifadesini kullanmıştır.” demiştir.²¹⁵ Böylece ıstıhlara yapılan itirazlar giderilmiş olmaktadır.

3. Hadis usûlünü ve ıstıhlarını konularına göre sınıflandırmıştır

İbnü's-Salâh, eserinde bazı konuları birbiriyle uyum içinde sıralamadığı için eleştirilmiştir.²¹⁶ *Ulûmu'l-hadîs*' adlı eserini neville halinde fakat senetsiz olarak işleyen İbnü's-Salâh toplam 65 nevi içinde usûl meselelerine önceki edebiyatta görülmeyen yeni bir tertip vermiştir. O, kendisinden önceki usûlcülerin ele aldığı konuları dağınıklıktan kurtarıp alakalarına göre bir araya toplamıştır. Fakat buna rağmen o, tertipte tam bir ahenk sağlayabilmiş değildir. Mesela senetle ilgili konuları işlerken metinle ilgili meselelere yer vermesi gibi hususlar söz konusudur.²¹⁷ Bu itibarla el-İrâkî, tertip yönünden meseleleri daha derli toplu hale getirmiştir.

²¹² el-İrâkî, *et-Tabsira ve't-tezkira*, s. 105-151.

²¹³ Ahmed Ma'bed, *el-Hâfizu'l-İrâkî ve eseruhû fi's-sünne*, s. 710.

²¹⁴ Burhaneddin İbrahim b. Ömer el-Bekâî, *en-Nüketü'l-vefiyye bima fi şerhi'l-Elfiyye*, (Thk. Mahir Yasin el-Fehl), 1. bs., Mektebetu'r-Rüşd, 1428/2007, Cilt 2, s. 57.

²¹⁵ Ahmed Ma'bed, *el-Hâfizu'l-İrâkî ve eseruhû fi's-sünne*, s. 712.

²¹⁶ Ahmed Ma'bed, *el-Hâfizu'l-İrâkî ve eseruhû fi's-sünne*, s. 713.

²¹⁷ İsmail Lütfü Çakan, *Hadis Edebiyatı*, İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., 3. Baskı, 1996, s. 233-234.

3.1. O, İbnü's-Salâh'ın dağınık olan nevilerini birleştirmiştir.

3.2. İbnü's-Salâh'ın ayrı ayrı anlattığı fer'i meseleleri birleştirip sıralamıştır.

3.3. el-İrâkî, İbnü's-Salâh'ın birleşik olarak ele aldığı bazı nevileri ihtiyaca binaen bölerek alt başlıklar halinde yeniden tanzim etmiştir.

3.4. el-İrâkî, İbnü's-Salâh'ın birleştirdiği bazı nevileri ayırmış ve bazı bağımsız konuları da bir nevi olarak kabul etmiştir.²¹⁸

3.5. İbnü's-Salâh, fevâid,²¹⁹ tenbihât ve tefriât,²²⁰ umûru mühimme,²²¹ muîde,²²² mesâil²²³ vb. başlıklar altında bir kısım konulardan bahsetmesine rağmen bu konulara müstakil başlık koymazdı. el-İrâkî ise bu konulara müstakil başlıklar koyup onları taksim ve tanzim etmiştir.

3.6. el-İrâkî, İbnü's-Salâh'ın nevilere verdiği isimlerin bazılarını değiştirmiş ve onun ihmal edip başlık koyamadığı meselelere müstakil başlıklar koymuştur.²²⁴

3.7. el-İrâkî, İbnü's-Salâh'ın bazı nevilерinin sıralamasını daha uygun gördüğü bir tertibe göre değiştirmiştir.

İbnü's-Salâh hadis nevilерini müsned, muttasıl, merfu', mevkuf, maktu' diye sıralamıştır.²²⁵ Bu gelenek, el-İrâkî'nin asrına kadar böyleydi. el-İrâkî ise hadis nevilерini merfu', muttasıl, mevkuf, maktu'... diye sıralamıştır.²²⁶

4. İbnü's-Salâh'ın eserindeki bazı bilgileri ihtisar ederek kısa ve öz

²¹⁸ İbnü's-Salâh, Osman b. Abdurrahman, *Ma'rifetü ulumu'l-hadis (Mukaddimetü İbnü's-Salâh)*, (Thk. Nuruddin Itr), Beyrut, Dâru'l-Fikr, 1406/1986, s. 11.

²¹⁹ İbnü's-Salâh, *Ma'rifetü ulûmu'l-hadîs*, s. 14.

²²⁰ İbnü's-Salâh, *Ma'rifetü ulûmu'l-hadîs*, s. 61, 141.

²²¹ İbnü's-Salâh, *Ma'rifetü ulûmu'l-hadîs*, s. 102.

²²² İbnü's-Salâh, *Ma'rifetü ulûmu'l-hadîs*, s. 184.

²²³ İbnü's-Salâh, *Ma'rifetü ulûmu'l-hadîs*, s. 112.

²²⁴ İbnü's-Salâh, *Ma'rifetü ulûmu'l-hadîs*, s. 309.

²²⁵ İbnü's-Salâh, *Ma'rifetü ulûmu'l-hadîs*, s. 7.

²²⁶ el-İrâkî, *et-Tabsira ve't-tezkira*, s. 101-102.

ifadelerle özetlemiştir. Bununla ilgili olarak *Elfiyye*'sinin şerhinde şöyle demiştir: “Temel meseleri ihmal etmeden İbnü's-Salâh'ın eserini özetledim ve özellikle tekrar olan şeyleri attım.”²²⁷

5. el-İrâkî, İbnü's-Salâh'ın yer verdiği bazı meseleri gerek görmediğinden dolayı eserine almamıştır.²²⁸

6. el-İrâkî, İbnü's-Salâh'ın kitabı üzerine gerek duyduğu bazı ziyadeler yapmıştır. Bununla ilgili olarak şöyle demiştir: “İbnü's-Salâh'ın kitabının bütün konularını özetledim ve bunun üzerine bazı bilgiler de ilave ettim.”²²⁹

6.1. el-İrâkî, bazı bilgileri çıkararak onun yerine yeni bilgiler ilave etmiştir.²³⁰

6.2. el-İrâkî, tenkit ettiği durumları da ilave etmiştir. Ancak daha sonraki âlimler tarafından onun yaptığı bu ziyadelerden bazıları tenkit edilmiştir.²³¹

7. el-İrâkî, *Elfiyye*'de yapmış olduğu bazı ziyadelerden vazgeçmiştir. Bunu daha sonraki eserlerinde bahsetmiştir.²³²

2.2.1.3. *Elfiyye* Üzerine Yaptığı Şerhleri ve Metodu

el-İrâkî *Elfiyye*'sini önemseydiği için *Elfiyye*'ye şerhler yazmıştır. Onun zamanında eserler üzerine şerh yazma geleneği vardı. Bu önemli bir şeydi. Çünkü müellif metinde anlatmak istediğini şerhinde açıklardı.²³³

el-İrâkî'nin *Elfiyye* üzerine yaptığı ilk şerhi *eş-Şerhu'l-Kebîr'dir*. O bu şerhini tamamlayamadı. Bu eser *Elfiyye*'nin ilk ve geniş şerhidir. el-İrâkî, “Bu şerhimi uzun bulduğum için onu bırakıp orta bir şerhe geçtim.” demiştir.²³⁴ el-

²²⁷ el-İrâkî, *et-Tabsira ve't-tezkira*, s. 93.

²²⁸ Ahmed Ma'bed, *el-Hâfizu'l-İrâkî ve eseruhû fi's-sünne*, s. 738.

²²⁹ el-İrâkî, *et-Tabsira ve't-tezkira*, s. 93.

²³⁰ el-İrâkî, *et-Tabsira ve't-tezkira*, s. 108.

²³¹ Ahmed Ma'bed, *el-Hâfizu'l-İrâkî ve eseruhû fi's-sünne*, s. 769.

²³² Ahmed Ma'bed, *el-Hâfizu'l-İrâkî ve eseruhû fi's-sünne*, s. 780.

²³³ Ahmed Ma'bed, *el-Hâfizu'l-İrâkî ve eseruhû fi's-sünne*, s. 827.

²³⁴ Ahmed Ma'bed, *el-Hâfizu'l-İrâkî ve eseruhû fi's-sünne*, s. 828.

Irâkî bu eserine isim koymaksızın, sadece *eş-Şerhu'l-Kebîr* demiştir. Tam olarak ne zaman yazıldığı belli değildir.²³⁵

Elfiyye üzerine yazdığı ikinci şerhi *eş-Şerhu'l-mutavassıt*'tır. *Elfiyye* üzerine tam olarak yazdığı ilk şerhidir. *Şerhu'l-Irâkî* denildiğinde bu şerh anlaşılır. el-Irâkî bu şerhin mukaddimesinde, büyük şerhten vazgeçtikten sonra bu şerhe geçtiğini söylemiştir.²³⁶ O bu şerhin sonunda şerhini Hicri 29 Ramazan 771 yılı Cumartesi günü bitirdiğini söylemiştir.²³⁷ el-Irâkî bu eserine de isim vermemiş, sadece '*Şerhu'l-Elfiyye*' demiştir.²³⁸ *Keşfü'z-zunûn* sahibi ise bu şerhe *Fethu'l-muğîs fi şerhi Elfiyyetü'l-hadîs* ismini vermiştir. el-Irâkî de bu eserine bu ismi verdiğini söylemiştir.²³⁹

el-Irâkî kendi şerhinde hangi kaynaklardan istifade ettiğini şerh esnasında istifade ettiği kaynağın ismini zikretmiştir. *Elfiyye*'de kullandığı kaynaklara ek olarak 150 kaynak daha eklemiştir. Bazen kitabın bazen müellifin bazen de nüshaların ismini yazmıştır. el-Irâkî, hadis usûlünde, Hâkim'in *el Medhâl ile'l-iklîl* ve *Müstedrek*'i, Hatib el-Bağdâdî'nin *el-Câmiu beyâni âdâbi'r-râvi ve's-sâmi*,²⁴⁰ *el-Medrec fi'l-müdrec* vb. eserlerden; fıkıh usûlünde ise başta *eş-Şâfî*'nin *er-Risâle* ve *el-Ümm* olmak üzere daha birçok eserden yararlanmışır.²⁴¹

el-Irâkî'nin "*eş-Şerhu'l-Mutavassıt*" adlı eserinde kullandığı metot şöyledir:

1. el-Irâkî metodunu şerhinin mukaddimesinde şöyle açıklamıştır: "Bu şerhim, şerhi mutavassıttır. Yani ne çok uzun ne de çok kısadır. Aynı zamanda bu

²³⁵ Ahmed Ma'bed, *el-Hâfîzu'l-Irâkî ve eseruhû fi's-sünne*, s. 828..

²³⁶ Ahmed Ma'bed, *el-Hâfîzu'l-Irâkî ve eseruhû fi's-sünne*, s. 839.

²³⁷ Ahmed Ma'bed, *el-Hâfîzu'l-Irâkî ve eseruhû fi's-sünne*, s. 840.

²³⁸ el-Irâkî, *et-Takyîd ve'l-idâh şerhu Mukaddimetü İbnü's-Salâh* (Thk. Abdurrahman Muhammed Osman), Medine, Mektebetü'l-Selefi, 1389/1969, Cilt 1, s. 391-395-396.

²³⁹ Kâtib Çelebi, Hacı Halife Mustafa b. Abdullah el-Kostantinî (1067/1656), *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, Bağdat, Mektebetü'l-Mesnâ, 1443/1941, Cilt 1, s. 156.

²⁴⁰ Ahmed Ma'bed, *el-Hâfîzu'l-Irâkî ve eseruhû fi's-sünne*, s. 856.

²⁴¹ Ahmed Ma'bed, *el-Hâfîzu'l-Irâkî ve eseruhû fi's-sünne*, s. 856-858.

şerhimde öğrenciler için gerekli bilgiler mevcuttur.”

2. Şekil olarak metodu ise kitabı bablardan oluşur. Her babı bir veya daha fazla beyitten oluşan paragraflardan oluşur. Bazen de mesele yerine fasıl kelimesini kullanır.

3. Şerhinde ilk önce *Elfiyye*'nin kelimelerini kaydeder sonra 'kavl' diyerek şerhine başlar. Buna “eş-Şerhu bi'l-kavli” metodu denir.

4. *Elfiyye*'nin de terim olarak kullandığı terimleri şerhinde açıklar.

5. Usul ulemânın görüşlerine yer vererek gerektiğinde kendi görüşlerini açıklar.

6. el-İrâkî bu şerhinde bazı görüşlerinden vazgeçer.²⁴²

2.2.1.4. *Elfiyye*'nin Etkisi

el-İrâkî, talebelerine bizzat *Elfiyye*'yi ders olarak okutmuş ve onlardan ezberlemelerini istemiştir. Ders okuttuğu esnada bazı beyitlerin ve kelimelerin daha iyi anlaşılması için şerh ve izahlar yapmış, bazen de bir kısım kelime ya da kavramları daha uygun gördüğü lafızlarla değiştirmiştir.²⁴³

Elfiyye, Mısır ve başka ilim meclislerinde ders kitabı olarak okutulmuş, hadis âlimleri ve başka âlimler için kaynak olmuştur. Kimi âlimler de bu kitabı özetlemiştir.²⁴⁴

es-Sehâvî, “İnsanlar bu eserden yararlandı. Hatta bu eser bütün bölgelere yayıldı” demiştir.²⁴⁵

es-Suyûtî, “Bu eser alimler arasında şöhret buldu.”²⁴⁶ demiştir.

2.2.2. *en-Nüket* Adlı Eseri ve Kullandığı Metodu

²⁴² Ahmed Ma'bed, *el-Hâfizu'l-İrâkî ve eseruhû fi's-sünne*, s. 862.

²⁴³ Ahmed Ma'bed, *el-Hâfizu'l-İrâkî ve eseruhû fi's-sünne*, s. 792.

²⁴⁴ Ahmed Ma'bed, *el-Hâfizu'l-İrâkî ve eseruhû fi's-sünne*, s. 790.

²⁴⁵ es-Sehâvî, *Fethu'l-muğis*, Cilt 1, s. 404.

²⁴⁶ es-Suyûtî, *Zeyli Tabakâtu'l-huffâz liz-Zehabî*, Cilt 1, s. 245.

el-İrâkî, İbnü's-Salâh'ın eseri üzerine manzum bir eser yazmış, bu alanda başarılı olmuştur. Ayrıca İbnü's-Salâh'ın kitabı üzerine *en-Nüket* adlı eserini nesir şeklinde yazmıştır. Bu eser İbnü's-Salâh üzerine yazılan en meşhur eserlerden biridir. Hadis usûlü alanında çok geniş bir etki bırakmıştır.²⁴⁷

el-İrâkî, kitabın mukaddimesinde İbnü's-Salâh'ın üzerine notlar eklediğini, muğlâk olanlarını açıkladığını ve bu eserine de *et-Takyîd ve'l-îdâh limâ utlika ve uğlika min kitâbi İbnü's-Salâh* adını verdiğini söylemiştir.²⁴⁸ Buna kısaca *et-Takyîd ve'l-îdâh* denilmiştir.

Bu kitabın te'lif edilmesinin sebebini el-İrâkî *en-Nüket*'in mukaddimesinde şöyle açıklamıştır: “İbnü's-Salâh'ın eseri ıstılah konusunda te'lif edilen en güzel eserdir. Ama ulemanın bazı görüşlerine muhalif hususları, izaha ihtiyaç duyulan noktaları vardı. Bu sebeplerden dolayı *en-Nüket* adlı eseri yazdım. İbnü's-Salâh'a yapılan tenkitlere cevap vermek ve onun haklı olduğunu göstermek ve işin ehli olmayanların tenkitlere inanmamaları için yazdım.”²⁴⁹

2.2.2.1. *en-Nüket*'te Kullandığı Kaynaklar

el-İrâkî, *Elfiyye* ve şerhinde itimad ettiği kaynakları *en-Nüket* adlı eserinde de kaynak olarak kullanmıştır. *en-Nüket*'te tenkitlere cevap verme vardır. Bu tenkitlere cevap vermek için de o kaynaklara da başvurmuştur. *Elfiyye* ve *Elfiyye*'nin şerhinde kullandığı eserlerden ziyade olarak başvurduğu kaynaklarının bazıları şunlardır:

- 1) İbn Dakîku'l-îd'in “*el-İmâm şerhu kitabi'l-İlmâm*” ve “*el-İktirâh*”ı
- 2) Fevâidu rihletu İbnü's-Salâh
- 3) Fetevâ İbnü's-Salâh
- 4) el-Ezherî'nin *Tehzibu'l-luğa*'sı

²⁴⁷ Ahmed Ma'bed, *el-Hâfizu'l-İrâkî ve eseruhû fi's-sünne*, s. 948.

²⁴⁸ el-İrâkî, *et-Takyîd ve'l-îdâh*, Cilt 1, s. 12.

²⁴⁹ el-İrâkî, *et-Takyîd ve'l-îdâh*, Cilt 1, s. 11-12.

5) İbn Asâkir'in "Etrâfu'l-Kütübü's-sitte", "el-Emâli" ve "el-Evâil"²⁵⁰

2.2.2.2. en-Nüket'teki Metodu ve Bazı Görüşleri

1) Mutlak olan kavramları takyid etmiştir: el-İrâkî, bazı mutlak olan kavramları takyid etmiştir. Mesela İbnü's-Salâh şöyle demiştir: "Genç sahabilerin mürselleri muttasıl hükmündedir. Çünkü genç sahabilerin hadis rivayet etmiş olduğu bütün kişiler sahabidir. Bütün sahabiler adil kabul edildiği için bu sahabilerin isimlerinin bilinmemesi bir kusur değildir."²⁵¹ el-İrâkî ise, "Genç sahabiler yaşları küçük olmasından dolayı tabiinden de hadis rivayet etmiş olabilir. Bundan dolayı İbnü's-Salâh'ın, "Bütün kişiler sahabidir" yerine "Birçoğu sahabidir" denilmesi gerekir" demiştir. Mesela, sahabeden yaşı genç olan İbn Abbas, tabiinden yetişkin olan Ka'bu'l-Ahbar'dan hadis rivayet etmiştir.²⁵²

2) Muğlâk olanları izah etmiştir: el-İrâkî, İbnü's-Salâh'ın eserinde muğlak olan bazı hususları açıklamak suretiyle kapalılığı gidermiştir. Bu husustaki misaller şöyledir:

Birinci misal: el-İrâkî, gerekli gördüğü bazı kavramları açıklamıştır. Mesela İbnü's-Salâh'ın tarifine göre müdebbec hadis, isnadda yer alan ve yaşları birbirlerine yakın iki ravinin birbirlerinden rivayetleri olmaktadır. Nitekim İbnü's-Salâh'ın akranının rivayetleri arasında müdebbec olmayanlar olarak zikrettikleri rivayetler, iki akrandan birinin diğerinden tek taraflı rivayetleridir. Bununla birlikte el-İrâkî müdebbecin bu tarifine itiraz ederek şunları söylemiştir: "İbnü's-Salâh'ın müdebbecin yaş bakımından iki yakının rivayetlerinden ibaret olduğunu söylemesi doğru değildir. Doğrusu, müdebbec; akran olsun, biri diğerinden büyük olsun, iki ravinin birbirlerinden rivayetidir."²⁵³

İkinci misal: el-İrâkî, bazı müphem hususları açıklamıştır. Mesela İbnü's-

²⁵⁰ Ahmed Ma'bed, *el-Hâfizu'l-İrâkî ve eseruhû fi's-sünne*, s. 964.

²⁵¹ İbnü's-Salâh, Osman b. Abdurrahman, *Ma'rifetu ulûmu'l-hadîs (Mukaddimetü İbnü's-Salâh)*, thk. Nuruddîn İtr, Beyrut, Daru'l-Fikr, 1406/1986, Cilt 1, s. 56.

²⁵² el-İrâkî, *et-Takyîd ve'l-îdâh*, Cilt 1, s. 75.

²⁵³ el-İrâkî, *et-Takyîd ve'l-îdâh*, Cilt 1, s. 335.

Salâh, Kur'an-ı Kerim'in ayetlerinin faziletleri hakkında uzun mevzu (uydurma) bir hadisin var olduğunu, bir hadis münekkidinin bu hadisi araştırdığını söylemiştir. el-İrâki ise o münekkidin Müemmel b. İsmail olduğunu söyleyerek bu mübhemliği ortadan kaldırmıştır.²⁵⁴

Üçüncü misal: Hadisteki müşkil durumu açıklaması hususunda mesela İbnü's-Salâh, İmam Mâlik'in Ebu Hureyre'den, Resûlullah'ın "Kölenin geçimi sahibine aittir." buyurduğu bana ulaştı diye naklettiği ve بلغني sîgasıyla kaydettiği bu rivayetin isnadının mu'dal olduğunu söylemiştir. el-İrâki bu husustaki farklı görüşleri zikreder ve neticede şöyle der: "Bazı alimler, İmam-ı Malik ile Ebu Hureyre arasında bir ravinin düştüğünü dolayısıyla bunun munkatı' olduğunu söylemişlerdir. Halbuki bu hadisin senedinde Muhammed b. Aclân ve babası Aclân adlı iki ravi düşmüştür. Dolayısıyla bu hadis mu'daldır."²⁵⁵

Dördüncü misal: el-İrâki, bazı yanlış tenkitleri tashih etmiştir. Nitekim o, İbn Dakîki'l-Îd, el-Mizzî, Alauddîn Moğoltay gibi alimlerin İbn Salâh'a karşı yaptıkları bazı tenkitlere cevap vermiştir. Mesela, İbn Dakîki'l-Îd, İbn Salâh'ın sahîh hadis tanımında geçen şâz ve illet kavramlarının şart olmadığını ve fâkihlerin de bu görüşte olduğunu söylemiştir. el-İrâki ise, İbn Dakîki'l-Îd'in bu sahîh hadis tarifine itirazda bulunarak şöyle demiştir: "Fâkihler arasında bu tanım delil olabilir ama muhaddisler arasında delil teşkil etmez. Hadis, hadis ehlerinden alınır, fakihlerden değil" demiştir.²⁵⁶

2.2.3. el-İrâkî'nin Rical İlmindeki Yeri

Hadis ilimlerinde, senedin ehemmiyeti ne ise rical ilminin ehemmiyeti de odur. Onun için rical ilmi, hadis ilminin vazgeçilmez bir unsurudur. el-İrâki de, hadis ilimlerine vakıf biri olması itibariyle rical ilmine çok önem vermiş ve bu konuda eserler telif etmiştir. Bu eserlerdeki temel hususları inceleyelim:

2.2.3.1. Sahâbe Hakkında Yaptığı Çalışmalar

²⁵⁴ el-İrâkî, *et-Takyîd ve'l-îdâh*, Cilt 1, s. 134.

²⁵⁵ el-İrâkî, *et-Takyîd ve'l-îdâh*, Cilt 1, s. 82-83.

²⁵⁶ el-İrâkî, *et-Takyîd ve'l-îdâh*, Cilt 1, s. 20.

el-İrâkî, Zehebî'nin muhtasarı üzerine zeyl yapmıştır. O, kendi *Elfiyye*'sini şerh ederken şöyle demiştir: “Sahâbe hakkında yazılan en kapsamlı kitap *Üsdu'l-ğabe fî ma'rifeti's-hahâbe* adlı eserdir ve bu eserin üzerine zeyl yazdım.”²⁵⁷

İbnü'l-Vezîr, el-İrâkî'nin bu eseri üzerine bir zeyl yazmıştır.²⁵⁸ Ayrıca Sehâvî'nin de bir zeyli bulunmaktadır.

el-İrâkî, önceki hadis usûlüne dair eserlerinde sahabenin tarifini, şartlarını vs. geniş bir şekilde *Elfiyye*'nin *eş-Şerhu'l-Muttavassıt*'ında ve bir de *en-Nüket* adlı eserinde bahsetmiştir. Rical konusundaki görüşleri ondan sonra gelenleri etkilemiştir. Bu iki eserde çok sayıda sahabenin hayatlarını ölüm tarihlerini açıklamıştır. Bu sahabilerden muksirun olanlarından faziletlerini, ilk müslüman olanlarını tahkik ederek sahabeden en son vefat edenlerden, İslam bölgelerinde yaşayan sahabilerden, sahabiliği ihtilafı olan kişilerden (tahkik ederek) bahsetmiştir.²⁵⁹

2.2.3.2. Mu'telif ve Muhtelif Raviler Konusundaki Çalışması ve Metodu

Hadis usûlünde yazılışları aynı fakat okunuşları ayrı olan isim, lakap, ve nisbelere *mu'telif ve muhtelif* denir. Bunu konu olarak alan ilme de denildiği olur. Hadis ravilerinin isim, lakab ve nisbelerinin doğru olarak bilinmesi rivayet ettikleri hadisleri hakkında verilen hüküm hatasız olması bakımından son derece önemlidir; çünkü isimleri, lakap veya nisbetleri aynı olan iki raviden biri sika olduğu halde diğeri olmayabilir. Dolayısıyla bunların rivayet ettiği hadisler hakkında hüküm verilirken isimleri aynı yazıldığı için birinin rivayeti hakkında yanlışlıkla öbürünün rivayetiymişçesine hüküm verilebilir. Kaldı ki ravileri adalet ve zabt yönünden aynı mertebede değildirler. Mecruh ravilerin cerhedilmesine yol açan sebepler de aynı olamaz.²⁶⁰

²⁵⁷ Ahmed Ma'bed, *el-Hâfizu'l-İrâkî ve eseruhû fî's-sünne*, s. 1057.

²⁵⁸ Bkz. İbnü'l-Vezîr, Muhammed b. İbrahim b. Ali b. Murtaza b. el-Mufaddal el-Hasenî el-Kâsımî, *er-Ravdu'l-bâsim fî'l-zebb an sünneti Ebi'l-Kâsim*, Cilt 2, s. 73.

²⁵⁹ Bkz. Sehâvî, *Fethu'l-Muğis*, Cilt 4 s. 78.

²⁶⁰ Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, Ankara, TDV. Yay., 1992, s. 291.

el-İrâkî, mü'telif ve muhtelif konusunun hadis ilminin önemli konularından olduğunu ifade etmiştir. O bu ilmin önemini açıklamıştır. Hadis talebesinin de bu ilmi bilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Çünkü bu ilmi bilmeyen çok hata yapar ve ilim ehli arasında mahcup olur. el-İrâkî bu konuda yazılan eserlere değinmiş. Daha sonra da bu eserleri değerlendirmiştir. el-İrâkî daha kolay olması için gözden kaçanları bir eserde toplayacağını ifade etmiştir.

el-İrâkî *Elfıyye*'nin şerhi ve *en-Nüket*'te bu konudan çokça bahsetmiş ve bazı görüşlerini bildirmiştir.²⁶¹

2.2.3.3. Büyük Yaştakilerin Küçük Yaştakilerden Rivayeti Konusundaki Çalışması

el-İrâkî, Rivâyetü'l-ekâbir ani'l-esâğir konusunda bir eser (cüz) telif etmiştir.²⁶² Başlığından da anlaşılacağı gibi bu çalışmada yaşça ve hadis ilmindeki mevki itibariyle büyük durumunda olanların kendilerinden her iki yönden küçük olanlardan rivayetlerini incelemektedir.

Büyüklerin küçüklerden rivayeti üç kısımda özetlenebilir:

- Ravinin yaşça ve tabaka itibariyle şeyhten büyük olması,
- Ravinin hafız ve âlim, şeyhin ise sadece hadis rivayet eden biri olması,
- Ravinin her iki yönden de şeyhinden üstün olması.

el-İrâkî, bu hususta bazı meseleleri tashih ve tavih etmiştir. Mesela o, tabîn ravilerinden yirmi kişinin tabînden olmayan Amr b. Şuayb'den hadis naklettikleri hususunda görüş beyan edenleri tenkit ederek şöyle demiştir: “Bazı şahıslar Amr b. Şuayb'ı etbau't-tabînden kabul etmiş olsalar da aslında o tabîndendir. Delil olarak onun Zeyneb bint Ebu Seleme ve er-Rabî' b. Muâz b. Afrâ gibi sahabilerden hadis almış olmasını gösterebiliriz. Nitekim mezkur şahısların sahabeden olması sebebiyle onlarla görüşen ve hadis alan Amr b. Şuayb

²⁶¹ Bkz. Sehâvî, *Fethu'l-Muğis*, Cilt 4 s. 196-197.

²⁶² Bkz. Sehâvî, *Fethu'l-Muğis*, Cilt 4, s. 165-168.

tâbiîn tabakasına dahildir.”²⁶³

2.2.3.4. Zehebî'nin *Mizânu'l-i'tidâl*'i Üzerine Zeyli

Hadislerin isnadının sahih veya zayıf olduğunu bilmek için raviler hakkında şu üç şeyi bilmek lazımdır. Bunlar, ravinin sika-adil, zayıf-mecruh ve meçhul olması hususudur.

Raviler ilmine, cerh ve tadil ilmi de denilir. el-İrâkî bu konuda şöyle demiştir: “Ravilerin sika ve zayıf olanlarını bilmeye gayret et. Bu, hadis ilminin en yüce konularından biridir. Çünkü sahih ve zayıf hadisi birbirinden ayırt etmek için bir araçtır.”²⁶⁴

el-İrâkî, kendi dönemine kadar bu konuda yazılmış en derli toplu eserin Zehebî'nin *Mizânu'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâl* adlı eseri olduğunu, ancak bu esere bazı şahısları almadığını ve bunun üzerine bir zeyl yazma ihtiyacı duyduğunu söylemiştir.²⁶⁵

el-İrâkî, *Fethu'l-Muğîs*'te bahsettiğine göre bu zeyli bu eserden önce yazmıştır ve ona isim vermemiştir.

el-İrâkî, *Tehzîbu'l-Kemâl*'deki ravilerden de zeyline almıştır. O, elliden fazla kaynaktan yararlanmıştır. Bu kaynaklardan bazıları şunlardır: Buhârî'nin *Târih*'i, Ebu Hâtim er-Râzi ile oğlu İbn Ebu Hâtim'in *İlel*'i, Tirmizî'nin *İlel*'i²⁶⁶ vb.²⁶⁷

el-İrâkî zeylinde şu metodu kullanmıştır:

1) İsimleri alfabetik olarak sıralamıştır. Nitekim İbn Hacer, *Lisânu'l-mizân*'ında, el-İrâkî'nin alfabetik tertipte Zehebî'ye uyduğunu söylemiştir.²⁶⁸

²⁶³ Bkz. Sehâvî, *Fethu'l-Muğîs*, Cilt 4, s. 165-168.

²⁶⁴ Fethul-müğîs Cilt 4, s. 347-348.

²⁶⁵ Fethul-müğîs Cilt 4, s. 347-348.

²⁶⁶ Ahmed Ma'bed, *el-Hâfizu'l-İrâkî ve eseruhû fi's-sünne*, s. 1071.

²⁶⁷ Ahmed Ma'bed, *el-Hâfizu'l-İrâkî ve eseruhû fi's-sünne*, s. 1070-1.

²⁶⁸ İbn Hacer, *Lisânu'l-mizan*, Beyrut, Nizamiye, , 1390/1971, Cilt 1, s. 364.

2) İbn Hacer'in belirttiği gibi; el-İrâkî, Zehebî'nin *Mizân*'da zikretmediği bazı tenkit edilen ravileri zeyline almıştır.²⁶⁹ İbn Hacer, el-İrâkî'nin eserinden naklettiğine göre, bu ravilerin çoğu zayıftır, bazıları da sikadır. Bu eser zayıf raviler için oluşturulmuştur. Bazı sika raviler de zayıf bilindiği için onları savunmak amacıyla zeyline almıştır.²⁷⁰

3) el-İrâkî, ravinin neseb, nisbe, künye, lakap gibi hususlarını beyan etmiştir. Şüpheli olanları izah etmiştir. Çünkü bu unsurlar iyi bilinmezse ravilerin kimlikleri birbirine karışır. Tedlisi önlemek için hadis âlimleri el-İrâkî de dahil bu unsurları kitaplarında zikretmişlerdir.²⁷¹ Bundan dolayı el-İrâkî, bu unsurlara zeylinde çok önem vermiştir. Karışıklığı önlemek için ravilerin hoca ve talebelerini kısmen tanıtmıştır.²⁷²

4) Ravilerin cerh ve ta'dil yönünü beyan eder. Bu konuda mutedil davranmıştır. Ravileri cerh ve ta'dil yönünden mertebeye ayırmıştır. Bu konuda Zehebî'ye uymuştur.

5) el-İrâkî, ravilerin doğum ve vefat tarihlerini –tespit edebildiği kadarıyla açıklamıştır. Bu ilim de rical ilminin önemli konularından birisidir.

6) Bazı hadisleri zikredip hadisın derecesinden bahsetmiştir. Daha önceki ulemanın metodunu kullanmıştır.

7) Rical konusunda kendinden sonrakileri etkilemiştir. Mesela talebesi İbn Hacer, *Lisânu'l-mîzân* adlı kitabını yazarken ondan etkilenmiştir.²⁷³

2.2.3.5. el-Alâî'nin Müdellis Raviler Hakkındaki Eseri Üzerine Yazdığı Zeyli

el-İrâkî kendi hocası el-Alâî'nin müdellis raviler hakkında yazdığı eserine bir zeyl yazmıştır. Eserin başka bir ismine rastlamadık. Bu eserin nerede olduğu

²⁶⁹ İbn Hacer, *Lisânu'l-mizan*, Cilt 1, s. 8.

²⁷⁰ Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî, *Mîzânu'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl*, Beyrut, 1382/1963, Cilt 4, s. 616.

²⁷¹ Ahmed Ma'bed, *el-Hâfizu'l-İrâkî ve eseruhû fi's-sünne*, s. 1079.

²⁷² Ahmed Ma'bed, *el-Hâfizu'l-İrâkî ve eseruhû fi's-sünne*, s. 1084.

²⁷³ İbn Hacer, *Lisân*, Cilt 1, s. 215.

bilinmemektedir.

el-İrâkî bu eseri inceledikten sonra hocasının eserine bütün müdellis ravileri almadığını görmüştür. Bundan dolayı bu eserin üzerine bir zeyl yazma ihtiyacı duymuştu. el-İrâkî'nin oğlu da babasının ve hocasının tespit edemediklerini tespit edip bunları ilave etmiştir. Bu ilavelerine de *Ahbâru'l-müdellisîn* ismini vermiştir.²⁷⁴ Fakat bu eserin nerede olduğu bilinmemektedir.

2.2.3.6. Mürsel Hadisler Konusundaki Görüşü

Sahabiye ait olmayan mürseller zayıf kabul edilir. el-İrâkî'den önce muteahhirin içerisinde onun şeyhi el-Alâî bu konuda *Câmiu't-tahsil li ahkâmi'l-merâsil* adlı bir eser yazmıştır.²⁷⁵

Hemen hemen herkes mürsel konusundaki bu eserin el-İrâkî'ye ait olduğunu söylemiştir. İbn Hacer de aynı şeyleri zikretmiş ve kitabın isminin *el-İnsâf* olduğunu belirtmiştir.²⁷⁶ Fakat bu eserin nerede olduğu bilinmemektedir.

Sehâvî de el-İrâkî'nin mürsel konusunda eser yazdığını ve son eserlerden biri olduğunu söylemiştir.²⁷⁷

İbn Hacer'in bu kitabı hocasından ders olarak okuduğunu ve istifade ettiğini söylemesi, başta el-İrâkî'nin talebeleri olmak üzere pek çoklarının bu kitaptan faydalandığını gösterir.

2.2.3.7. Sahîhayn ve Diğer Eserlerdeki Ravilere Dair Bazı Görüşleri

1) *Sahîhayn*'daki Vuhdân Raviler Hakkında Telif Ettiği Eseri: el-İrâkî, Buhâri ve Müslim'in tahrîc ettiği ve birden fazla ravisi olmayan (vuhdan) ravileri

²⁷⁴ Ahmed Ma'bed, *el-Hâfizu'l-İrâkî ve eseruhû fi's-sünne*, s. 1099.

²⁷⁵ Salahaddîn Ebû Saîd Halîl b. Keykeldî b. Abdullah ed-Dımeşkî el-Alâî, (761/1360), *Câmiu't-tahsil fi ahkâmi'l-merâsil*, (Thk. Hamdi Abdulmecid es-Selefi), Beyrut, Alemu'l-Kutub, 407/1984, Cilt 1, s. 8.

²⁷⁶ Ahmed Ma'bed, *el-Hâfizu'l-İrâkî ve eseruhû fi's-sünne*, s. 1105.

²⁷⁷ es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi*, Cilt 4, s. 173.

bir cüzde toplamıştır.²⁷⁸ Bu eserin nerede olduğu bilinmemektedir.

Vuhdan; kendisinden sadece bir ravinin rivayette bulunmasına denir.²⁷⁹ el-İrâkî'nin vuhdan konusunda yazdığı bu cüzden el-Bikâî, es-Sehâvî, es-Suyûtî bahsetmişlerdir. Bu eseri cüz olarak nitelendirmişlerdir.²⁸⁰ Cüz diye ifade edilmesi bu eserin hacimce küçük olduğunu gösterir. Bu eserin nerede olduğu bilinmemektedir.

el-İrâkî'nin oğlu Ahmed, *el-Beyân ve 't-tavdîh li men uhrice lehû fi 's-sahîh ve kad musse bi darbin mine 't-tecrîh* adlı eserini te'lif ederken bu eserden yararlanmıştı. Bu eserin nerede olduğu bilinmemektedir.²⁸¹

2) *İbn Hibbân'nun Sahîhi'*ndeki Raviler Hakkındaki Eseri: Sehâvî el-İrâkî'nin rical ilmi konusunda *Sahihu İbn Hibbân*'da geçen raviler hakkında mustakil bir eser yazdığını ifade etmiştir.²⁸² Bu eserin nerede olduğu bilinmemektedir.

el-İrâkî birçok eserinde *Sahihu İbn Hibbân* adlı eserinde geçen ravilerden bahsetmiştir. *Zeylu Mizânu 'l-i'tidâl*'i²⁸³ *Elfıyye*'nin mutavassıt şerhinde olduğu gibi.²⁸⁴ Ancak müellifimizin bu eseri günümüze ulaşmamıştır.

3) *Darekutnî'nin Sünen*'indeki Raviler Üzerine Telif Ettiği Eseri: el-İrâkî *Sünenü 'd-Darekutnî*'de geçen raviler üzerine *Ricâli Süneni 'd-Dârekutnî* adlı bir eser te'lif etmiştir. İbn Fehd, el-İrâkî'nin el-Mizzî'nin *Tehzibu 'l-Kemâl*'inde zikretmediği ravilerden bahsettiğini ve müsvedde şeklinde kaldığını ifade etmiştir. Ancak tamamlama imkanı bulamadığı bu eseri günümüze ulaşmamıştır.²⁸⁵

4) *Takrîbu 'l-Esânid* Adlı Eseri: Kendi kitabı olan *Takrîbu 'l-esânid* adlı

²⁷⁸ el-İrâkî, *et-Takyîd ve 'l-idâh*, Cilt 1, s. 26.

²⁷⁹ Ahmed Ma'bed, *el-Hâfizu 'l-İrâkî ve eseruhû fi 's-sünne*, s. 1109.

²⁸⁰ Ahmed Ma'bed, *el-Hâfizu 'l-İrâkî ve eseruhû fi 's-sünne*, s. 1110.

²⁸¹ Ahmed Ma'bed, *el-Hâfizu 'l-İrâkî ve eseruhû fi 's-sünne*, s. 1131.

²⁸² Ahmed Ma'bed, *el-Hâfizu 'l-İrâkî ve eseruhû fi 's-sünne*, s. 1133.

²⁸³ İbn Hacer, *Lisan*, Cilt 1, s. 413.

²⁸⁴ Ahmed Ma'bed, *el-Hâfizu 'l-İrâkî ve eseruhû fi 's-sünne*, s. 1134.

²⁸⁵ M. Yaşar Kandemir, "İrâkî", *DİA*, Cilt 19, s. 121.

eseri rical konusunda yazılmıştır.²⁸⁶ el-İrâkî, Veliyyüddîn el-İrâkî'nin talebi üzerine hazırladığı ve 775/1373 yılında tamamladığı bu eserinde özellikle Ahmed b. Hanbel'in (241/855) *el-Müsned*'i ile İmam Mâlik'in (179/795) *el-Muvatta*'nda en sağlam senedlerle rivayet edilen hadislerden ahkâma dair olan bir kısmını derleyerek kitap ve bab adlarına göre sıralamış, eserin sonunda “*Ebvâbü'l-edeb*” başlığı altında ahlâk hadislerini de bir araya getirmiştir. Bir yıl sonra eseri oğlu Veliyyüddîn el-İrâkî'ye dokuz mecliste okutmuştur. Sonra da bu hadislerin bir kısmını şerh etmiştir. Yapılan bu şerh matbudur.²⁸⁷ Babasının vefatı üzerine Veliyyüddîn el-İrâkî yarım kalan bu şerhi *Tarhu't-tesrib fi şerhi't-Takrib* adıyla 818/1415 yılında tamamlamıştır. *Tarhu't-tesrib*, dört mücelled, sekiz cilt halinde yayımlanmıştır.²⁸⁸ Ayrıca Veliyyüddîn el-İrâkî, bu eserdeki hadisleri *Tahrîcü Takribu'l-esânîd* adıyla tahrîc etmiş olup eserin elyazma olarak ikinci cildi Dârü'l-Kütüb el-Mısriyye'de bulunmaktadır.²⁸⁹

5) Tarih Kitaplarındaki Ricaller Üzerine Yazdığı Zeyller:

Zehebî'nin *el-İber fi haberi men ğaber*'ine 741-763/1340-1362 arası yılların olaylarını ilave ettiği bir zeyl çalışmasıdır.²⁹⁰ Fakat bu eserin nerede olduğu bilinmemektedir.

Vefeyâtu nekalatu'l-ilm ve zevi's-şe'n li'l-hâfiz ed-Dimyâtî üzerine zeyli.²⁹¹ Bazı kaynaklarda ise bu zeylin adı şöyle zikredilir: *Tezyîlu'l-İrâkî alâ Zeyli'l-hâfiz ed-Dimyâtî*.²⁹² Fakat bu eserin nerede olduğu bilinmemektedir.

2.2.3.8. Mecruh Ravilere Dair Te'lif Ettiği Eserler

1) Şeyhi el-İsnevî Hakkındaki Eseri: İsnevî'nin hayatını ve eserlerini anlattığı bir kitaptır. Sehâvî, İbn Fehd ve İbn Hacer gibi âlimler, eserin içeriğini

²⁸⁶ Bağdathî İsmâil Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, Cilt 1, s. 562.

²⁸⁷ Kahire 1310, nşr. Hasan Rebî'; Kahire 1353, nşr. komisyon, Beyrut 1404/1984.

²⁸⁸ Kahire 1353, Beyrut, ts..

²⁸⁹ M. Yaşar Kandemir, “İrâkî”, *DİA*, Cilt 19, s. 119.

²⁹⁰ M. Yaşar Kandemir, “İrâkî”, *DİA*, Cilt 19, s. 121.

²⁹¹ Ahmed Ma'bed, *el-Hâfizu'l-İrâkî ve eseruhû fi's-sünne*, s. 1192

²⁹² Ahmed Ma'bed, *el-Hâfizu'l-İrâkî ve eseruhû fi's-sünne*, s. 1208.

izah ederek bu eseri ona nispet etmişlerdir.²⁹³ Fakat bu kitabın nerede olduğu bilinmemektedir.

2) Hocası Moğoltay'ın Hal Tercemesine Dair Telif Ettiği Eser: Terceme konusunda ikinci kitabıdır. Sehâvî bu eseri el-İrâkî'ye nispet etmiştir.

İbn Hacer: “Bu terceme el-İrâkî'nindir.” demiştir.

İbn Receb el-Hanbelî, Moğoltay'ın tercemesini yazarken hocası el-İrâkî'den faydalandığını söylemiştir.²⁹⁴ Fakat bu eserin nerede olduğu bilinmemektedir.

2.2.4. Hadis Tahrîcine Dair Faaliyetleri

Tahrîc ile ilgili iki çeşit uygulama vardır. Bunlar; hadisi senediyle beraber tahrîc etmek ve hadis tahrîc eden bir hadis imamına isnad etmek şeklindedir.

el-İrâkî de bu hususta Zeylâî ve İbn Mulakkin gibi ikinci kullanımı tercih etmiştir.

2.2.4.1. İhyâu Ulûmiddîn'deki Hadislerin Tahrîcine Dair Eserleri ve Metodu

el-İrâkî, İhyâ'nın hadislerini tahrîc eden ilk ve en meşhur muhaddistir. O İhyâ'nın hadislerini üç eser halinde sırasıyla şu şekilde te'lif etmiştir: *el-Kebîr*, *el-Mutavassıt*, *es-Sağîr*.²⁹⁵

el-İrâkî *İhyâ*'daki merfu olarak ifade edilen ve sayıları 5000'e yakın hadisleri tahrîc etti. *İhyâ*'da geçen hadisler; tefsir, usûlu'd-dîn, akâid, ahlak, tasavvuf vb. konularla alakalı rivayetlerdir. İhyâ'nın dışındaki diğer eserler sadece fıkıh ve usulüyle alakalı hadisleri içerir. Bundan dolayı el-İrâkî, sanki birden fazla eserden hadis tahrîc etmiş gibi görünür.

2.2.4.1.1. *et-Tahrîcu'l-Kebîr* Adlı Eseri ve Tahrîç Metodu

²⁹³ M. Yaşar Kandemir, “İrâkî”, *DİA*, Cilt 19, s. 121.

²⁹⁴ Ahmet b. Ali b. Hacer el-Askalânî, *ed-Düreru'l-kâmine fi a'yâni'l-mieti's-sâmine*, Saydarabad, el-Meclisü Dairetü'l-maârif el-Osmaniyye, 1392/1972, Cilt 5, s. 123.

²⁹⁵ Ahmed Ma'bed, *el-Hâfizu'l-İrâkî ve eseruhû fi's-sünne*, s. 1300.

Müellifimizin *İhyâ*'nın hadislerinin tahrîcine dair ilk eseri, *et-Tahrîcu'l-kebîr*'dir. Nitekim talebeleri ve başkalarının ifade ettiğine göre bu esere 20 yaşlarında iken başlamıştır (h. 745). Erken başlamasının sebepleri şunlardır:

1. Bu konulara ilgi duyması,
2. Çoğu âlimin tahrîc ilmine el atmaması,
3. el-İrâkî'nin tasavvufî yaşamın yoğun olduğu bir çevrede yetişmesi,
4. Bu konulara ilgi duyanlara faydalı olmak istemesi.²⁹⁶

el-İrâkî bu eserin müsveddesini 751 yılında bitirmiştir. Müsveddeleri temize çekme işini 9 sene sonra yapmıştır. Bu bilgileri kendi eseri olan *et-Tahrîcü's-sağîr* adlı eserinin mukaddimesinde ifade etmiştir.²⁹⁷

İbn Hacer, el-İrâkî'nin *et-Tahrîcu'l-kebîr*'e *İhbâru'l-ahyâ bi ahbâri'l-İhyâ* adını verdiğini söyler.²⁹⁸ İbn Fehd de aynısını ifade etmiştir.²⁹⁹ Bazıları da *et-Tahrîcu'l-Kebîr* ismini zikretmiştir.³⁰⁰ Kaynak olarak da bu eseri göstermişlerdir.

İbn Hacer, kaydettiği bilgilerde bu eserin 4 veya 5 cilt olduğunu İbn Fehd ise 4 cilt olduğunu ifade etmiştir.³⁰¹

Bazı âlimler *İhyâ*'daki hadisleri tenkit etmiş, bazıları da mudafaa etmiştir. el-İrâkî genel olarak *İhyâ*'da tenkit edilen hadislerin cevabını vermiştir. Abdulkadir Aydurîsî, el-İrâkî'nin *İhyâ*'yı övdüğünü nakleder. Nitekim el-İrâkî, *İhyâ* hakkında şöyle demiştir: “O, helal ve haramı bilmek için en büyük eserlerden birisidir. Bu eserde hükümler dikkatlice incelenmiştir. Sadece fer'î meselelerle yetinmemiş, meselelerde tam derine de inmemiştir. Zahir ve batın ilmi işlenmiştir. Manaları çok güzel birleştirilmiştir. Edebî bir dil kullanılmıştır. Orta yollu bir metod kullanmıştır. O, Hz Ali'nin şu sözünü rehber edinmiştir: “Ümmetin en

²⁹⁶ Ahmed Ma'bed, *el-Hâfizu'l-İrâkî ve eseruhû fi's-sünne*, s. 1304.

²⁹⁷ el-İrâkî, *el-Muğnî an hamli'l-esfâr fi'l-esfâr*, Daru İbn Hazm, Beyrut, 1426/2005, s. 7.

²⁹⁸ Ahmed Ma'bed, *el-Hâfizu'l-İrâkî ve eseruhû fi's-sünne*, s.1305.

²⁹⁹ Ahmed Ma'bed, *el-Hâfizu'l-İrâkî ve eseruhû fi's-sünne*, s.1305.

³⁰⁰ es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi*, Cilt 4, s. 173.

³⁰¹ Ahmed Ma'bed, *el-Hâfizu'l-İrâkî ve eseruhû fi's-sünne*, s.1305.

hayırlı olanı ifrat ve tefritten kaçandır.”³⁰²

el-İrâkî, İhyâ’daki hadisleri tahrîc ederken şu metodu kullanmıştır:

1) Hadisi tahrîc ederken sadece bir tarikle yetinmemiştir. Daha sonraki eserlerini yazarken de, mesela *en-Nüket* adlı eserinde bu tahrîci kaynak olarak göstermiştir.³⁰³

2) el-İrâkî, hadisi senet ve metniyle beraber uzun olarak nakletmiştir. Hadisin derecesini sahihlik-zayıflık bakımından senetlerdeki illetleri (munkatî’, ızdırab, mecruh gibi) açıklamıştır. Bunlar da kayda değer bilgilerdir. *et-Tahrîcu’s-sağîr*’de ise senetleri hafzetmiştir. Ravi olan sahabinin ismiyle iktifa etmiştir.

3) el-İrâkî, *et-Tahrîcü’l-kebîr*’de hadislerin çoğunun derecelerini söylemiştir. *et-Tahrîcü’s-sağîr*’de söylemediklerini de söylemiştir.³⁰⁴

4) Gazâlî aklın hakikati konusunda 22 hadis kaydetmiştir. Hepsisi de zayıftır. Çoğunu Hz Peygambere isnat etmiştir: “Resulullah şöyle dedi” şeklinde rivayet etmiştir. Bu hadisleri *et-Tahrîcü’l-kebîr*’de geniş bir şekilde tahrîc eden el-İrâkî, bütün bu hadislerin zayıf olduğunu söylemiştir.³⁰⁵

Muhaddislere göre, eğer bir hadis zayıf ise ve senedi de yoksa “Resulullah söyledi” şeklinde kat’i bir ifadeyle nisbet etmek uygun görülmez. Bunun yerine temriz sıygasıyla ifade edilmesi uygun bulunur.³⁰⁶

5) el-İrâkî hadislerin durumunu belirlemek için hadisin senedinde geçen ravilerin durumlarını esas almıştır: Sika mı mecruh mu? Eğer senetteki raviler sika ise o hadis hüccet kabul edilir.³⁰⁷

2.2.4.1.2. *et-Tahrîcü’l-Mutavassıt*’ta Kullandığı Metodu

İhyâ üzerine yazdığı ikinci tahriç kitabıdır. Fakat eski ve yeni tarihçiler bu

³⁰² Ahmed Ma’bed, *el-Hâfîzu’l-İrâkî ve eseruhû fi’s-sünne*, s.1310.

³⁰³ Ahmed Ma’bed, *el-Hâfîzu’l-İrâkî ve eseruhû fi’s-sünne*, s.1314.

³⁰⁴ Ahmed Ma’bed, *el-Hâfîzu’l-İrâkî ve eseruhû fi’s-sünne*, s. 1318.

³⁰⁵ Ahmed Ma’bed, *el-Hâfîzu’l-İrâkî ve eseruhû fi’s-sünne*, s. 1328.

³⁰⁶ es-Sehâvî, *Fethu’l-muğîs*, Cilt 1, s. 136.

³⁰⁷ Ahmed Ma’bed, *el-Hâfîzu’l-İrâkî ve eseruhû fi’s-sünne*, s. 1332.

eseri el-İrâkî'ye nispet etmemişlerdir. Sadece talebesi İbn Hacer, hocası el-İrâkî'nin hal tercümesini zikrederken bu eserden bahsetmiştir. Başka yerde de zikretmemiştir. el-İrâkî ise kendisi bu eserden bahsetmiştir. Nitekim o, orta hacimli bir esere başladım, diye bu esere atıfta bulunmuştur. el-İrâkî'nin talebeleri ve başkaları da böyle nakletmişlerdir.³⁰⁸

İbn Fehd, bu tahrîc hakkında dolaylı bilgiler verir. Onun verdiği bilgiler, kitabı tanımak açısından önemlidir. Çünkü bu kitap şu an elimizde mevcut değildir. Bildiğimiz tek özellik, bu kitabın diğer uzun ve kısa tahriç çalışması arasında orta hacimli bir kitap olduğudur.³⁰⁹ Müellifimiz bu eserinde, ele aldığı hadisin tahrîci konusunda en meşhur hadisleri kaydetmiştir.³¹⁰ Yani el-İrâkî, *et-Tahrîcü'l-kebîr* ve *et-Tahrîcü's-sağîr*'de uyguladığı metodu bu eserde uygulamamıştır. Çünkü *et-Tahrîcü'l-kebîr* ve *et-Tahrîcü's-sağîr*'de konuyla alakalı bütün hadisleri nakletmiştir. Netice itibarıyla İbn Fehd, el-İrâkî'nin bu kitaba "*el-Keşfü'l-mubin an tahrîci İhyâu ulûmiddîn*" ismini verdiğini söylemiştir.³¹¹

İbn Fehd, el-İrâkî'nin muassırıdır. Yazışma yoluyla ondan ders almıştır. Ayrıca oğlu Veliyyuddîn el-İrâkî'den da bizzat ders okumuştur. Bu da şunu gösterir ki, İbn Fehd'in anlattığı bilgiler, bilmediğimiz bazı hususlara açıklık getirmektedir. Nitekim İbn Fehd, el-İrâkî'nin mezkur kitabın bir kısmını Heysemi gibi talebelerine okuttuğunu söylemektedir.³¹²

2.2.4.1.3. *et-Tahrîcü's-Sağîr (el-Muğnî)*'de Kullandığı Metodu

Öğrencileri ve başkaları, bu eser hakkında el-İrâkî'nin *İhyâ*'nın hadislerinin tahrîci için yazdığı üçüncü ve son kitabı olduğunu söylemişlerdir. el-

³⁰⁸ İbn Hacer, *İnbâü'l-ğumur*, Cilt 2, s. 276; Ahmed Ma'bed, *el-Hâfizu'l-İrâkî ve eseruhû fi's-Sünne*, s. 1384.

³⁰⁹ Muhammed b. Muhammed b. Muhammed İbn Fehd, *Lahzu'l-elhâz bi Zeyli Tabakâtu'l-huffâz*, 1 bs., Daru'l-Kütüb el-İlmiyye, 1419/1998, s. 150.

³¹⁰ İbn Fehd, *Lahzi'l-elhâz bi Zeyli Tabakâtu'l-huffâz*, s. 150.

³¹¹ İbn Fehd, *Lahzi'l-elhâz bi Zeyli Tabakâtu'l-huffâz*, s. 150.

³¹² Ahmed Ma'bed, *el-Hâfizu'l-İrâkî ve eseruhû fi's-sünne*, s. 1386.

Irâkî bu kitabı *et-Tahrîcü'l-kebîr*'den özetleyerek te'lif etmiştir. Bu esere daha evvel bulamadığı bazı hadisleri de ilave yapmıştır. O, h. 12 Rebiulevvel 790 yılında bu kitabı temize çektiğini ifade etmiştir. Bu tahrîc ortalama 45 yıl sürmüştür. (h. 745-790). Bu süre el-İrâkî'nin ömrünün yarısından fazladır.³¹³

el-İrâkî bu eserinde iki şeyi hedeflemiştir:

1) *et-Tahrîcü'l-kebîr*'in çok uzun olduğunu ve bunun gerek istinsahının gerekse taşınmasının zor olacağını görmüştür. Bundan dolayı onu özetleyip tek cilde indirmeyi hedeflemiştir.

2) Kitabın özellikle seferlerde taşınmasını ve kullanmasını kolaylaştırmak.³¹⁴

el-İrâkî bu kitabın mukaddimesinde '*el-Muğnî*' diye isimlendirdiğini söyler. Bu eserin isminde cinas vardır. *el-Muğnî an hamli'l-esfâr fi'l-esfâr*: Birinci esfâr eserleri, ikinci esfâr ise seferleri (yolculukları) ifade eder. Bu eser *İhyâ*'nın temel konularını içerir. el-İrâkî bu ismi kitabın mukaddimesinde zikretmesine rağmen öğrencilerin birçoğu bu kitaba *et-Tahrîcü'l-muhtasâr* veya *et-Tahrîcü's-sağîr* ismini vermiştir.³¹⁵

el-İrâkî yüzlerce kaynaktan yararlanmıştı. Kaynaklar çok olduğu için bunların isimlerini bir arada zikretmemiştir. Sadece ilgili yerde kaynak olarak zikretmiştir.³¹⁶

Bunlar; *Kutüb-i Sitte*, İbn Hacer'in *el-Mevduâtu'l-kübrâ*, tek konulu eserlerler (*Musnedü'l-Ahmed* gibi), ilel kitapları (Dârekutnî'nin *İlel*'i gibi),³¹⁷ siyer kitapları,³¹⁸ tefsir kitapları, etraf kitapları (Mizzî'nin *Etrâfu'l-kutubi's-sitte* gibi), emali kitapları (*İbn Şahin* gibi), erbâiyyât kitapları, tarih kitapları (Hâkim'in

³¹³ M. Yaşar Kandemir, "İrâkî", *DİA*, Cilt 19, s. 119; Ahmed Ma'bed, *el-Hâfizu'l-İrâkî ve eseruhû fi's-sünne*, s. 1387.

³¹⁴ Ahmed Ma'bed, *el-Hâfizu'l-İrâkî ve eseruhû fi's-sünne*, s. 1388.

³¹⁵ İbn Hacer, *İnbâü'l-ğumur*, Cilt 2, s. 276

³¹⁶ Ahmed Ma'bed, *el-Hâfizu'l-İrâkî ve eseruhû fi's-sünne*, s. 1404.

³¹⁷ Ahmed Ma'bed, *el-Hâfizu'l-İrâkî ve eseruhû fi's-sünne*, s. 1405.

³¹⁸ Ahmed Ma'bed, *el-Hâfizu'l-İrâkî ve eseruhû fi's-sünne*, s. 1406.

Târihu Nisâbur 'u)³¹⁹ vb.

el-İrâkî bu tahrîcinde Şu metodu kullanmıştır:

el-İrâkî bu kitabın mukaddimesinde Şunları söylemiştir: “Eğer bir hadis, *Sahihayn*’de veya birisinde mevcut ise onlara nispet etmekle yetindim. Hadis *Sahihayn*’de yok ise *Kütüb-i Sitte*’den kim nakletmiŐse ona nispet ettim. Eğer hadis *Kütüb-i Sitte*’den birisinde mevcut ise *Kütüb-i Sitte* dışındaki eseri kaynak göstermedim. Özel bir durum var ise (eser sahibinin sahih hadisleri tahrîc etmesi gibi) lafız bakımından yakın ise kaynak olarak gösterdim. Eğer bir hadis imamından hadis nakledersen bu demek değildir ki bu hadis imamının naklettiğinin tıpa tıpa aynısıdır. Bu yöntem bilakis tahrîc ilminin bir gereğidir.” İbn Mulakkîn de bu yöntemi kullanmıştır.³²⁰ el-İrâkî ve İbn Mulakkîn’in uyguladığı bu metod, hadis tahrîcinde baŐvurulan, özellikle hadisçiler arasında bilinen ve uygulanan bir yöntemdir.

Gazâlî, *İhyâ*’da bir hadisi bazen konuyla bağlantısı olduğu için birçok yerde zikretmiştir. Nitekim bazen bir hadis, farklı bahislerde ve bablarda tekrar geçmektedir. Mesela el-İrâkî, “Yedi kişi vardır ki, başka gölgenin olmadığı günde arşın gölgesinde gölgelendirilecektir...” hadisinin yedi ayrı yerde geçtiğini söylemektedir.³²¹

el-İrâkî, bu kitabın mukaddimesinde metodunu Şu Şekilde açıklamıştır: “Gazâlî, bir hadisi aynen tekrar etmiŐse ben onu bir defa tahrîc etmekle yetindim. Bazen özel bir amaç için ya da gözümünden kaçtığı için tekrar ettiğim yerler olmuştur. Ayrı bir babda aynı hadis tekrar gelirse hadisin daha önce geçtiğine işaret ettim. Bazen de işaret etmeden yazdım.”³²²

el-İrâkî yine mukaddimedede Şunları söylemiştir: “Allah bana 751 yılında bu çalıŐmayı tamamlamayı nasip etti. Ben bazı hadislere muvafık olamadığım ve bazı hadislerin de kaynağını bulamadığım için bu kitabı temize çekme işini dokuz yıl

³¹⁹ Ahmed Ma’bed, *el-Hâfizu’l-İrâkî ve eseruhû fi’s-sünne*, s. 1407.

³²⁰ Ahmed Ma’bed, *el-Hâfizu’l-İrâkî ve eseruhû fi’s-sünne*, s. 1412.

³²¹ el-İrâkî, *el-Muğnî*, s. 255.

³²² el-İrâkî, *el-Muğnî*, s. 7.

erteledim. Daha sonra bazı hadislerin kaynağını buldum ve bu kitabı temize çektim.”³²³

Hadislerin delil olması açısından zayıf veya sahihlik derecesini bilmek önemlidir. Gazâlî kendi asrında büyük bir âlim olmasına rağmen hadis alanında yeterli bir bilgiye sahip değildi.³²⁴ Gazâlî'nin hayatının son döneminde *Sahîhayn*’i³²⁵ *Sunen-i Ebu Dâvud*’u³²⁶ okuyup mutalaada bulunduğu rivayet edilir. *İhyâ*’da delil olarak kullandığı hadisler hakkında geçmiş kitaplardan nakillerle yetinmişti. Çoğunlukla da hadisleri senetsiz olarak nakletmiştir. Bazen hadisin ravisi olan sahabinin adını zikretmiştir. Bazen de hadisin metnini zikretmeden manasına işaret etmiştir. el-İrâkî ise *İhyâ*’daki hadisleri tahrîc ederken hadisleri mutedil bir şekilde ele almıştır. Hadisler muhaddislerin tenkit usullerine uygun ise el-İrâkî bunu onaylamıştır. Kurallara muhalif olanları ise geçerli delilleri ileri sürerek güzel bir şekilde reddetmiştir. el-İrâkî’nin bu tutumu daha sonraki dönemlerde hadis tenkitçilerine örnek olabilecek niteliktedir.

el-İrâkî, tahrîcinde aslı olmayan hadisleri belirtmiştir. O, asıl veya tali olanların derecelerini açıklamış ve aslı olmayanları beyan etmiştir. Kitabın mukaddimesinde genel prensiplerini şöyle açıklamıştır: “Hadisin bir kısmını, sahabisini, onu tahrîc edeni, hadisin zayıf, hasen veya sahih olduğunu zikretmekle yetindim. Çünkü ahiret sevabını umanlar için en büyük amaç budur.”³²⁷

2.2.4.2. *İhyâ*’daki Hadisleri Tahrîc Metodu

1) el-İrâkî, bir hadisi bir kaynaktan tahrîc ederken sıhhat derecelerini başka bir kaynaktan getirmesi: Bazen bir muhaddis hadisi zikrederken sıhhat derecesinden bahsetmemiş olabilir. O zaman el-İrâkî bu gibi kaynakları naklederken o eseri kaynağı göstermekle beraber o hadisin sıhhat derecesini başka kaynaklarda araştırır.

³²³ el-İrâkî, *el-Muğnî*, s. 57.

³²⁴ Tacuddîn Abdülvehhab b. Takiyuddîn es-Sübkî, *Tabakâtu’ş-şâfiyye el-kübrâ*, Cilt 6, s. 191.

³²⁵ es-Sübkî, *Tabakâtu’ş-şâfiyye el-kübrâ*, Cilt 6, s. 200.

³²⁶ es-Sübkî, *Tabakâtu’ş-şâfiyye el-kübrâ*, Cilt 6, s. 210.

³²⁷ el-İrâkî, *el-Muğnî*, s. 7.

2) el-İrâkî sıhhat derecesi ihtilafli olan hadisleri naklederken bazen sadece ihtilafı beyan eder ve kendi fikrini söylemez. Bazen açık bazen de dolaylı olarak fikrini ifade eder. Mesala “Üç kişinin namazları kalbine inmez...” hadisini naklettikten sonra bunu Tirmizî’ye nispet eder. Tirmizî’nin bu hadise “hasen ve garib” dediğini kaydettikten sonra Beyhakî’nin de bu hadise “zayıf” dediğini nakleder.³²⁸

3) el-İrâkî, bazı hadisleri herhangi bir kaynağa nispet etmeden sıhhat derecelerini beyan eder.³²⁹

Mesela o, “Allah muhakkak bu dini ahirette nasibi olmayanlarla da destekler.” hadisini Hz. Enes’den Nesâî’nin rivayet ettiğini ve senedinin sahih olduğunu söyler.³³⁰

4) Kitabın mukaddimesinde hadisler hakkında metot belirtmediği bazı hadislerin derecelerini söylediği metodlar dışında bir metodla açıklamıştır.

5) Bazı ravi ya da isnad hakkında لا باس به (lâ be’s se bihî=hakkında beis yoktur) şeklinde ifadeler kullanır. Mesela, “Abdestinizi tam olarak alınız.” hadisini naklederken لا باس به (lâ be’s se bihî) ifadesini kullanır.³³¹

6) el-İrâkî, “ravileri sikadır” veya “sahih ravilerdir” şeklinde ifadeler kullanarak hadisin derecesine işaret eder. Mesela, “Ravileri sikadır,³³² tevsik edilmiştir (Başkaları tarafından sika kabul edilmiştir)³³³ veya ravileri sahihteki ravilerdir.”³³⁴ şeklinde ravilerin durumuna ve senedin sıhhatine dikkat çeker.

7) el-İrâkî, hadisin zayıf olduğunu ifade ederken değişik kavramlar kullanır. Zayıf hadisleri değerlendirirken ravi ve isnad için farklı kavramlara yer verir. Bu kavramlardan bazıları şöyledir:

³²⁸ el-İrâkî, *el-Muğnî*, s. 204.

³²⁹ el-İrâkî, *el-Muğnî*, s. 315.

³³⁰ el-İrâkî, *el-Muğnî*, s. 907.

³³¹ el-İrâkî, *el-Muğnî*, s. 439.

³³² el-İrâkî, *el-Muğnî*, s. 643-901-1150.

³³³ el-İrâkî, *el-Muğnî*, s. 859.

³³⁴ el-İrâkî, *el-Muğnî*, s. 812.

بإسناد لين (bi isnâdî leyyin),³³⁵ في إسناده ضعف (fî isnâdihî da'fun),³³⁶ في إسناد لين (bi isnâdi leyyin),³³⁷ ليس إسناده بالقوي (leyse isnâdihî bi'l-kaviy),³³⁸ في لين (fîhi lîn/leyyin),³³⁹ إسناد فيه مقال (bi isnâdin fîhi mekâl),³⁴⁰ في نظر (bi isnâdin fîhi nazar)³⁴¹ veya بإسنادين فيهما نظر (bi isnâdeyn fîhimâ nazar).³⁴²

2.2.4.3. Raviler Hakkında Kullandığı Cerh-Ta'dil İfadeleri ve Metodu

el-İrâkî, hadis ilimlerinde vukuf sahibi olduğu gibi, raviler hakkında da otorite bir şahsiyettir. Onun sened ve raviler hakkında yaptığı birçok cerh veya ta'dil değerlendirmeleri vardır. Bunlardan birkaçını misal olarak zikrederim.

1) O, bazı rivayetlerin isnadındaki ravileri cerh ederek rivayet hakkında **بإسناد مظلم** (bi isnâdin muzlim=karanlık (makbul olmayan) bir isnadla rivayet edilmiştir) der.³⁴³

2) Rivayette meçhul bir ravinin yer aldığına dikkat çekmek için **في إسناد مجهول** (isnâdında meçhul ravi vardır) ifadesini kullanır.³⁴⁴ Mesela, Ebu Said el-Hudrî'den nakledilen “Bizden isteyene veririz. Müstağni davrananı Allah da müstağni kılar. Kim bizden bir şey istemezse bu bize daha hoş gelir.” hadisinin senedinde Hısn b. Hilal adlı ravi vardır. Onun hakkında değerlendirme yapmanı görmedim. Diğer raviler ise sikadır.³⁴⁵

3) Bazı raviler için **متكلم فيه** (Mutekellemün fîhi=hakkında cerh ifadeleri

³³⁵ el-İrâkî, *el-Muğni*, s. 839.

³³⁶ el-İrâkî, *el-Muğni*, s. 832.

³³⁷ el-İrâkî, *el-Muğni*, s. 178.

³³⁸ el-İrâkî, *el-Muğni*, s. 505-663-931-1476-1495-1593-1627.

³³⁹ el-İrâkî, *el-Muğni*, s. 325.

³⁴⁰ el-İrâkî, *el-Muğni*, s. 1927.

³⁴¹ el-İrâkî, *el-Muğni*, s. 170.

³⁴² el-İrâkî, *el-Muğni*, s. 1536.

³⁴³ el-İrâkî, *el-Muğni*, s. 86.

³⁴⁴ el-İrâkî, *el-Muğni*, s. 207.

³⁴⁵ el-İrâkî, *el-Muğni*, s. 1565.

konusulmuştur) ifadesini kullanarak hadisin za'fiyetine dikkat çeker.³⁴⁶

Mesela o, Saîd b. Amr'dan merfu olarak rivayet edilen şu hadisi zikreder: "Fakir müslümanlar, zenginlerden 500 yıl önce cennete girerler."³⁴⁷ Sonrasında ise bu hadisin senedindeki Yezîd b. Ebu Ziyad için **تَكَلَّمَ فِيهِ** (Tüküllime fihi= hakkında cerhedilerek konuşuldu) demek suretiyle ravinin mecruh olduğunu, dolayısıyla rivayetin zayıf olduğunu ifade eder.³⁴⁸

4) el-İrâkî, senette geçen bazı ravileri cerh lafızlarıyla tenkit eder. O, "Kıyamet günü arşın altında bir munadi seslenir..." hadisini kaydettikten sonra şöyle der: "Bu hadisin senedinde el-Huseyn b. el-Belhî vardır ki, bu ravi hakkında el-Hatib el-Bağdâdî'nin **لَيْسَ بِثِقَّةٍ** (sika ravi değildir) demiştir."³⁴⁹

5) Ravi hakkında cerh edenlerin yanısıra ta'dil edenler varsa, bu kimseler için **مُخْتَلَفٌ فِيهِ** (muhtelefun fihi) tabirini kullanır. Mesela, Amr b. Şuayb'ın babası ve dedesi yoluyla naklettiği isnad³⁵⁰ ile Şerik b. Abdullah en-Nehâî'nin yer aldığı rivayetle ilgili olarak el-İrâkî bu kişiler hakkında **مُخْتَلَفٌ فِيهِ** (muhtelefun fihi) kavramını kullanmıştır. Eğer bir ravi bu sıfatla nitelenmişse o ravinin çok iyi incelenmesi gerekir. Bunu da ancak bu alanda uzman kişiler yapabilir.³⁵¹

6) Hadisteki gizli irsale dikkat çekmesi.

"Rızkın onda dokuzu ticarettedir." hadisinin senedinde Nuaym b. Abdurrahman adlı ravinin sahabi olduğu zikrediliyor. Fakat İbn Mende onun sahabi olmadığını ifade etmiştir. Ebu Hâtim er-Râzî ve İbn Hıbbân, onun tabiînden olduğunu söylemişlerdir. Dolayısıyla bu hadis mürseldir."³⁵²

7) Hadisin mu'dal olduğunu belirtmesi.

el-İrâkî yoluyla nakledilen, Rasûlullah (s.a.v.), Kur'ân'ı hatmettiğinde

³⁴⁶ el-İrâkî, *el-Muğnî*, s. 1151.

³⁴⁷ Tirmizî, *Zühd* 37.

³⁴⁸ el-İrâkî, *el-Muğnî*, s. 1177.

³⁴⁹ el-İrâkî, *el-Muğnî*, s. 1936.

³⁵⁰ el-İrâkî, *el-Muğnî*, s. 664.

³⁵¹ Ahmed Ma'bed, *el-Hâfizu'l-İrâkî ve eseruhû fi's-sünne*, s. 1715.

³⁵² el-İrâkî, *el-Muğnî*, s. 504.

“Kur’ân’ın yüzü suyu hürmetine bana merhamet et, derdi.” hadisinde Davud b. Kays’ın bunu mu’dal olarak rivayet ettiğini söylemiştir.³⁵³

8) Hadisin muallak olarak rivayet edildiğine dikkat çekmesi.

el-İrâkî, “La ilâhe illellâh deyip kalbinde zerre kadar iman olan kişi cehennemden çıkar.”³⁵⁴ hadisini Buharî’nin tâ’likan rivayet ettiğini ifade etmiştir.³⁵⁵

9) el-İrâkî, bazen ravinin بلغني (beleşanî=bana ulaştığı üzere) diyerek البلاغ (el-Belâğ) sıygasıyla nakletmesi sebebiyle isnaddaki kopukluğa dikkat çeker. Mesela, Abdullah b. Ubeyd b. Umeyr’in “Bana ulaştığı üzere (بلغني) Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle demiştir: “Ölü, kendisini defnedenlerin ayak seslerini duyduğu ve bir şey konuşmadığı halde kabrinde oturtulur...”³⁵⁶ hadisini kaydeder ve isnadındaki inkıtaya dikkat çeker.

10) el-İrâkî, özellikle müdellis ravinin عن (an) lafzını kullanarak tedlis yapmış olabileceğine dikkat çeker.

el-İrâkî, “Ne mutlu ömrü uzun ve ameli güzel olan insana.” hadisini Bakıyye b. Velid adındaki müdellis ravinin عن (an) lafzıyla rivayet ettiğine dikkat çekerek onun bu rivayetinde tedlis yapmış olabileceğini ifade eder.³⁵⁷

11) Hadisin isnadının za’fiyetine dikkat çekmesi

el-İrâkî, Hz. Muaz’dan rivayet edilen merfu bir hadisi şöyle kaydeder: “İlim öğreniniz. Allah için ilim öğrenmek, Allah korkusundandır. İlim talep etmek de ibadettir. Onu karşılıklı mütalaa etmek, tesbihdir. İlim için araştırma yapmak cihaddır. Bilmeyene öğretmek sadakadır. İlmi talep edenlere yapmak, Allah’a yakınlıktır...” el-İrâkî, bu hadisin sıhhat yönü hakkında ise şu değerlendirmede bulunur: “Bunu uzun bir rivayet olarak Ebu’ş-Şeyh, *es-Sevâb* adlı kitabında

³⁵³ el-İrâkî, *el-Muğnî*, s. 329.

³⁵⁴ Buharî, *İman* 33.

³⁵⁵ el-İrâkî, *el-Muğnî*, s. 38.

³⁵⁶ el-İrâkî, *el-Muğnî*, s. 1882.

³⁵⁷ el-İrâkî, *el-Muğnî*, s. 941.

naklede. İbn Abdülber, bu hadisin kuvvetli bir isnadının olmadığını söyler.”³⁵⁸

12) Birden fazla ravinin bir hadisi aynı şeyhten birbirine muhalif rivayet etmesi üzerine hadisteki ızdırabı (muzdarib hadisi) beyan eder.

Hz. Fatıma’dan rivayet edilen bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Cuma günü duaların kabul edildiği saat, güneşin batışından az öncedir.”³⁵⁹ el-İrâkî bu hadisi Darekutnî’nin *İlel*’de, Beyhâkî’nin *Şuab*’da naklettiğini belirterek bu hadisin illetinin ihtilaf (birbirine muhalif rivayet etmek) olduğunu söyler.

13) Hadis metnindeki munker veya şaz hususlara dikkat çekerek hadisi tenkit etmesi.

Hz. Enes’ten rivayet edilen bir hadiste, “Pazartesi günü 12 rekat nafile namaz kılan kimseye...”³⁶⁰ denilmiştir. el-İrâkî bu hadis hakkında şu değerlendirmede bulunur: “Ebû Musa el-Medinî, bu hadisi senetsiz olarak zikretmiştir. Bu hadis münkerdir.”

14) el-İrâkî, şayet bir hadis mevzu (uydurma) ise uydurma olduğunu beyan eder.

Gazâlî’nin *İhyâ*’da kaydettiği bir hadis şöyledir: “Her mü’minin dört gözü vardır. Bunlardan ikisi başında olup onlarla dünyasına ait işleri görür. Diğer ikisi kalbindedir; onlarla da dinine ait işleri görür.” el-İrâkî, bu hadisi Deylemî’nin *Müsned*’inde naklettiğini ve isnadındaki Huseyn b. Ahmed b. Muhammed el-Herevî’nin Hâkim tarafından yalancı (kezzab) olarak nitelendirildiğini, dolayısıyla hadisin âfetinin bu raviden kaynaklandığını söylemiştir.³⁶¹

Aynı şekilde el-İrâkî, “Sabah yola çıkıp ilimden bir bab öğrenmen, yüz rekât namaz kılmandan daha efdaldir.” hadisini İbnü’l-Cevzî’nin *Mevduât* adlı eserinde zikrettiğini ifade ederek onun görüşüne katılarak bu hadisi mevzu

³⁵⁸ el-İrâkî, *el-Muğnî*, s. 19.

³⁵⁹ el-İrâkî, *el-Muğnî*, s. 220.

³⁶⁰ el-İrâkî, *el-Muğnî*, s. 229.

³⁶¹ el-İrâkî, *el-Muğnî*, s. 923.

sayar.³⁶²

2.2.4.4. “*Minhâcü’l-vusûl ilâ ilmi’l-usûl*” Adlı Eserindeki Hadislerin Tahrîci ve Metodu

Usûl-i fıkıh konusunda yazılmış bir kitaptır. Talebeleri ve diğerleri bu esere ‘*Tahrîcü ehâdîs-i Minhâcü’l-Beydâvî*’ demişlerdir.³⁶³

Talebesi ve aynı zamanda yakın arkadaşı İbnü’l-Acemî, “İrâkî bu tahrîci öyle ile ikinci arası gibi kısa bir sürede yazmıştır.” demiştir.³⁶⁴

el-İrâkî, kitabın mukaddimesinde şöyle demiştir: “Ben hadisleri tahrîc eden imamların isimlerini, her hadisi mürsel olarak rivayet eden sahabiye zikrederek ve aynı zaman da hadisin sahihliğine-zayıflığına kısaca dikkat çekerek, *Minhâc*’ın hadislerini tahrîc ettim.”³⁶⁵

³⁶² el-İrâkî, *el-Muğnî*, s. 16.

³⁶³ es-Sehâvî, *ed-Dav’u’l-lâmi*, Cilt 4, s. 175

³⁶⁴ es-Sehâvî, *ed-Dav’u’l-lâmi*, Cilt 4, s. 175

³⁶⁵ Ahmed Ma’bed, *el-Hâfizu’l-İrâkî ve eseruhû fi’s-sünne*, s. 1892.

SONUÇ

Zeynuddîn el-İrâkî, 725-806/1325-1404 yılları arasında yaşamış meşhur bir hadis âlimidir. Onun yaşadığı dönemde ve coğrafyada Memlûkler hüküm sürmekte idi.

Zeynuddîn el-İrâkî, küçük yaşlardan itibaren rivayet ilimlerine yönelmiş ve dönemin meşhur hocalarından Şihâbüddîn Ahmed b. Ebu'l-Ferec İbn Bâbâ, İbn-i Şâhid el-Ceyş, Alâüddîn Ali b. Osman b. Mustafa et-Türkmânî el-Hanefî, Takiyyuddîn es-Subkî, Yezîd b. Zuray' ve başkalarından ders almıştır. Talebeleri arasında başta oğlu Veliyyuddîn el-İrâkî ile damadı Nuruddîn el-Heysemî olmak üzere meşhur muhaddisler vardır. Nitekim o, Hafız İbn Hacer el-Askalânî, Burhaneddîn İbrahim el-Halebî, Cemaluddîn Muhammed b. Zahîre el-Kuraşî, Kemâluddîn Muhammed b. Musa ed-Demîrî, el-Burhan İbrahim el-İbnâsî, Şihâbüddîn Ahmed el-Bûsirî, Takiyyuddîn el-Fâsî gibi birçok ilim erbabına hocalık yapmıştır. Bu durum, Zeynuddîn el-İrâkî'nin hadis ilminde ne kadar önemli bir şahsiyet olduğunu göstermektedir.

el-İrâkî, genç yaştan itibaren dönemin önemli ilim merkezleri olan Mısır, Mekke, Medine, Kudüs, Şam vb. bölge veya şehirlere hadis rihleleri yaparak ilmini artırmıştır. Daha sonra ise hoca vasfıyla gittiği birçok belde meclislerini ihya ederek hadis tahdis etmiştir.

Pek çok muhaddisin beyanına göre, Zeynuddîn el-İrâkî; hıfzı güçlü, hadis alanında otoriter ve itkan sahibi bir şahsiyettir. Gerek muasırları gerekse sonraki âlimler ondan övgüyle bahsetmişlerdir. Hatta onu hicrî VIII. asrın müceddidi olarak tavsif etmişlerdir.

Günümüzde ise; el-İrâkî, hadis ve rivayet ilimlerinde önemli bir şahsiyet olmasına rağmen, ülkemizde ve dilimizde onunla ilgili yeterince çalışılmadığını görüyoruz. Dolayısıyla bu tezin bu husustaki bir boşluğu kısmen kapatacağını ümit ediyoruz. Ayrıca bu büyük muhaddisin gerek ilmî yönü gerekse eserleri üzerinde daha geniş çalışmaların yapılmasını temenni ediyor ve onu saygıyla ve rahmetle anıyoruz.

KAYNAKÇA

- Abdulmecîd eş-Şeyh Abdalbârî, *er-Rivâyâtü't-tefsiriyye fî Fethü'l-bârî*. 3 cilt, Vakfu's-Selâm el-Hayrî, 1426/2006.
- Ahmed Ma'bed Abdulkerim, *el-Hâfizu'l-İrâkî ve eseruhû fî's-sünne*, Riyâd, Mektebetü Edvâ' es-Selefî, 1425/2004.
- el-Alâî, Salahuddîn Ebû Saîd Halîl b. Keykeldî ed-Dîmeşkî (761/1360), *Camîu't-tahsîl fî ahkâmi'l-merâsîl*, (Thk. Hamdî Abdulmecîd es-Selefî), Beyrut, Alemu'l-Kutub, 1407/1984.
- -----, *et-Tenbihâtü'l-mucmele ala'l-mevâdi'l-müşkile*, (Thk. Merzuk Heyâs Âli Merzuk el-Vehrânî), Medine, el-Câmiu'l-İslamiyye, 1408/1987.
- -----, *Tahkîku munîfu er-rütbe li men sebbete lehû şerîf es-suhbe*, (Thk. Abdurrahîm Muhammed Ahmed el-Kaşkarî), Riyâd, Darû'l-Asîme, 1410/1989.
- Bağdatlı İsmâil Paşa, İsmail b. Muhammed b. Emin b. Mîr Selîm el-Bâbânî, *Hediyetü'l-ârifîn esmâü'l-müellifîn ve âsârü'l-müsannifîn*, 2 cilt, İstanbul, 1370/1951.
- Bikâî, Burhanuddîn İbrahim b. Ömer, *en-Nüketü'l-vefiyye bimâ fî şerhi'l-Elfiyye*, (Thk. Mahir Yasin el-Fehl), 1. bs., 2 cilt, by., Mektebetu'r-Raşid, 1428/2007.
- Buharî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil (256/870), *Sahîhu'l-Buhârî*, (Thk. Muhammed Zuheyr b. en-Nasır), 9 cilt, Beyrut, y.y., 1422/2003.
- Cezerî, Muhammed b. Muhammed (833/1429), *Ğâyetü'n-nihâye fî tabakâtu'l-kurrâ*, 3 cilt, by., Mektebetü İbn Teymiyye, 1351/1932, 1419/1998.
- Clot, Andre, *Kölelerin İmparatorluğu, Memlüklerin Mısır'ı*, (Trc.Turhan Ilgaz), İstanbul, Epsilon Yay., 2005.
- Çetin, Altan, *Memlük Devletinde Askeri Teşkilat*, İstanbul, Eren Yay., 2007.

- Ebû Bekr b. Ebu Şeybe (ö.235/849), *el-Kitâbu'l-musannef fi'l-ehâdis ve'l-âsâr*, (Thk. Kemal Yusuf el-Hût), 1. bs., 7 cilt, Riyâd, Mektebetü'r-Rüşd, 1409.
- İbnü'l-İmâd, Ebu'l-Felâh Abdulhay b. Ahmed b. Muhammed el-Hanbelî, (1089/1678), *Şezerâtü'z-zeheb fî ahbâri men zeheb*, 1. bs., 11 cilt, Dimeşk/Beyrut, Dâru İbn Kesîr, 1406/1986.
- el-Fâsî, Muhammed b. Ahmed b. Ali, Takiyyuddîn Ebu't-Tayyib el-Mekkî el-Hasenî (832/1429), *Zeylü't-Takyîd fî ruvâti's-sünen ve'l-esânîd*, (Thk. Kemal Yûsuf el-Hût), 2 cilt, Beyrut, Dâru'l-Kütüb el-İlmiyye, 1410/1990.
- Fîruzabâdî, Mecduddîn Ebû Tâhir Muhammed b. Ya'kûb (817/1414), *Besâiru zevi't-temyîz fî letâifi'l-Kitâbi'l-Azîz*, (Thk. Muhammed Ali en-Neccar), 6 cilt, Kahire, el-Meclisü'l-A'la li şuuni'l-İslamiyye, 1416/1996.
- Hâkim, Ebu Abdullah Muhammed b. Abdullah en-Neysâburî (405/1015), *Ma'rifetü ulûmu'l-hadîs*, (Thk. Seyyid Mu'zam Hüseyin), Beyrut, Daru'l-Kütüb el-İlmiyye, 1397/1977.
- Ebu'l-Mehâsin, Şemsüddîn Muhammed b. Ali b. Hasen b. Hamza el-Huseynî (765/1014), *Zeylü Tezkirâtu'l-huffâz*, by., Daru'l-Kütüb el-İlmiyye, 1419/1998.
- el-İrâkî, Ebu'l-Fadl Zeynuddîn Abdurrahîm b. el-Huseyn b. Abdurrahman b. Ebubekr b. İbrahim (806/1403), *el-Muğnî an hamli'l-esfâr fi'l-esfâr*, 1. bs., Beyrut, Daru İbn Hazm, 1426/2005.
- -----, *et-Tebsira ve't-tezkira fî ulûmi'l-hadis*, (Thk. el-Furyatî), 2. bs., Riyâd/Suud, Mektebetu daru'l-minhâc, 1428/2007.
- -----, *Şerhu't-Tebsira ve't-tezkira*, (Thk. Abdullatif Hemîm ve Mahir Yasîn Fahl), 1. bs., 2 cilt, Beyrut, Daru'l-Kütüb el-İlmiyye, 1423/2002.
- -----, *et-Takyîd ve'l-îzâh şerhu Mukaddimetü İbnü's-Salâh* (Thk. Abdurrahman Muhammed Osman), Medine, Mektebetü's-Selefi, 1389/1969.
- İbn Fehd, Muhammed b. Muhammed (871/1467), *Lahzu'l-elhâz bi Zeyli Tabakâtu'l-huffâz*, 1 bs., Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 419/1998.

- İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ali (852/1448), *İnbâu'l-ğumur bi ebnâi'l-umur*, (Thk. Hasan Habeşî), Cilt 4, Mısır, el-Meclisu'l-Alâ li'ş-Şuuni'l-İslâmiyye 1389/1969.
- -----, *ed-Dürerü'l-kâmine fî a'yâni'l-mieti's-sâmine*, (Thk. Muhammed Abdulmecîd ed-Dânî), 6 cilt, Saydarabad, el-Meclis Dairetü'l-Maarif el-Osmaniyye, 1392/1972.
- -----, *Lisânü'l-mîzân*, 7 cilt, Beyrut, by., 1390/1971.
- -----, *et-Telhîsu'l-habîr fî Tahrîci'r-Rafî el-kebîr*, 4 cilt, Dâru'l-Kutüb el-İlmiyye, 1419/1989
- İbn Mulakkin, Sirâcuddîn Ebû Hafs Ömer b. Ali b. Ahmed (804/1402), *el-Bedru'l-münîr fî tahrîci'l-ehâdis ve'l-âsâr el-vâkıa fî ş-Şerhi'l-kebîr* (Thk. Mustafa Ebu'l-Gayt ve Abdullah b. Süleyman ve Yasir b. Kemal), 9 cilt, Riyâd, by., 1425/2004.
- İbnü's-Salâh, Osman b. Abdurrahman (643/1245), *Ma'rifetu ulûmu'l-hadîs (Mukaddimetü İbnü's-Salâh)*, (Thk. Nuruddîn İtır), Beyrut, Daru'l-Fikr, 1406/1986.
- İbn Tağriberdî, Cemâluddîn Ebu'l-Mehâsin Yusuf b. Tağriberdî el-Atabekî (874/1470), *el-Menhelü's-sâfî ve'l-müstevfî ba'de'l-vâfî*, 7 cilt, Kahire, Daru'l-Kütüb el-Mısriyye, 1963.
- İbnu'l-Vezîr, Muhammed b. İbrahim b. Ali b. Murteza b. el-Mufaddal el-Hüseynî el-Kasımî (840/1437), *er-Ravdu'l-bâsim fî'z-zebb an sünneti ebi'l-Kâsım*, 2 cilt, by., Dâru Alemü Fevâid, t.y..
- Kandemir, M. Yaşar, “Heysemî”, *DİA*, İstanbul, TDV Yay., 1995.
- -----, “İrâkî”, *DİA*, İstanbul, TDV Yay., 1995.
- Kâtib Çelebi, Hacı Halife Mustafa b. Abdullah el-Kostantinî (1067/1656), *Keşfu'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, 6 cilt, Bağdat, Mektebetü'l-Mesnâ, 1443/1941.
- Kehhale, Ömer Rıza (1408/1988), *Mu'cemu'l-müellifin*, 13 cilt, Beyrut, Mektebetü'l-Mesnâ, 1415/1985.

- Kettânî, Abdulhayy Abdulkebîr, *Fihrisü'l-fehâris ve'l-esbât ve mu'cemu'l-meâcim ve'l-meşyehât ve'l-müselâlat* (Thk. İhsan Abbas), Beyrut, el-Garbu'l-İslâmî, 1402/1982.
- -----, *er-Risâletu'l-mustatrafe*, (Thk. Muhammed el-Muntasır ez-Zemzemî), by., Daru'l-Beşâir el-İslamiyye, 1421/2000.
- -----, *Hadis Literatürü: er-Risâletu'l-mustatrafe*, (Trc. Yusuf Özbek), İstanbul, İz Yay., 1994.
- Kortantamer, Samira, *Bahri Memlüklerde Üst Yönetim Mensupları ve Aralarındaki İlişkiler*, İzmir, Ege Üniversitesi Yay., 1993.
- el-Makrîzî, Takıyyuddîn Ahmed b. Ali (845/1441), *es-Sülûk li ma'rifeti düvelî'l-mulûk*, (Thk. Muhammed Abdulkadir Atâ), 8 cilt, Beyrut, Daru'l-Kütüb el-ilmîyye, 1418/1997.
- Orhan, Yavuz, *Kansu Gavri'nin Türkçe Divanı*, Konya, Selçuk Üniversitesi Türkiye Araştırmaları Enstitüsü Yay., 2002.
- Paksoy, Kadir, *İbn Kesir'in Hayatı, Eserleri ve Hadis İlmindeki Yeri*, Şanlıurfa, İlahiyat Vakfı Yay., 2009.
- Said Âşur, *el-Asru'l-memâlikî fi'l-Mısr ve's-Şâm*, Kahire, Daru'n-Nehda, t.y..
- es-Sehâvî, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdurrahman (902/1496), *ed-Dav'u'l-lâmi' li ehli karnî't-tâsi'*, 6 cilt, Beyrut, Dâru Mektebetü'l-Hayâ, t.y..
- -----, *Fethu'l-muğîs bi şerhu Elfıyyetü'l-hadîs li'l-İrâkî*, (Thk. Ali Hüseyin Ali), 4 cilt, Mısır, Mektebetü's-Sünne, 1424/2003.
- -----, *et-Tavdîhu'l-ebher li tezkirati İbn Mulakkin fi ilmi'l-eser*, by., Mektebetu Edvau's-Selefi, 1418/1998.
- es-Suyûtî, Celaluddîn Abdurrahman b. Ebubekr (911/1505), *Zeylü Tabakâtu'l-huffâz li'z-Zehebî*, (Thk. Şeyh Zekerıyyâ Amîrât), Beyrut, Daru'l-Kütüb el-İlmîyye, 1403/1983.
- -----, *Tedribu'r-ravî fi şerhi Takrîbü'n-Nevevî*, (Thk. Ebû Kuteybe), 2 cilt, Beyrut, Daru Taybe, 1413/1993.

- es-Sübki, Tacuddîn Abdülvehhab b. Takiyyuddîn (771/1370), *Tabakâtü's-şâfiyye el-kübrâ*, (Thk. Mahmud Muhammed et-Tanâhî ve Abdülfettâh Muhammed el-Helevî), 2. bs., 10 cilt, Beyrut, by., 1413/1993.
- Süleyman b. Abdullah Sûyektî, *es-Sîretü'n-Nebeviyye inde'l-Heysemî fî kitâbihî Mecmeuz-zevâid ve menbeu'l-fevâid*, Medine, Mecmeu'l-Melik Fehd, ty..
- eş-Şevkânî, Muhammed b. Ali (1250/1931), *el-Bedru't-tâli' bi mehâsin men ba'de'l-karni's-sâbi'*, 2 cilt, Beyrut, Dâru'l-Ma'rife, ty.
- Teker, Yusuf, *Hadis Usûlü Edebiyatında Elfiyye'ler, el-İrâkî ve Elfiyye'si*, İstanbul, by., 2006.
- Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevra (279/892), *es-Sünen*, 6 cilt, (thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf), Beyrut, Dâru'l-Garb el-İslamî, 1418/1998.
- Turan, Abdulkaki, "Elfiyye", *DİA*, İstanbul, TDV Yay., 1995.
- Uğur, Mücteba, *Ansiklopedik Hadis Terimleri sözlüğü*, Ankara, TDV Yay., 1992.
- Yaltkaya, M. Şerafeddin, *Baybars Tarihi*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yay., 2000.
- Yiğit, İsmail, "Memlükler", *DİA*, İstanbul, TDV Yay. 1995.
- Yûsuf Serkis, Yûsuf b. İlyân b. Mûsâ (1351/1932), *Mu'cemu matbûâtî'l-arabiyye ve'l-muarrabe*, 2 cilt, Mısır, Matbuatu Serkis, 1346/1928.
- ez-Zehebî, Ebû Abdullah Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed (748/1347), *Mîzânu'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâl* (Thk. Ali Muhammed el-Behâvî), 4 cilt, Beyrut, by., 1382/1963.
- ez-Ziriklî, Hayruddîn (1976), *el-A'lâm kâmûsu terâcim li eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ mine'l-arab ve'l-musta'ribîn ve'l-mustaşrikîn*, Beyrut, Dâru'l-İlm lil-Melâyîn, 2002.